

Faculteit Letteren & Wijsbegeerte

Korneel Dejonckheere

Nec terminus umquam Romanae dicionis erit
*De connectie tussen Roma Aeterna en haar uitdragers in de
literaire wereld van Claudius Claudianus*

Masterproef voorgelegd tot het behalen van de graad van
Master in de taal- en letterkunde
Engels - Latijn

2012-2013

Promotor   Prof. dr. Wim Verbaal
                    Vakgroepen Taalkunde en Letterkunde
Copromotor   Prof. dr. Marco Formisano
                    Vakgroep Letterkunde

Dankwoord

Aan het einde van het academische jaar heb ik uiteindelijk de laatste hand gelegd aan het grote project van deze master: mijn thesis. Na maanden van lees- en opzoekingswerk, verwerking van informatie en uitschrijven van ideeën is dit jaarwerk ten slotte afgerond, wat mij op m'n eentje wellicht niet gelukt zou zijn. Kort wilde ik nog even de mensen bedanken die mij gesteund en geholpen hebben gedurende het voorbije jaar, want zij hebben een niet onbelangrijk aandeel gehad in het voltooien van deze thesis.

Eerst en vooral verdienen mijn promotor, Prof. Dr. Wim Verbaal, en mijn copromotor, Dr. Marco Formisano, een vermelding. Ik zou hen graag bedanken voor het vele overlezen en bijsturen van de voorlopige versies van mijn tekst en voor het geven van bijkomend advies. Steeds stonden zij klaar om mijn vragen te beantwoorden en mij de goede richting te wijzen.

Daarnaast ben ik ook mijn drie officieuze lezers dankbaar voor de tijd en moeite die ze gestoken hebben in het doornemen van mijn tekst. Even behulpzaam als altijd steunde mijn moeder mij ook nu in mijn studies, maar ook mijn broer Kobe sprong bij om mijn thesis kritisch te overlezen. Lezer nummer drie was Matthijs, één van mijn middelbare schoolvrienden, die zowel ik als anderen dank verschuldigd zijn wegens zijn hulp met onze eindwerken.

Iemand die ik zeker niet onvermeld wil laten is mijn vriendin Anke, die steeds achter mij staat en tot op het laatste moment de vooruitgang van mijn thesis op de voet heeft gevolgd. Een eigen drukke studie heeft haar niet belet mij bij te staan in de mijne, en haar mentale steun is dan ook onmisbaar geweest. Frustraties kon ik bij haar altijd kwijt, maar daarnaast was zij er gelukkig eveneens om de momenten van vreugde, opluchting en enthousiasme te delen.

Speciale dank gaat ten slotte ook uit naar alle anderen uit mijn omgeving: mijn vader, mijn jongere broer, mijn vrienden en medethesisstudenten, in het bijzonder mijn kotgenoot Fons, met wie ik dikwijls kon discussiëren en gedachten uitwisselen. Terugblikkend op het voorbije jaar besef ik immers goed hoeveel steun en duwtjes in de rug ik van hen gekregen heb en hoe nuttig *peer review* kan zijn.

Een woord van dank voor al deze mensen is hier dus wel op zijn plaats, of het nu is wegens hun interesse, steun, suggesties of hulp – bedankt, iedereen!

Torhout, 21 mei 2013

Lijst Afkortingen

De titels van Claudius Claudianus' werken zijn overgenomen uit *Claudii Claudiani Carmina*, bew. John B. Hall (Leipzig: B.G. Teubner, 1985). Hoewel niet uit elk werk of elke proloog geciteerd zal worden, zijn hieronder alle gedichten opgesomd in chronologische volgorde (behalve het onafgewerkte epos en de kleinere gedichten) om een overzicht te bieden op Claudianus' volledige Latijnse oeuvre.

<i>Prob.</i>	<i>Panegyricus dictus Olybrio et Probino consulibus</i>
<i>pr. III Hon.</i>	<i>Panegyrici dicti Honorio Augusto tertium consuli praefatio</i>
<i>III Hon.</i>	<i>Panegyricus dictus Honorio Augusto tertium consuli</i>
<i>pr. Ruf. (1, 2)</i>	<i>In Rufinum praefatio (prior, altera)</i>
<i>Ruf. (1, 2)</i>	<i>In Rufinum (liber prior, liber alter)</i>
<i>IV Hon</i>	<i>Panegyricus dictus Honorio Augusto quartum consuli</i>
<i>Fesc.</i>	<i>Fescennina dicta Honorio Augusto et Mariae</i>
<i>pr. Epith.</i>	<i>Epithalamii dicti Honorio Augusto et Mariae praefatio</i>
<i>Epith.</i>	<i>Epithalamium dicti Honorio Augusto et Mariae</i>
<i>Gild. (1)</i>	<i>In Gildonem (liber primus)</i>
<i>pr. Theod.</i>	<i>Panegyrici dicti Mallio Theodoro consuli praefatio</i>
<i>Theod.</i>	<i>Panegyricus dictus Mallio Theodoro consuli</i>
<i>pr. Eutr. (2)</i>	<i>In Eutropium (libri alterius praefatio)</i>
<i>Eutr. (1, 2)</i>	<i>In Eutropium (liber prior, liber alter)</i>
<i>pr. Stil. (3)</i>	<i>De consulatu Stilichonis (libri tertii praefatio)</i>
<i>Stil. (1, 2, 3)</i>	<i>De consulatu Stilichonis (liber primus, liber secundus, liber tertius)</i>
<i>pr. Get.</i>	<i>Belli Getici praefatio</i>
<i>Get.</i>	<i>Bellum Geticum</i>
<i>pr. VI Hon.</i>	<i>Panegyrici dicti Honorio Augusto sextum consuli praefatio</i>
<i>VI Hon.</i>	<i>Panegyricus dictus Honorio Augusto sextum consuli</i>
<i>pr. Rapt. (1, 2)</i>	<i>De raptu Proserpinae (libri primi praefatio, libri secundi praefatio)</i>
<i>Rapt. (1, 2, 3)</i>	<i>De raptu Proserpinae (liber primus, liber secundus, liber tertius)</i>
<i>c. m.</i>	<i>Carmina minora uel potius miscellanea</i>

Inhoudstafel

Inleiding	1
Deel 1	3
Hoofdstuk 1 Contextualisering	5
1.1 Historische context	5
1.2 Literaire context	7
1.3 Roma Aeterna	9
Hoofdstuk 2 Claudius Claudianus	13
2.1 Leven en werk	13
2.2 Claudianus en Roma Aeterna	15
Deel 2	19
Hoofdstuk 3 Claudianus' protagonisten	21
3.1 Claudianus' poëtica	21
3.2 Methodologie	23
3.2.1 Retorische karakterisering	24
3.2.2 Externe representatie	25
3.2.3 Interne representatie	26
Hoofdstuk 4 Roma	29
4.1 Roma als personage	29
4.2 Externe representatie	31
4.2.1 Roma in nood	31
4.2.2 Roma in vreedstijd	36
4.3 Interne representatie	39
4.3.1 Roma in nood	39
4.3.2 Roma in vreedstijd	45
4.4 Conclusie	49
Hoofdstuk 5 Theodosius	51
5.1 Theodosius' functie bij Claudianus	51
5.2 Externe representatie	53
5.2.1 Theodosius als keizer	53
5.2.2 Theodosius als vaderfiguur	59

5.3	Interne representatie.....	63
5.3.1	Theodosius en Honorius.....	63
5.3.2	Theodosius en Stilicho.....	70
5.4	Conclusie.....	72
Hoofdstuk 6	Stilicho	75
6.1	Claudianus en Stilicho	75
6.2	Externe representatie	77
6.2.1	De consulatu Stilichonis liber primus	78
6.2.2	De consulatu Stilichonis liber secundus	82
6.2.3	De consulatu Stilichonis liber tertius	87
6.3	Interne representatie.....	92
6.3.1	Stilicho als legeraanvoerder	93
6.3.2	Stilicho als ordehandhaver	96
6.3.3	Stilicho als vaderfiguur	99
6.4	Conclusie.....	100
Hoofdstuk 7	Honorius.....	103
7.1	Honorius bij Claudianus	103
7.2	Externe representatie	104
7.2.1	Honorius als toekomstige heerser	104
7.2.2	Honorius en Rome	109
7.3	Interne representatie.....	113
7.3.1	Honorius als pupil	114
7.3.2	Honorius' strijdlust	117
7.4	Conclusie.....	120
Eindconclusie	121	
Bibliografie	125	

Inleiding

Op verschillende vlakken is de Late Oudheid in het Romeinse Rijk een interessante periode, en wat betreft literatuur is dit zeker niet anders. Onder meer socio-politieke omstandigheden oefenden een significante invloed uit op de positie van auteurs en hun werken, die dan ook sterk verschilde van vroegere periodes in de Romeinse geschiedenis. In het bijzonder de splitsing van het Westen en het Oosten is een belangrijk thema dat een duidelijke neerslag had in de literatuur, net als de Germaanse invallen en het uiteenvallen van het West-Romeinse Rijk. In contrast hiermee heropbloeiende het idee van Roma Aeterna of het Eeuwige Rome dat aan het hoofd van de wereld staat, zodat er voornamelijk op literair vlak een opmerkelijke discrepantie ontstond tussen realiteit en fictie.

Van de laatantieke auteurs bij wie deze spanning zeer sterk aanwezig is, vormt Claudius Claudianus een uitstekend voorbeeld. Doorheen zijn werk evocert deze dichter vaak een bloeiend Rome onder leiding van keizer Honorius en zijn generaal en schoonvader Stilicho, in scherp contrast met de harde werkelijkheid van het vijfde-eeuwse Rome en Italië. Claudianus' fascinerende voorstelling van deze literaire fictie vormt dan ook een vruchtbare bodem voor een onderzoek naar deze vervreemdende, idealiserende visie die zijn werk domineert. Om een concreter beeld te krijgen hoe deze intrigerende thematiek zich daarin manifesteert, lijken zijn personages een geschikte invalshoek voor de analyse. In het bijzonder onder zijn vier voornaamste protagonisten, namelijk de gepersonifieerde Roma, keizer Theodosius, veldheer Stilicho en de jonge Honorius, lijkt de macht van Rome en het streven naar of behoud van het Roma Aeterna-ideaal een bijzondere plaats in te nemen, zodat zij uitgekozen werden om samen het uitgangspunt en werkgebied van deze paper te vormen.

Vanuit dit perspectief vormt de connectie tussen deze protagonisten en dit ideaal een adequate demarcatie voor dit onderzoek, waarin er getracht zal worden na te gaan of zij samen een draagvlak vormen om Roma Aeterna uit te dragen in Claudianus' oeuvre. Het retorische karakter van laatantieke literatuur biedt hier een geschikte basis om de representatie van personages door de dichter te onderzoeken, waarmee het gebruikte retorisch-theoretische kader verantwoord kan worden. Aan de hand van deze representatie zullen er vervolgens pogingen worden gedaan na te gaan hoe het ideaal van Roma Aeterna zich manifesteert, zowel bij elk personage afzonderlijk als bij het geheel van protagonisten. Specifiek blijft het de hoofdzaak om enerzijds te onderzoeken welke positie elke protagonist inneemt tegenover dit ideaal, en anderzijds welke invloed en neerslag die positionering heeft in hun daden, woorden en gedachten. Op deze manier moet er uiteindelijk een beeld gevormd kunnen worden van hun interrelaties onderling en met het Roma Aeterna-ideaal, wat hopelijk inzicht biedt in Claudianus' behandeling van een intrigerende literaire fictie.

Deel 1

Hoofdstuk 1 Contextualisering

1.1 Historische context

Alvorens in te gaan op Claudianus en zijn werk moet eerst een ruimer beeld geschetst worden van de periode en de omstandigheden waarin hij leefde. Zoals al vermeld werd in de inleiding, leefde hij in de Late Oudheid en meer bepaald rond de overgang van de vierde naar de vijfde eeuw, een kleine eeuw vóór de ondergang van het West-Romeinse Rijk. Doorheen de Late Oudheid en in het bijzonder tijdens de vijfde eeuw kende het hele rijk echter een moeilijke periode, niet enkel op politiek en militair maar ook op economisch en sociaal vlak.¹ Het Oost-Romeinse Rijk slaagde erin zich recht te houden en bleef zelfs nog een millennium langer bestaan dan het West-Romeinse Rijk, dat in veel grotere mate onderhevig was aan intern verval: de zwakheid van heersers zoals keizer Honorius, corruptie en verdeeldheid onder de aristocratie en een verminderde militaire slagkracht zorgden voor een levensbedreigende verzwakking van de staat. De externe situatie veranderde ook toen de Visigoten, opgejaagd door de Hunnen, toelating kregen van keizer Valens op hun verzoek om zich te vestigen binnen de grenzen van het rijk. Wanneer zij echter kort daarop, door hongersnood gekweld, begonnen te plunderen en Valens hen met zijn legers trachtte tegen te houden, kwam het tot een confrontatie tijdens de Slag bij Hadrianopolis in 378, waarbij het Romeinse leger het onderspit moest delven en Valens zelf het leven liet.

Antieke en moderne historici zijn het erover eens dat deze Romeinse nederlaag definitief het begin van de Germaanse invasies inluidde.² De aanwezigheid van de Germaanse troepen binnen en buiten de grenzen van het rijk zorgde voor een alomtegenwoordige dreiging voor de Romeinen, en keizer Theodosius zag zich dan ook gedwongen een nieuwe soort politiek te hanteren, waarbij hij de Germanen een plaats gaf binnen het rijk als *foederati* of bondgenoten. Alhoewel met recht getwijfeld werd aan deze noodoplossing, zorgde dit voor enig uitstel voor de Romeinse overheid. Deze vrede is echter van korte duur, want kort na Theodosius' dood komen Gotische troepen onder leiding van Alaric in opstand. In het eerste decennium van de vijfde eeuw vallen ze zelfs herhaaldelijk Italië

---

¹ Cf. o.a. François Paschoud, *Roma Aeterna. Études sur le patriotisme romain dans l'Occident latin à l'époque des grandes invasions* (Olton: Institut suisse de Rome, 1967), 18-21.

² *Ibid.*, 15.

binnen om vervolgens Rome, de Eeuwige Stad, tot driemaal toe te belegeren en in 410 uiteindelijk in te nemen tijdens de Plundering van Rome.

Na het overlijden van keizer Theodosius in 395 werd het herenigde Romeinse Rijk opnieuw in tweeën verdeeld. Zijn twee jonge zonen Honorius en Arcadius kregen respectievelijk het Westen en het Oosten toebedeeld, met als Arcadius' adviseur de Galliër Rufinus en als Honorius' voogd en raadgever de Vandaal Stilicho, indertijd één van Theodosius' generaals. In welke mate deze splitsing gevolgen had is onduidelijk, en ook over de verhouding tussen beide rijkshelften is er onenigheid.³ Wat wel met zekerheid gesteld kan worden is dat de splitsing definitief was, aangezien er tijdens de korte laatste eeuw van het West-Romeinse Rijk geen eenmaking tussen Oost en West meer heeft plaatsgevonden.

Doorheen deze paper zal de focus voornamelijk op het West-Romeinse Rijk liggen, met als belangrijkste reden dat Claudianus daar hofpoëet was en hij als een gevolg daarvan de zaken ook altijd vanuit een West-Romeins standpunt heeft verteld. Zoals gezegd was Stilicho al één van Theodosius' generaals, waaraan toegevoegd moet worden dat hij net voor de keizers dood benoemd werd tot belangrijkste aanvoerder van het Westen of *magister militum per Occidentem*, ondanks zijn Germaanse achtergrond. Stilicho's vader was onder keizer Valens opgeklommen tot bondgenoot en ook zijn zoon wist zijn positie te verbeteren, totdat hij zelfs Theodosius' pleegdochter ten huwelijk kreeg.⁴ Toen Theodosius stierf was het algemeen bekend dat hij aangeduid was als voogd van Honorius, maar hoewel hij zelf beweerde ook tot voogd van Arcadius benoemd te zijn, stond deze claim toen al ter discussie en is dit tegenwoordig nog steeds zo, onder meer doordat Arcadius in 395 al relatief volwassen was.⁵ Stilicho bleef in het Westen bij de tienjarige Honorius en werd de voornaamste generaal en adviseur van de jonge keizer, wat ook heel vaak het onderwerp vormt van Claudianus' gedichten. Naarmate de Germanen successen boekten op Romeinse bodem, groeide echter de oppositie van de aristocratie tegenover de geromaniseerde Vandaal Stilicho. Op voorhand door zijn afkomst beoordeeld, werd hij er in 408 uiteindelijk van beschuldigd samen te spannen met de Gotische leider Alaric en liet Honorius hem executeren, ondanks zijn twee opeenvolgende huwelijken met Stilicho's beide dochters.

Hoewel er ook antieke historici en enkele van zijn tijdgenoten schrijven over de politieke gebeurtenissen ten tijde van Claudianus, blijft de dichter zelf een belangrijke getuige, zonet de belangrijkste.⁶ Als hofdichter onder bescherming van *magister militum per Occidentem* Stilicho neemt hij bovendien een bijzondere positie in, wat alleen al blijkt in gevallen wanneer hij de enige getuige is. Tezelfdertijd moet er gewezen worden op de andere zijde van Claudianus' 'getuigenissen,'

---

³ Zo beargumenteert Peder G. Christiansen dat het Rijk in 400 volledig splitste na enkele jaren van althans officieel vriendschappelijke relaties, waarvoor hij Claudianus' werk als voornaamste bewijsmateriaal aanvoert; "Claudian and the East," *Historia* 19 (1970): 133-20.

⁴ De reden voor dit huwelijk is echter niet helemaal duidelijk. In zijn werk over Claudianus als hofpropagandist stelt Alan Cameron dat dit mogelijk het resultaat was van "a love match," en niet zozeer van Theodosius' vertrouwen in Stilicho; *Claudian: Poetry and Propaganda at the Court of Honorius* (Oxford: Clarendon Press, 1970), 56.

⁵ Voor een behandeling van Stilicho's claim, zie Alan Cameron, "Theodosius the Great and the Regency of Stilicho," *HSPH* 73 (1969): 247-80; *Claudian*, 38-40; Christiansen, "Claudian and the East," 113.

⁶ Cameron, *Claudian*, 1.

namelijk het fragiele evenwicht tussen historische en poëtische – in dit geval ook politieke – representatie van gebeurtenissen en figuren. De genres die Claudianus hanteert en de technieken die hij toepast zouden er elke historicus op moeten wijzen dat zijn woorden niet zomaar aanvaard of gebruikt mogen worden. In zowel lofzangen als invectiefredes ontbreken immers zelden overdrijvingen of verdraaiingen, en dit is bij Claudianus niet anders. Zijn oeuvre wordt dan ook meer en meer bekeken vanuit een politiek standpunt dan een historisch,⁷ wat vaak meer uiteenlopende conclusies oplevert. Wanneer Claudianus' poëzie onder de loep genomen wordt, moet er in de eerste plaats rekening gehouden worden met het feit dat hij zichzelf hoogstwaarschijnlijk nooit zag als een historische bron, of in Alan Cameron's woorden: "How Claudian would smile to think that what he wrote to entertain and deceive his contemporaries is treated by modern scholars as history."⁸ Doorheen deze paper zal dan ook niet de historische maar wel de poëtische waarde van Claudianus' oeuvre van belang zijn, aangezien het hier zal gaan om literaire thematiek en analyses.

1.2 Literaire context

Claudius Claudianus wordt vaak de 'laatste klassieke Romeinse dichter' genoemd.⁹ Deze kijk heeft alles te maken met de historisch-literaire periode waarin de dichter gesitueerd wordt, op het eind van de Late Oudheid, nadat een literaire evolutie zich voltrokken had doorheen de Keizertijd en voordat het West-Romeinse Rijk ten val kwam. In die zin is de term 'klassiek' vooral van toepassing op Claudianus omdat hij in de Klassieke Oudheid leefde en zijn werk voortbouwde op zijn klassieke voorgangers, maar tegelijkertijd moet gesteld worden dat laatantieke literatuur niet gelijkgesteld kan worden met die uit de 'klassieke' periode, dat wil zeggen, de Gouden en Zilveren Latiniteit.¹⁰ Het is algemeen bekend dat het literaire landschap was veranderd sinds het begin van de keizertijd, met in het bijzonder een afname of adaptatie van politiek getinte werken, zodat een auteur in vergelijking met voorheen een verminderde intellectuele, sociale, culturele en politieke invloed had.¹¹ In de late derde en vroege vierde eeuw kende de Latijnse literatuur een absoluut dieptepunt en daalde ondertussen ook de waarde toegekend aan poëzie, zodat proza, onder invloed van de

---

⁷ Catherine Ware, "Gildo tyrannus: Accusation and Allusion in the Speeches of Roma and Africa," in *Aetas Claudiana. Eine Tagung an der Freien Universität Berlin vom 28. bis 30. Juni 2002*, bew. Widu-Wolfgang Ehlers et al. (München en Leipzig: K.G. Saur, 2004), 96.

⁸ Cameron, *Claudian*, 451.

⁹ Cf. o.a. Edwin W. Bowen, "Claudian, the Last of the Classical Roman Poets," *CJ* 49 (1954): 355-58; Michael Roberts, *The Jeweled Style: Poetry and Poetics in Late Antiquity* (Ithaca (NY) en Londen: Cornell University Press, 1989), 2; Bret Mulligan, "The Poet From Egypt? Reconsidering Claudian's Eastern Origins," *Philologus* 151 (2007): 285-310.

¹⁰ Roberts, *The Jeweled Style*, 2-3. Cf. ook Marco Formisano, "Late Antiquity, New Departures," in *The Oxford Handbook of Medieval Latin Literature*, bew. Ralph J. Hexter en David Townsend (Oxford: Oxford University Press, 2011), 509-12.

¹¹ Marc Mastrangelo, "The Decline of Poetry in the Fourth-Century West," *ICJT* 16 (2009): 312.

opkomst van patristieke literatuur, een belangrijkere positie begon in te nemen.¹² In de daaropvolgende eeuw volgde een soort van literaire renaissance, waarin opnieuw werken werden geschreven in grote aantallen en er een revival plaatsvond van poëzie gebaseerd op de grote klassieken.¹³ Poëzie zelf bleef echter in zekere mate ondergeschikt aan proza, waardoor vooral in de christelijke tak van de literatuur de invulling van het eerste genre onder invloed stond van het laatste.¹⁴

Sinds het begin van de Keizertijd en de opkomst van de Tweede Sofistiek was er daarnaast ook een voelbare tendens in de richting van secundaire retoriek, of concreet de toepassing van retorische theorie in tekstuele vormen die niet zozeer gericht zijn op overtuiging en *speech acts*, zoals discours of vele literaire subgenres.¹⁵ Dit fenomeen, dat *letteraturizzazione* genoemd wordt, werd ook al omschreven als "the tendency of rhetoric to shift focus from persuasion to narration, from civic to personal contexts, and from speech to literature, including poetry."¹⁶ Zoals echter ook terecht werd opgemerkt, duidt dit fenomeen wel de basis aan van deze "'literaturization' of rhetoric," maar kunnen de gevolgen eveneens omschreven worden als de "'rhetoricalization' of literature."¹⁷ Concreet was de impact van politieke redevoeringen weliswaar sterk beperkt sinds het keizerschap het politieke landschap fundamenteel veranderd had, maar bleef *eloquentia* niettemin nog steeds prestige genieten, wat zich vooral uitte in declamaties en publiek geciteerde panegyrieken.¹⁸ Claudianus' poëzie is dan ook duidelijk het eindproduct van de evolutie van de Romeinse panegyriek in de richting van eulogieën over levende personen,¹⁹ hoewel hij zich niet uitsluitend tot de keizer zelf richt. Het feit dat zijn werk hier al in retorische termen wordt beschreven, heeft dan ook alles te maken met de vernoemde evolutie van primaire naar secundaire retoriek. In de Keizertijd werd er bovendien een geheel van regels vastgelegd voor epideictische retoriek en poëzie, in het bijzonder vanaf de Tweede Sofistiek, toen retorische theorie hernieuwde aandacht kreeg.²⁰ Zoals in het volgende deel van deze paper duidelijk zal worden, biedt dit fenomeen van *letteraturizzazione* tevens een verantwoording voor het literair-theoretische kader dat gebruikt

---

¹² Mastrangelo, "The Decline of Poetry," 312-13.

¹³ *Ibid.*, 312-15.

¹⁴ *Ibid.*, 316.

¹⁵ George A. Kennedy, *Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times*, 2de ed. (Chapel Hill en Londen: The University of North Carolina Press, 1999), 3; Koen de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool for the Analysis of Characterization in Narrative Literature," *Rhetorica* 28 (2010): 23.

¹⁶ Kennedy, *Classical Rhetoric*, 3. Dezelfde uitspraak wordt geciteerd in Koen de Temmerman, die *letteraturizzazione* eveneens als vertrekpunt gebruikt; "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 23-24.

¹⁷ de Temmerman, *ibid.*, 24.

¹⁸ George A. Kennedy, *The Art of Rhetoric in the Roman World* (Princeton: Princeton University Press, 1963), 384-85; Harry Caplan, *Of Eloquence. Studies in Ancient and Mediaeval Rhetoric* (Ithaca (NY) en Londen: Cornell University Press, 1970), 27-29, 161. Er moet echter op gewezen worden dat de gewijzigde politieke situatie, hoewel gewichtig, niet de enige oorzaak was voor deze veranderingen; cf. "the too easy assumption that changes in oratory and literature were entirely a result of the significant political changes which had occurred" (Kennedy, *ibid.*, 447).

¹⁹ Cf. Caplan, *ibid.*, 32.

²⁰ Kennedy, *The Art of Rhetoric*, 616.

zal worden doorheen dit onderzoek en een geschikt beginpunt voor een analyse van Claudianus' protagonisten.²¹

1.3 Roma Aeterna

Wat de inhoud van laatantieke literatuur betreft, bleven bepaalde klassieke thema's een grote rol spelen, met name dat van Roma Aeterna. Een algemene, overkoepelende omschrijving van dit ideaal duidt de positie aan van het Romeinse Rijk dat aan het hoofd van de wereld staat, zowel op politiek en militair vlak als wat morele superioriteit betreft, zodat de Eeuwige Stad zelf meer representeert dan enkel het geografische centrum van het rijk. Dit concept, dat ontstond tijdens de Republiek en doorheen de Keizertijd enkel maar gegroeid is, weerspiegelde oorspronkelijk een concrete realiteit, maar veranderde na de hoogdagen van het Romeinse Rijk in de richting van een langzamerhand ongrijpbaar ideaal. Vooral in de literatuur vond Roma Aeterna weerklank, waardoor haar kracht als literair ideaal toenam, niet in het minst bij de laatantieke dichters. Bij velen onder hen neemt ofwel het streven naar een Rome als onbetwistbare *caput mundi* een belangrijke plaats in, ofwel het afbeelden van de fictie dat dit (al en nog steeds) het geval is. De permanentie of eeuwigheid van Romes voortbestaan en heerschappij speelt daarbij duidelijk een belangrijke rol, vandaar de benaming Roma 'Aeterna.'

De kern van Roma Aeterna is uiteraard altijd de stad Rome of Roma Urbs geweest, terwijl het label 'Roma' vanaf de Late Republiek ook metonymisch gebruikt werd voor het Romeinse Rijk of Roma Imperium.²² Zo representeerde Roma Aeterna als het ware de *urbs* die de *orbis* veroverde,²³ wat ook tijdens de Keizertijd zo bleef, toen de keizer begon gezien te worden als het middelpunt hiervan.²⁴ Onder hun heerschappij veranderde echter de mondiale positie van het Romeinse Rijk en ook van Rome, dat haar positie als hoofdstad van het rijk moest afstaan aan Milaan, dat op haar beurt weer opgevolgd werd door Ravenna in Claudianus' tijd.²⁵ Desalniettemin bleef Rome een zekere mate van prestige genieten en werd de stad min of meer beschouwd als "l'ancienne capitale politique restée capitale morale,"²⁶ wat het ideaal van *aeternitas* in de hand werkte en onderstreepte.

---

²¹ Cf. 3.2: Methodologie.

²² Steven Leefers, "Visies op de toekomst van Rome: thematiek in de literatuur van de Late Oudheid" (proefschrift, Universiteit Utrecht, 2004), 3, laatst geopend op 21 mei 2013, igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0920-200547/Rome%20-%20Laus%20Romae%20essay.doc. Voor een specifieke analyse van de literaire betekenissen van Roma in de vijfde eeuw, cf. Michael Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized: Representations of Rome in the Poetry of the Early Fifth Century," *AJPh* 122 (2001): 533-65.

²³ Manfred Fuhrmann, "Die Romidee der Spätantike," *HZ* 207 (1968): 531.

²⁴ Ibid.

²⁵ Louk C. Meijer, "De plundering van Rome door Alaric (410). Enige contemporaine getuigenissen," *Lampas* 12 (1979): 193-94. Hier is de positie van Ravenna als hoofdstad overigens al beperkt tot het West-Romeinse Rijk.

²⁶ Paschoud, *Roma Aeterna*, 59. De link met het keizerrijk werd echter niet altijd als even belangrijk ervaren; cf. Fuhrmann, "Die Romidee der Spätantike," 532: "Die konkrete Stadt beginnt sich von ihrer Funktion als Inbegriff des Reiches zu lösen."

De splitsing van het Romeinse Rijk had echter wel een invloed op Romes status, met als gevolg dat Roma Aeterna uiteindelijk een typisch West-Romeins ideaalbeeld werd.²⁷ Hoewel er vanaf de Keizertijd een nieuwe, kosmopolitische tendens merkbaar werd, bleef er niettemin een bepaalde affiniteit met Rome aanwezig in het Westen,²⁸ wat bij uitstek een neerslag had op het domein van de literatuur, waarin Rome echter vooral als idee en symbool gezien werd.²⁹

Waar dit idee van Rome precies voor stond en hoe dit voorgesteld werd, was afhankelijk van factoren zoals periode en context. Vanaf het begin speelde het militaire succes van Rome een belangrijke rol, waardoor haar glorieuze verleden steeds een invloed uitoefende op het beeld van het heden en de toekomst.³⁰ Naast het militaire waren er ook andere aspecten die konden meespelen, zoals politiek, cultuur en religie. Wat dit laatste betreft, was er een duidelijke omwenteling merkbaar van de christelijke attitude tegenover Rome en Roma Aeterna; nadat deze groep zich aanvankelijk sterk had afgezet tegen dit ideaal en zijn heidense implicaties, vond er geleidelijk aan een christelijke acceptatie en zelfs appropriatie van Roma Aeterna plaats.³¹ Op literair vlak, en dan in de eerste plaats in de poëzie, ontstond er vanaf de Augusteïsche periode nog een andere voorstelling van Roma, namelijk als metonymische, gepersonifieerde godin.³² Deze personificatie, Roma Persona, representeerde aanvankelijk niet enkel de stad Rome, maar op termijn ook het Romeinse Rijk en begon zij het Roma Aeterna-ideaal in zekere mate in zich te dragen. Naar het einde van de Oudheid toe groeide haar kracht, zodat ze uiteindelijk als een belangrijk personage of literair element gezien kan worden bij laatantieke auteurs als Symmachus, Ambrosius, Prudentius en ook Claudianus.³³ In deze periode werd Roma Persona's leeftijd een beduidend element van haar personage voor zowel heidenen als christenen, met als gevolg dat ze enerzijds als verjongde Roma kon optreden en anderzijds als oude maar ervaren vrouw.³⁴ In het algemeen bleef haar personage voor beide groepen een ideaal draagvlak om het Roma Aeterna-ideaal uit te dragen, hoewel dit niet noodzakelijk het geval was en Roma Persona zelfs bij dezelfde auteur verschillende betekenissen kon hebben.³⁵ Welke elementen van dit personage of van Roma

---

²⁷ Paschoud, *Roma Aeterna*, 16.

²⁸ *Ibid.*, 13-14.

²⁹ *Ibid.*, 324.

³⁰ Dit is onder meer bij Claudianus duidelijk het geval; cf. i.h.b. hfst. 6 over Stilicho.

³¹ Paschoud, *Roma Aeterna*, 10-11. Zo spreekt Meijer van een "oprecht nationaal bewustzijn" bij Prudentius; "De plundering van Rome," 200.

³² U. Knoche, zoals aangehaald door Cameron; *Claudian*, 363. Cf. ook Fuhrmann, "Die Romidee des Spätantike," 530; Leefers, "Visies op de toekomst van Rome," 4-6. In deze paper zal de gepersonifieerde Roma aangeduid worden als Roma Persona.

³³ Cf. Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 535-41; Cameron, *Claudian*, 363-64: "Roma first appears in literature during the early Augustan period, a mere shadow of what she was to become in later centuries. As the reality of Roman power dwindled, so Roma grows in stature in the literature of Rome."

³⁴ Cf. Leefers, "Visies op de toekomst van Rome," 24-25: "Bij de heidense auteurs zag [Roma Persona] echter steeds kans zich weer te verjongen en over haar zwakte heen te komen. De Christelijke schrijvers dichtten haar ofwel een nieuwe jeugd toe op grond van haar bekering tot het Christendom, ofwel ze beschouwden haar ouderdom als iets positiefs en verwijderden het aspect van zwakte." Ook bij Claudianus speelt dit thema van ouderdom een rol; cf. *infra*, 4.2.1 en 4.3.1.

³⁵ Opnieuw is Claudianus hier een geschikt voorbeeld van; cf. *infra*, 2.2 en 4.1.

Aeterna er benadrukt werden, kon ten slotte ook sterk verschillen, afhankelijk van de auteur en zijn overtuigingen, met als grootste verandering de christelijke appropriatie van Romes *aeternitas*.³⁶

---

³⁶ Leefers, "Visies op de toekomst van Rome," 15.

Hoofdstuk 2 Claudius Claudianus

2.1 Leven en werk

Ondanks de omvang van zijn overgeleverde werk, is er maar weinig bekend over Claudius Claudianus zelf. Slechts enkele getuigenissen van tijdgenoten, een officiële vermelding van een standbeeld ter zijner ere en zijn gedichten getuigen van zijn aanwezigheid in het Italië onder keizer Honorius.³⁷ De kennis over zijn leven is zelfs zo gebrekkig dat niet eens zijn geboortjaar en –plaats met absolute zekerheid bepaald kunnen worden, en dat er daarnaast ook verschillende hypothesen zijn voor zijn ogenschijnlijk plotse verdwijning eind 404 n.C. Sinds de publicatie van Camerons *Claudian: Poetry and Propaganda at the Court of Honorius* (1970) werd een soort standaardbiografie van Claudianus opgesteld die door de meeste academici wordt aanvaard³⁸ en die hier zal dienen als leidraad.

In een recent artikel van Bret Mulligan werd Claudianus' origine nogmaals onderzocht aan de hand van voornamelijk tekstuele aanwijzingen, die haar tot de conclusie leidden dat de best verdedigbare hypothese die van een Oost-Romeinse oorsprong is.³⁹ Daarvoor was de *communis opinio* al dat het Egyptische Alexandrië Claudianus' thuisstad was, waar hij rond 370 geboren was of in elk geval zijn opleiding had genoten.⁴⁰ Deze opleiding zou in dat geval hoogstwaarschijnlijk in het Grieks gegeven zijn, terwijl sommige academici van mening zijn dat Claudianus' uitmuntende Latijn eerder het resultaat moet zijn van een Latijnse, West-Romeinse opvoeding.⁴¹ Om een onbekende reden zou Claudianus daarna uit Alexandrië vertrokken zijn, mogelijk omwille van de antiheidense⁴² acties van de Alexandrijnse patriarch Theophilus in 391.⁴³

Wat wel met zekerheid gesteld kan worden, is dat Claudianus vóór 395 aankwam in Italië, aangezien hij in januari van dat jaar zijn eerste Latijnse panegyriek reciteerde, namelijk *Panegyricus*

---

³⁷ Cameron, *Claudian*, 1 e.v.

³⁸ Mulligan, "The Poet From Egypt?," 286-87.

³⁹ Ibid., 307.

⁴⁰ Ibid., 287; Paschoud, *Roma Aeterna*, 133-34; Cameron, *Claudian*, 3-7, 22-24; Vincent Zarini, "Trois éloges comparés de Rome: Ammien Marcellin, Claudien, Rutilius Namatianus," *Camena* 2 (2007): 1-15. Voor een overzicht van mogelijk bewijsmateriaal voor Claudianus' Egyptische, Griekstalige afkomst, cf. Cameron, *ibid.*, hfst. 1: "The Poet From Egypt."

⁴¹ Cf. vooral Peder G. Christiansen, "Claudian: A Greek or a Latin?," *Scholia* 6 (1997): 79-95: "It is not simply that we have been asked to believe that Claudian was skilled in two languages; we are asked to believe that he was a mediocre poet in his own language – and the greatest poet since Ovid (some would say) in an acquired language!" (86).

⁴² Alhoewel de kwestie van Claudianus' religieuze overtuiging nog steeds ter discussie staat, helt die over naar een heidense achtergrond; cf. de nog steeds geldende uitspraak van John Vanderspoel uit 1986: "Current scholarly opinion holds that the poet Claudian was a pagan who was able to hide sufficiently his personal views at a largely Christian court" ("Claudian, Christ and the Cult of the Saints," *CQ* (New Series) 36 (1986): 244). Deze discussie is echter irrelevant voor het onderzoek gevoerd in deze paper en wordt dus ook niet verder behandeld.

⁴³ Mulligan, "The Poet From Egypt?," 286.

dictus Olybrio et Probino consulibus. Dit was het begin van zijn carrière als panegyricus, want zijn optreden had de interesse gewekt van het keizerlijke hof van Milaan, en in het bijzonder van Stilicho, de *magister militum per Occidentem* en voogd van keizer Honorius.⁴⁴ Onder zijn patronage werd Claudianus hofdichter van het Westen, wat de onderwerpskeuze van zijn verdere werken min of meer bepaalde, met als gevolg dat Claudianus vanaf zijn tweede gedicht, *Panegyricus dictus Honorio Augusto tertium consuli*, voornamelijk gebeurtenissen behandelde die het hof of de staat aanbelangden. Van zijn hand verschenen in de volgende negen jaar een relatief groot aantal werken⁴⁵ (zijn zogenaamde *carmina maiora*): vijf panegyrieken ter ere van de consulaten van Honorius, Stilicho en een zekere Theodorus Manlius; twee invectiefredes, gericht tegen Stilicho's Oost-Romeinse vijanden Rufinus en Eutropius; huwelijksverzen voor Honorius' huwelijk met Stilicho's dochter Maria en twee gedichten over de oorlogen in Afrika en met de Goten in Italië, die doorgaans beschouwd worden als historische epen.⁴⁶ Daarnaast zijn wat zijn Latijnse werk betreft ook nog een vijftigtal *carmina minora* overgeleverd, korte gedichten aan bepaalde personen of over specifieke onderwerpen, en een onafgewerkt epos, *De raptu Proserpinae*. Voor zijn verdiensten als dichter werd Claudianus op verschillende manieren beloond: hij ontving de titels *vir clarissimus* en *tribunus et notarius*, er werd een standbeeld voor hem opgericht op het Forum Trajanum en Stilicho's echtgenote Serena zorgde voor een welgestelde Afrikaanse vrouw.⁴⁷

Wat betreft Claudianus' status als panegyricus aan het Milanese hof bestaat er onder academici wat onenigheid. Enerzijds lijkt het duidelijk dat hij onder patronage stond van Stilicho, wiens volle vertrouwen hij genoot, waardoor hij een zekere onafhankelijkheid als dichter kon behouden,⁴⁸ terwijl anderzijds de precieze politieke functie van zijn panegyrieken wordt betwist. Een overzicht van deze discussie wordt geboden door Marc Mastrangelo:

On the one side is Alan Cameron who, although arguing for a stronger presence of Claudian's mythological epic in literary history, nevertheless sees his panegyrics as primarily propagandistic. On the other side are scholars such as Döpp and Taegert who see the *Panegyric* as a new form of political poetry, the goal of which was "to mediate political reconciliation between the emperor and the senatorial aristocracy in Rome following the civil war fought at the Frigidus." Stephen Wheeler qualifies both of these positions, arguing that Claudian fashions himself a new Vergil and that, in a limited fashion, Claudian extols "imperial peace and prosperity that is the ideal narrative end of Vergilian epic."⁴⁹

---

⁴⁴ Theodosius was op 17 januari 395 overleden, zodat al Claudianus' verdere werken geschreven zijn onder Honorius en Stilicho.

⁴⁵ Voor een overzicht in chronologische volgorde, cf. de lijst met afkortingen die ingevoegd is in het begin van deze paper.

⁴⁶ Cameron, *Claudian*, 260-62; Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 536; Mastrangelo, "The Decline of Poetry," 326. Cf. ook Formisano, "Late Antiquity, New Departures," 521: "The high quality of [Claudian's] art as poet is found not only in his metrical perfection but also in the relationship he was able to develop between traditional epic and panegyric, which marks his work in a very particular way."

⁴⁷ Mulligan, "The Poet From Egypt?," 287.

⁴⁸ Paschoud, *Roma Aeterna*, 135; Cameron, *Claudian*, 404.

⁴⁹ Mastrangelo, "The Decline of Poetry," 325.

In elk geval valt niet te onderschatten welke rol Claudianus en zijn panegyrieken gespeeld hebben op vlak van ontwikkeling en verspreiding van dergelijke encomiastische poëzie, althans in het Latijn en dus in het West-Romeinse Rijk.⁵⁰ Wat deze evolutie in de hand heeft gewerkt, zijn niet enkel Claudianus' uniformiteit en variëteit in het afbeelden van zijn personages,⁵¹ maar ook het niveau van zijn poëzie en de culturele referenties in zijn werk: "as a poet, he stands head and shoulders above his contemporaries."⁵² Deze laatste twee elementen zullen duidelijk blijken uit de analyse in het volgende deel van deze paper.

Over Claudianus' verdere leven valt weinig met zekerheid te zeggen, want meer nog dan over Claudianus' vroegere jaren heerst er twijfel over zijn lot na 404.⁵³ Dit lijkt immers zijn *fin de carrière*, aangezien hij vanaf eind dat jaar geen werken meer geschreven heeft en er zelfs geen enkele vermelding meer van hem gemaakt wordt. De meest aanvaardbare conclusie lijkt dat Claudianus in 404 of korte tijd later is overleden of zich uit het politieke en openbare leven heeft teruggetrokken.⁵⁴ Andere mogelijkheden zijn dat hij terechtgesteld is of haastig vertrokken is uit Italië, na uit Stilicho's gratie te zijn gevallen (waar echter geen enkel bewijs voor te vinden is), of dat hij met zijn vrouw verhuisd is naar Afrika.⁵⁵ Het is anders immers moeilijk te verklaren waarom Claudianus niet alleen zijn twee epen onafgewerkt gelaten heeft, maar vooral Stilicho's tweede consulaat in 405 en zijn eerste overtuigende militaire overwinning in 406 niet heeft bezongen.⁵⁶ Hoe dan ook blijft Claudianus' verdwijning in 404 een mysterie en betekende dit het einde van zijn nauwelijks tien jaar durende carrière als Latijnse dichter.

2.2 Claudianus en Roma Aeterna

Alvorens in te gaan op Claudianus' attitude tegenover Rome en Roma Aeterna, moeten eerst enkele begrippen vastgelegd worden in dit verband. Er bestaan immers verschillende soorten

---

⁵⁰ Alan Cameron, *The Last Pagans of Rome* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 351.

⁵¹ Cf. Peder G. Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus* (Den Haag: Mouton, 1969), 131, die zich richt op Claudianus' gebruik van beelden.

⁵² Cameron, *Claudian*, hfst. 11 (citaat p. 320); *The Last Pagans of Rome*, 530, 641; Christiansen, "Claudian: A Greek or a Latin?," 91-92. Cameron duidt bovendien aan dat Claudianus' hexameters zo gepolijst zijn dat ze haast geen metrische fouten bevatten, wat dan weer een reden voor kritiek is: "The fault of Claudian's versification is precisely that it is flawless - too flawless. He has weeded out almost all the 'licenses' which disfigure the pages of Vergil. The tendency to smoothness at the cost of variety which distinguishes almost all post-Augustan poetry is pushed ever further in Claudian." (ibid., 288).

⁵³ Cf. Harry L. Levy, "Themes of Encomium and Invective in Claudian," *TAPhA* 89 (1958): 336-47; Cameron, *Claudian*, 415-18.

⁵⁴ Cameron, ibid., 415; Mulligan, "The Poet From Egypt?," 287. Cameron wijst erop dat de oppositie tegen Stilicho rond die tijd aan het groeien was, wat voor Claudianus mogelijk een reden geweest is om te vertrekken voor het te laat was (ibid.).

⁵⁵ Cf. respectievelijk Cameron, ibid., 418; Paschoud, *Roma Aeterna*, 134. Verder is er ook nog het "pedagogical proposition" van David T. Fletcher dat Claudianus zou voortgeleefd hebben onder de naam Olympiodorus (een Griekstalige tijdgenoot), aangevuld met schooloefeningen om gelijkenissen tussen de twee dichters te analyseren; "Whatever Happened to Claudius Claudianus? A Pedagogical Proposition," *CJ* 104 (2009): 259-73.

⁵⁶ Mulligan, "The Poet From Egypt?," 287.

verschijningsvormen van 'Roma,' die enerzijds allemaal hun fundamenteen hebben in de naam van de stad Rome, maar anderzijds tot verschillende uitgebreidere of specifiekere concepten zijn uitgegroeid. Door hun onderlinge connectie overlappen deze Roma's echter herhaaldelijk en zijn ze niet altijd van elkaar te scheiden, zodat er vaak verwarring of onduidelijkheid bestaat over wat er precies bedoeld wordt. Niettemin kunnen er grofweg vier soorten verschijningsvormen uitgelijnd worden, die elk een belangrijke kern bevatten: Roma Urbs, Roma Imperium, Roma Dea of Persona en Roma Aeterna.⁵⁷ *Roma Urbs* slaat uiteraard op de stad Rome zelf, de Eeuwige Stad, de (oorspronkelijke) geografische, politieke en culturele kern van het Romeinse Rijk. Dit rijk kan daarnaast worden aangeduid als *Roma Imperium*, of 'Rome' in metonymische zin voor het Romeinse grondgebied en gezag. Tenzij Claudianus door omstandigheden concreet wordt door enkel het West-Romeinse Rijk te behandelen, blijft Roma Imperium vrij vaag en algemeen, zodat deze term vaak opgevat kan worden als het volledige Romeinse Rijk. *Roma Dea* of *Persona*, oorspronkelijk een cultus afkomstig uit de stad zelf, betreft hier de gepersonifieerde godin die in de eerste plaats Roma Urbs representeert, maar daarnaast bij uitbreiding ook 'Rome' op grotere schaal, namelijk Italië of Roma Imperium (zowel enkel het Westen als het volledige Romeinse Rijk).⁵⁸ Met Roma Persona wordt ook het personage aangeduid dat meermaals opduikt in Claudianus' werk.⁵⁹ *Roma Aeterna*, ten slotte, werd hierboven al algemeen behandeld en wordt ook in dit onderzoek beschouwd als het ideaal van het Eeuwige Rome dat aan het hoofd van de wereld staat. Daarbij lijkt Roma Urbs de kern te zijn waarop dit ideaal gebaseerd is, zodat het voortbestaan van deze symbolische stad een noodzakelijke voorwaarde lijkt voor dat van Roma Aeterna.⁶⁰ Roma Imperium is evenzeer een fundamenteel begrip, aangezien dit het domein van Romes hegemonie aanduidt, in de eerste plaats in de betekenis van het volledige Romeinse Rijk. De continuïteit en de machtspositie van het rijk spelen hier dus een belangrijke rol en vormen vaak een streefdoel voor de protagonisten van Claudianus' oeuvre, wat aantoont dat Roma Aeterna een ideaal is dat niet uit zichzelf in stand gehouden wordt.

De mate waarin de fictief-literaire toestand van Claudianus' Rome dit ideaal van *aeternitas* benadert of zich ervan verwijderd, kan aanzienlijk variëren naargelang de omstandigheden, zoals aangetoond zal worden bij de bespreking van de tekst. Daarbij moet opgemerkt worden dat de grens tussen ideaal en realiteit ook niet altijd even duidelijk is: zo kan Roma Aeterna in bepaalde situaties een streefdoel vormen, terwijl het op andere momenten eerder dit verwezenlijkte ideaal aanduidt en dus betrekking heeft op Romes superieure machtspositie. In de laatste situatie moet er dan niet gestreefd worden naar het verwerven van een basis voor Roma Aeterna, maar eerder naar het behoud van ervan. In beide gevallen bevat dit ideaal dus een inherente paradox: Roma's *aeternitas*

---

⁵⁷ Deze vier kerncategorieën kunnen in feite nog verder ingedeeld worden, zoals Roma Imperium in het West-Romeinse of het gehele Romeinse Rijk, of Roma Persona (naargelang haar verschijning en attributen) in Roma Minerva, Roma Matrona, Roma Republicana, etc.

⁵⁸ Roma Urbs en Roma Imperium zijn de betekenissen waarin 'Rome' (zonder verdere specificatie) gebruikt zal worden doorheen deze paper, i.e. als metonymie. 'Roma' slaat meestal op Roma Persona, Claudianus' personage, maar dit zou doorgaans duidelijk moet worden uit explicietere benamingen of uit de context.

⁵⁹ Cf. infra, hfst. 4.

⁶⁰ Een concreter voorbeeld daarvan kan infra gevonden worden; cf. 4.2.1.

wankelt constant en lijkt soms zelfs zeer ver verwijderd van de realiteit, waardoor deze terug hersteld moet worden of er naar een herstel gestreefd moet worden door Claudianus' personages.

Daarenboven kan er niet van uitgegaan worden dat Claudianus zijn interpretatie van Roma Aeterna, als streefdoel of als verworven ideaal, strikt gedefinieerd of nauw uitgelijnd heeft, omwille van twee redenen. Ten eerste heeft hij zijn werk geschreven over een tijdspanne van tien jaar en lijkt in dat werk de invulling van Roma Aeterna te variëren, een bevinding vóór het onderzoek die de veronderstelling van een volledig gedetermineerd concept dus op voorhand ondermijnt. Ten tweede heeft het genre waarin Claudianus als panegyricus schreef enerzijds zijn eigen regels en conventies, en anderzijds een onderliggend, niet te verwaarlozen discours.⁶¹ Als gevolg hiervan kan het voorkomen dat het Roma Aeterna-ideaal in het algemeen niet volledig consistent lijkt doorheen Claudianus' werk. Vooraf moet er dan ook worden opgemerkt dat er op dit vlak occasioneel onduidelijkheden of moeilijkheden kunnen ontstaan, die bovendien versterkt worden doordat ook de invulling van de basisterm 'Roma' niet altijd vaststaat of te definiëren valt.

Net als bij vele andere laatantieke auteurs, blijft bij Claudianus de geografische connectie met Roma Urbs belangrijk doorheen zijn werk. Dit blijkt niet enkel uit de band tussen Roma Persona en haar stad, maar ook uit de vele beschrijvingen ervan en topografische referenties ernaar, waardoor Rome zelf opnieuw als kern van het rijk en *caput mundi* gezien wordt,⁶² terwijl de echte hoofdsteden Milaan, Ravenna en Constantinopel zelden vernoemd worden.⁶³ De manier waarop Rome wordt voorgesteld is bovendien zeer significant en kan vaak gelinkt worden aan de omstandigheden waarin of waarvoor Claudianus schrijft,⁶⁴ zodat de stad schittert wanneer de pas benoemde consul Stilicho er zijn intrede doet of frequent wordt voorgesteld als de plaats waar Honorius opgroeide.⁶⁵ Concreet komen ook verschillende elementen terug die gekoppeld zijn aan Rome, zoals de Tiber als symbool voor de stad of de *rostra* en de *curia* voor de burgers en het publieke leven.⁶⁶ Ondanks de reële situatie in Claudianus' tijd wordt Roma Urbs niet uit het oog verloren in Claudianus' werk, wat enkel maar versterkt wordt door zijn beroemde, sterk visueel gerichte beschrijvingen.⁶⁷

Roma Urbs vormt bij Claudianus dan ook duidelijk de kern van Roma Aeterna, hoewel dit ideaal uiteraard meer beslaat dan enkel deze ideologisch geladen locatie. De voornaamste pijler lijkt (geo)politieke heerschappij te zijn, een kernelement van de Romeinse geschiedenis, wat ook

---

⁶¹ Hierbij is in de eerste plaats de politieke aard van panegyrieken van belang, maar ook andere factoren kunnen relevant zijn en mogen niet uit het oog verloren worden.

⁶² Cf. Jacqueline Long, "Claudian and the City: Poetry and Pride of Place," in *Aetas Claudiana. Eine Tagung an der Freien Universität Berlin vom 28. bis 30. Juni 2002*, bew. Widu-Wolfgang Ehlers, Fritz Felgentreu en Stephen M. Wheelers (München en Leipzig: K.G. Saur, 2004), 1: "Claudian re-fertilized the Roman identity still rooted in its original city-space." Het thema van *caput mundi* wordt ook als zeer letterlijk opgevat door Stilicho in *Get.* 299-301: *scilicet Arctoio concessa gentibus urbe / considet regnum Rhodano capitique superstes / truncus erit?* (cf. Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 57).

⁶³ Long, *ibid.*, 14.

⁶⁴ Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 563.

⁶⁵ Long, "Claudian and the City," 8. Voor "la beauté radieuse de la Ville," cf. Zarini, "Trois éloges comparés de Rome," 3-4.

⁶⁶ Long, *ibid.*, 3, 6; Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 556.

⁶⁷ Long, *ibid.*, 9. Voor Claudianus' visuele aanpak, cf. Terrot R. Glover, *Life and Letters in the Fourth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1901), 224. Voor de algemene laatantieke tendens naar visuele compositie, cf. Roberts, *The Jeweled Style*; Formisano, "Late Antiquity, New Departures," 523.

duidelijk wordt uit de omvang van het enorme Romeinse Rijk.⁶⁸ Deze opvatting wordt door Claudianus geëxpliciteerd in *De consulatu Stilichonis: nec terminus umquam / Romanae dicionis erit* (Stil. 3.159-60), gevolgd door de reden: *cetere regna / luxuries uitii odiisque superbia uertit* (3.160-61). Daarmee wordt de morele superioriteit van Rome aangegeven, waardoor onder meer haar expansionistische gedrag verklaard en gerechtvaardigd wordt.⁶⁹ De combinatie van deze twee politieke en morele elementen brengt Claudianus vaak bij de Republikeinse periode, wat dan ook een frequent terugkerend motief is doorheen zijn werk.⁷⁰ Meer nog dan op het verkrijgen van Romes superieure machtspositie in de wereld, ligt de focus bij Claudianus op het behoud ervan en dus tegelijk van Roma Aeterna, waardoor de inherente paradox van dit ideaal goed voelbaar wordt. Ondanks de moeilijke tijden blijkt een streven naar Roma Aeterna echter mogelijk te zijn, wat voor Claudianus een basis vormt voor het verheerlijken van zijn protagonisten. Wat dan ook opvallend is aan Claudianus' werk is zijn optimisme, niet enkel over het heden, maar vooral over de toekomst, wat in sterk contrast staat met de reële situatie van het West-Romeinse Rijk in zijn tijd. Dit optimisme is mogelijk het gevolg van het besef van Romes verdiensten en superioriteit in het verleden, zoals dit naar voren komt in zijn poëzie,⁷¹ maar het verblindt Claudianus echter niet voor het dreigende gevaar, wat eveneens voelbaar is.⁷² Op een algemeen niveau manifesteert dit zich onder meer in het besef dat er moeite gedaan moet worden om het Roma Aeterna-ideaal in stand te houden, waardoor het succes van haar beschermers des te prijzenswaardiger wordt. Om deze reden in het bijzonder lijkt het interessant om te onderzoeken wat precies de connectie is tussen Roma Aeterna en Claudianus' protagonisten, en hoe deze connectie wordt voorgesteld doorheen het oeuvre van de dichter.

---

⁶⁸ Cf. Paschoud, *Roma Aeterna*, 151-52.

⁶⁹ Cf. Zarini, "Trois éloges comparés de Rome," 4-7.

⁷⁰ Clifford Moore, "Rome's Heroic Past in the Poems of Claudian," *CJ* 6 (1910): 110-12; Levy, "Themes of Encomium," 340-43; Cameron, *Claudian*, 336, 340-41, 358 e.v.; Mastrangelo, "The Decline of Poetry," 326. In het bijzonder Stilicho wordt vaak in een Republikeins licht geplaatst; cf. infra, 6.2.3.

⁷¹ Moore, "Rome's Heroic Past," 108-15; Levy, "Themes of Encomium," 340-41; Cameron, *Claudian*, 350 e.v.

⁷² Moore, *ibid.*, 110-11; Paschoud, *Roma Aeterna*, 153-54; Cameron, *ibid.*, 369-70; Peder G. Christiansen, "Claudian and Eternal Rome," *AC* 40 (1971): 670-72: "In all his works, the favorable words outnumber the unfavorable words." (371-72).

Deel 2

Hoofdstuk 3 Claudianus' protagonisten

Een korte inleiding op de literaire analyse zelf is hier op zijn plaats, aangezien enkele kenmerken van Claudianus' poëzie opgemerkt moeten worden. Dit betreft niet enkel algemene literaire inzichten over zijn poëtica, maar ook het uitlijnen van de focus van dit onderzoek binnen de context van zijn gedichten. Daarnaast moet de gebruikte retorisch-theoretische werkmethode kort toegelicht worden en vereist de keuze daarvoor enige verantwoording. Tezelfdertijd zal ook op dit vlak verduidelijkt worden welke grenzen deze methode noodzakelijkerwijs stelt, zodat de uiteindelijke resultaten van het onderzoek in dit licht beschouwd kunnen worden. Zoals de titels van deze paper en dit hoofdstuk al aangeven, vormen Claudianus' protagonisten het werkgebied, wat concreet inhoudt dat zij zullen bekeken worden in hun literaire omgeving. Behalve de concrete temporele en spatiale setting slaat dit eveneens op het web van hun onderlinge relaties en op hun verhouding tot het grotere geheel van Claudianus' werk. Uit de behandelde tekstfragmenten zullen vervolgens relevante informatie en inzichten gehaald worden, die kunnen dienen om te komen tot een overzichtelijke conclusie van de onderzoeksvraag. Hiertoe zal het Roma Aeterna-ideaal logischerwijze de rode draad zijn die doorheen de hoofdstukken loopt, zodat het onderzoek naar elk van Claudianus' protagonisten telkens gericht zal zijn op een behandeling van dit thema.

3.1 Claudianus' poëtica

Doorheen dit onderzoek is het de bedoeling om Claudianus' werk in de eerste plaats te beschouwen als het product van een dichter, en niet zozeer een reflectie van de socio-politieke situatie van zijn tijd of zijn positie in die periode. Claudianus' literaire opvattingen verdienen hier dan ook meer aandacht dan de al dan niet vermeende politieke belangen die de dichter als propagandist zou verkondigen.⁷³ Dergelijke opvattingen focussen vaak op verklaringen en interpretaties, terwijl de analyse die hier gevoerd zal worden hoofdzakelijk letterkundig van aard is, waarbij bepaalde literaire inzichten als vanzelfsprekend zullen worden gezien waar doorgaans niet dieper op

---

⁷³ Cf. daarvoor vooral Cameron's *Claudian: Poetry and Propaganda at the Court of Honorius*.

ingegaan zal worden.⁷⁴ Een voorbeeld daarvan is het feit dat panegyrieken en invectiefredes aparte genres zijn met eigen kenmerken en conventies, waardoor een terugschakeling naar de realiteit van het vierde- of vijfde-eeuwse Romeinse Rijk meteen al een inhoudelijke deconstructie van de teksten impliceert.⁷⁵

Concreet vallen in deze paper vier personages onder de noemer protagonist: de gepersonifieerde Roma, de veldheer Stilicho en de keizers Theodosius en Honorius. Andere personages zoals Arcadius, Serena, Maria of de consuls Theodorus, Olybrius en Probinus krijgen in Claudianus' werk in verhouding een veel minder prominente rol en zullen hier om die reden niet behandeld worden. Vooraf moeten enkele termen toegelicht worden om duidelijkheid te scheppen: Claudianus' vier protagonisten worden allemaal beschouwd als *uitdragers* van Roma Aeterna, wat in deze paper betekent dat dit ideaal een belangrijke plaats inneemt in hun leven en levenswijze en dat hun gedrag hierdoor beïnvloed wordt. Daarenboven impliceert het uitdragen dit ideaal hier dat deze invloed op hun houding aan anderen duidelijk wordt en dat zij Roma Aeterna dus *belichamen*, wat echter niet hetzelfde betekent als *personifiëren*, dat in dit onderzoek enkel van toepassing is op Roma Persona's aard als personificatie.⁷⁶ Verder worden andere termen gebruikt om de uitdragers onder te verdelen naargelang hun concretere positie en houding: een *gezant* van Roma Aeterna wijst op een personage dat dit ideaal eerder lijkt te verkondigen dan er effectief naar te streven of het te verdedigen, zodat hij of zij dus een soort brug vormt tussen Roma Aeterna en haar actieve uitdragers. Deze laatste personages worden aangeduid als *agenten*, aangezien zij effectieve daden stellen in het streven naar of in stand houden van het Roma Aeterna-ideaal. Zowel Roma Persona en Stilicho als Theodosius en zijn zoon zullen onderzocht worden aan de hand van hun connectie met Roma Aeterna, zodat ze dus alle vier gezien kunnen worden als uitdragers van dit ideaal, wiens precieze rollen en functies echter niet helemaal gelijk zijn. Het lijkt er enerzijds immers op dat Roma Persona's rol zich voornamelijk beperkt tot die van gezant, zodat zij als gepersonifieerde godin eerder een tussenfiguur vormt of een drijvende kracht wordt achter de menselijke personages. Anderzijds lijken Honorius en in het bijzonder Theodosius en Stilicho de actieve personages die als agenten van Roma Aeterna aangeduid mogen worden. Net zoals hun functie lijken hun karakter en gedrag verder op veel punten vergelijkbaar en kan er met enige reservering een beeld geschetst worden van Claudianus' ideale heerser.⁷⁷

Onder de vier protagonisten lijkt ook een zekere hiërarchie te bestaan, gebaseerd op de aard van hun personage, hun relatie tot Roma Aeterna en hun onderlinge verhoudingen. De hoogste positie wordt bekleed door Roma Persona, die enerzijds als personificatie van Rome (in metonymische zin) en geconcretiseerde abstractie het dichtst staat bij Roma Aeterna. Anderzijds treedt zij ook op als

---

⁷⁴ Hieronder zullen Claudianus' naam en het label 'dichter' uit praktische overwegingen gebruikt worden voor de stem of persona van de dichter in de tekst, waarmee echter niet geïmpliceerd wordt dat deze zonder meer samenvallen.

⁷⁵ Ook Camerons aanpak kenmerkt zich door bepaalde nuances, zoals het feit dat Claudianus een dichter en geen historicus was en zijn werken dus niet als historiografie mogen opgevat worden; *Claudian*, 331.

⁷⁶ Wat Roma Persona betreft, kan dus gezegd worden dat zij dus Roma Urbs (en mogelijk Roma Imperium) *personifieert*, maar ze het ideaal van Roma Aeterna *belichaamt*.

⁷⁷ Lester K. Born, "The Perfect Prince According to the Latin Panegyrists," *AJPh* 55 (1934): 20-35. Voor Claudianus' ideaal, zie pp. 25-30.

tussenfiguur, zoals wanneer ze Rome en het West-Romeinse Rijk vertegenwoordigt die samen Stilicho als consul willen (*Stil.* 2.223-408), of wanneer ze de Olympus beklimt om haar erbarmelijke toestand aan te klagen bij Jupiter (*Gild.* 17-212). Theodosius is de eerste die met haar in contact komt (*Prob.* 122-74) en blijft ook in latere werken tijdens zijn leven de voornaamste uitdrager op aarde van Roma Aeterna. Stilicho krijgt dezelfde status toebedeeld na Theodosius' dood, zodat beiden ontegensprekelijk samen op de tweede plaats komen in de hiërarchie.⁷⁸ Daarna volgt Honorius op een derde plaats, aangezien zijn rol bij Claudianus duidelijk minder groot is, ondanks zijn titel als keizer in het werkelijke leven. Bovendien is niet enkel het aantal vermeldingen of beschrijvingen van een personage van belang, maar ook de aard en de uitgebreidheid; op dit vlak steken Theodosius en Stilicho met kop en schouders boven Honorius uit.⁷⁹ Alhoewel niet elk van deze personages een even grote rol toebedeeld krijgt, kunnen ze niettemin alle vier beschouwd worden als uitdragers van het Roma Aeterna-ideaal, wat een analyse van hun personage in het licht van Roma Aeterna rechtvaardigt.

3.2 Methodologie

Om de connectie tussen een ideaal en een personage te analyseren, moet een methode gehanteerd worden die gericht is op de personages. Als pijlers van het narratief geven zij immers in het algemeen een interpretatie aan dit idee, zodat er gefocust moet worden op welke manier en in welke mate dit zich manifesteert. In dit onderzoek wordt er om deze reden vertrokken van de personages door na te gaan hoe zij gekarakteriseerd worden doorheen de tekst. Zo kan er immers volgens een vaste werkwijze nagegaan worden welke elementen er als belangrijk worden voorgesteld op een aantal vlakken, zoals het uiterlijk, gedrag, karakter of de speech van personages. Daarenboven kan karakterisering plaatsvinden op verschillende niveaus, wat een perspectief oplevert dat breed genoeg is voor dit onderzoek naar de connectie tussen personages en Roma Aeterna.

Wat de werkwijze zelf betreft, zal er teruggerepen worden naar retorische termen en analyses, zowel uit de Oudheid als uit de moderne tijd. Voor de moderne periode zal er vooral gesteund worden op het handboek van Chaïm Perelman en Lucie Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*,⁸⁰ dat zich specifiek richt op retorische argumentatie en in dit opzicht verschillende bruikbare inzichten en concepten oplevert. Voor de Oudheid geldt hetzelfde voor onder meer de *progymnasmata* of *praeexercitamenta*, de retorische oefeningen die aangeleerd en

---

⁷⁸ Cf. Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 62, die een hiërarchie opstelt van menselijke 'personages' in Claudianus' werk: "1) the great men like Stilicho and Theodosius; 2) others with some good qualities, like Honorius and the Auchenii; 3) the dependent but invaluable army; 4) the meaningless mass of the rest of the people."

⁷⁹ *Ibid.*, 48.

⁸⁰ Chaïm Perelman en Lucie Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*, vert. John Wilkinson en Purcell Weaver (Notre Dame (IN) en Londen: University of Notre Dame Press, 1969).

gebruikt werden in het onderwijs, maar ook gezien konden worden als voorbereiding op het schrijven van poëzie.⁸¹ De keuze voor een retorische analyse van Claudianus' oeuvre kan enerzijds verklaard worden doordat de speech van personages een zeer belangrijk element zal vormen doorheen dit onderzoek, terwijl de retorische visie op literatuur anderzijds gerechtvaardigd wordt door de status van retoriek in de Keizertijd, en dan vooral in de Late Oudheid. Zoals eerder gezegd, kreeg retorische theorie vooral vanaf de Tweede Sofistiek hernieuwde aandacht, met als gevolg dat epideictische retoriek en poëzie aan specifieke regels onderworpen werden.⁸² Claudianus lijkt zich eveneens te hebben laten leiden door dergelijke regels, zoals verschillende studies al aangetoond hebben,⁸³ zodat zijn poëzie hier terecht als een vorm van secundaire retoriek beschouwd mag worden.⁸⁴ De analyses zullen dan ook uitgevoerd worden aan de hand van retorische concepten en theorieën, aangezien de relatie tussen retoriek en in dit geval poëzie vooral gebaseerd is op de vernoemde retorische schooloefeningen. Deze relatie is echter niet altijd even transparant of eenvoudig, maar het poëtische mag niet uit het oog verloren worden: poëzie blijft immers het primaire, overkoepelende genre, dat in dit geval evenwel gekenmerkt wordt door een retorische onderbouw.⁸⁵

3.2.1 Retorische karakterisering

Het retorische karakter van Claudianus' poëzie biedt niet enkel een relevant perspectief voor dit onderzoek, maar het zorgt bovendien voor een bruikbaar theoretisch framework. Aan de hand daarvan kan de karakterisering van personages door de dichter ontleed worden, om zo hun connectie met het Roma Aeterna-ideaal bloot te leggen. Zoals gezegd zal onder meer de terminologie van de *progymnasmata* of *praexercitamenta* gebruikt worden, of meer bepaald enkele moderne compilaties van de uiteenzetting van verschillende antieke auteurs.⁸⁶ Een beknopt overzicht wordt ook geboden door Koen de Temmerman, die in zijn artikel "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool for the Analysis of Characterization in Narrative Literature" (2010) een praktisch kader opstelt voor de analyse van karakterisering in literatuur.⁸⁷ Daar bekijkt de Temmerman immers niet enkel welke eigenschappen behandeld worden bij karakterisering, maar

---

⁸¹ Cf. infra; George A. Kennedy, *A New History of Classical Rhetoric* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 202; *The Art of Rhetoric*, 428; *Classical Rhetoric*, 136; Danny Praet, *Stijlvol overtuigen. Geschiedenis en systeem van de antieke retoriek* (Gent: Didactica Classica Gandensia, 2001), 113.

⁸² Kennedy, *The Art of Rhetoric*, 616.

⁸³ Cameron, *Claudian*, 253 e.v.: "It is (...) important to inquire whether Claudian was master or slave of his medium" (254); Lester B. Struthers, "The Rhetorical Structure of Encomia of Claudius Claudian," *HSPH* 30 (1919): 49-87; Levy, "Themes of Encomium," 336-47.

⁸⁴ Cf. supra, 1.2; Kennedy beschouwt secundaire retoriek als "rhetorical techniques as found in discourse, literature, and art forms when those techniques are not being used for an oral, persuasive purpose" (*Classical Rhetoric*, 3).

⁸⁵ Kennedy, *The Art of Rhetoric*, 384-85.

⁸⁶ Cf. Kennedy, *A New History of Classical Rhetoric*, 202-7; *Classical Rhetoric*, 26-27; Richard A. Lanham, *A Handlist of Rhetorical Terms*, 2de ed. (Berkeley, Los Angeles en Londen: University of California Press, 1991); Richard U. Smith, *A Glossary of Terms in Grammar, Rhetoric and Prosody for Readers of Greek and Latin: A Vade Mecum* (Mundelein (IL): Bolchazy-Carducci Publishers, 2011).

⁸⁷ de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 23-51.

ook welke technieken daarbij gehanteerd worden.⁸⁸ Het geheel van dit retorisch-theoretische framework zal gebruikt worden als vertrekpunt en als leidraad doorheen de analyses van Claudianus' protagonisten.

Wat de structuur van dit onderzoek betreft, zal er per behandeld personage een onderscheid gemaakt worden tussen externe en interne representatie in de tekst. Alhoewel tussen deze twee soorten voorstellingen niet altijd even gemakkelijk een lijn getrokken kan worden, kunnen technieken van karakterisering grofweg opgedeeld worden in deze twee categorieën. De kennismaking van de lezer of toehoorder met een personage vindt meestal plaats op een eerste niveau van het werk, namelijk de externe representatie van het personage door middel van beschrijvingen, gedrag, setting en dergelijke. Wanneer het personage zichzelf echter voorstelt, met name door middel van zijn of haar eigen woorden, betreft dit interne representatie en gebeurt dit op een tweede niveau van de tekst. Andere soorten indelingen, zoals directe en indirecte karakterisering,⁸⁹ zijn ondergeschikt aan deze dichotomie extern-intern en behoren niet noodzakelijk strikt tot één van beide. Zo kan directe karakterisering plaatsvinden op zowel extern als intern niveau, zoals het toekennen van bepaalde fysieke en mentale kenmerken,⁹⁰ en geldt dat eveneens voor indirecte karakterisering. Enerzijds kan het onderscheid tussen externe en interne karakterisering verschillende perspectieven opleveren, waardoor mogelijk een spanningsveld ontstaat tussen de twee soorten voorstellingen in kwestie en waardoor nieuwe inzichten verkregen kunnen worden. Anderzijds kan dit verschil in perspectief echter in sommige situaties ook leiden voor wederzijdse bevestiging van een these of conclusie, zoals ook zal blijken doorheen de analyses.

3.2.2 Externe representatie

Voor het onderzoek naar externe representatie zal behalve op de vernoemde antiek-retorische handleidingen ook gesteund worden op het moderne theoretische werk van Perelman en Olbrechts-Tyteca.⁹¹ In het bijzonder de volgende concepten zullen aan bod komen: act en persoon, autoriteit, groep en individu, act en essentie, symbolische relatie en model versus anti-model.⁹² Centraal staat het begrip *act*, dat volgens hen aan de basis ligt van de constructie van een personage en gedefinieerd wordt als "everything that can be considered an emanation of the person, be it an action, a mode of expression, an emotional reaction, an involuntary twitch, or a judgment."⁹³ Het samenhangen van acten zorgt er vervolgens voor dat het concept van 'persoon' een zekere stabiliteit krijgt, waardoor acten een functie van de persoon in kwestie worden, terwijl incoherentie

---

⁸⁸ Cf. de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 24.

⁸⁹ Wat indirecte karakterisering betreft, maakt de Temmerman verder nog het onderscheid tussen metaforische en metonymische karakterisering, waarvan metonymische de grootste groep technieken omvat; *ibid.*, 28-30. Cf. p. 42 voor een overzicht en pp. 28-42 voor een beknopte behandeling per techniek.

⁹⁰ *Ibid.*, 30-31.

⁹¹ Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*.

⁹² Cf. *ibid.*, resp. paragrafen 68 (pp. 293-96), 69 (296-305), 70 (305-10), 73 (321-27), 74 (327-31), 75 (331-37) en 80 (362-68).

⁹³ *Ibid.*, 297.

in gedrag deze stabiliteit net ondermijnt.⁹⁴ Zo zal er bij het onderzoeken van Claudianus' protagonisten uitgegaan worden van het idee dat zij een zekere constante vormen; er moet evenwel opgemerkt worden dat tegenover de noties van stabiliteit en eigenschappen ook die van vrijheid, spontaneïteit en verandering staan, waardoor een personage en zijn acten niet gelijkgesteld mogen worden aan een object en zijn kenmerken.⁹⁵ Het is verder van belang dat zowel een personage als zijn acten onderzocht worden, aangezien deze niet als volledig onafhankelijk van elkaar gezien kunnen worden.⁹⁶ Vanuit deze concepten van act en persoon zal vertrokken worden om na te gaan hoe Claudianus' protagonisten zich verhouden tot elkaar en in het bijzonder Roma Aeterna, zodat hun connectie met dit ideaal vooral vanuit hun perspectief onderzocht zal worden.

Daarnaast zal er ook gefocust worden op het verschil in representatie in afzonderlijke scènes of passages enerzijds, en op algemene, overkoepelende indrukken en voorstellingen anderzijds. Wanneer verdergebouwd wordt op de veronderstelling dat elke protagonist tot op zekere hoogte een constante vormt, mogen dergelijke tendensen immers verwacht worden, terwijl een personage daarnaast toch mogelijk op een bijzondere of unieke manier voorgesteld kan worden in elk afzonderlijk fragment. Van belang is verder niet enkel hoe het personage voorgesteld wordt door de dichter, maar eveneens welke indruk dit zou kunnen maken op het (lezers)publiek, waartussen immers een discrepantie kan ontstaan. Zowel de concrete voorstelling zelf als het mogelijke resultaat zullen in beschouwing genomen worden, opdat een overzichtelijk beeld gegeven kan worden van wat hier externe representatie genoemd wordt. Daarbij blijft het Roma Aeterna-ideaal zoals gezegd de leidraad en het voornaamste thema, zodat dit beeld van externe karakterisering relevante inzichten bloot kan leggen.

3.2.3 Interne representatie

Dit onderdeel betreft zoals gezegd een tweede niveau van het werk, waar een stap verder gegaan wordt door te onderzoeken hoe het personage zichzelf representeert door middel van de directe rede. Over Claudianus' werk is al opgemerkt dat zijn werk in verhouding tot die van dichters uit de Zilveren Latiniteit een groter percentage directe rede bevat, maar niettemin een kleiner aantal speeches.⁹⁷ Een logisch gevolg daarvan is dat speeches in zijn werk relatief lang zijn en de dichter een uitgebreide basis bieden om de personages zelf te laten spreken, waardoor hij hen dichter brengt bij het (lezers)publiek, dat zo een beter inzicht kan krijgen in hun gedachtegang.⁹⁸ Dit alles rechtvaardigt een analyse van interne representatie, die in het bijzonder gericht is op de denkwijze

---

⁹⁴ Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 293-94.

⁹⁵ *Ibid.*, 295.

⁹⁶ *Ibid.*, 295-96.

⁹⁷ Voor een overzicht en cijfers, cf. Cameron, *Claudian*, 266-67.

⁹⁸ Stephen Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," in *Characterization and Individuality in Greek Literature*, bew. Christopher Pelling (Oxford: Clarendon Press, 1990), 58. Cf. ook Heinrich Lausberg, *Handbook of Literary Rhetoric: A Foundation for Literary Study*, vert. Matthew T. Bliss et al., bew. David E. Orton en R. Dean Anderson (Leiden: Brill, 1998), 544.

en manier van spreken van personages, gegeven dat het onderzoeksveld hier beperkt wordt tot hun gebruik van de directe rede.

Doorheen deze analyse kunnen een groot aantal elementen van externe representatie gebruikt worden, die echter vanuit een verschillend perspectief gezien moeten worden, namelijk dat van het personage in kwestie in plaats van de dichter. Daarnaast verdient het gebruik van de directe rede op vlak van karakterisering eveneens speciale aandacht, waar hierboven al op werd gewezen. Opnieuw biedt een theoretisch kader een geschikte basis, en ook hier is het handboek van Perelman en Olbrechts-Tyteca bruikbaar, met name hun paragraaf *The Speech as an Act of the Speaker*.⁹⁹ Daar wordt deze speech gezien als de "most characteristic manifestation of the person"¹⁰⁰ en wordt ook de interactie tussen de spreker en zijn speech als uiterst belangrijk gezien: "the person is the best context for evaluating the meaning and significance of an assertion, especially when statements are not integrated in a more or less rigid system, in which case the place they occupy and the role they play in the system provide sufficient criteria for interpretation."¹⁰¹ Om onder andere deze redenen worden verschillende fragmenten eerst behandeld onder externe representatie, wat een zicht op de context biedt, waarop verdergegaan kan worden onder de daaropvolgende interne representatie.

Behalve dit moderne handboek vormen ook bepaalde retorische concepten uit de Oudheid bruikbare werkgegevens, in het bijzonder *ethopoeia*. De kernbetekenis van dit begrip is terug te vinden bij *progymnasmata*, waar het onder deze naam of onder het specifiekere *prosopoeia* bekend staat als een oefening waarbij de spreker of auteur zich moet inleven in de persona van iemand anders door middel van directe rede.¹⁰² Van deze beide vormen wordt *ethopoeia* vaak beschouwd als de meer elementaire vorm, die dan enkel in de enge betekenis betrekking heeft op de retorische oefening, terwijl de ruimere betekenis heel algemeen de constructie van *ethos* betreft.¹⁰³ Binnen dit onderzoek wordt als vertrekpunt van de analyses een betekenis gehandhaafd die in het midden valt, namelijk *ethopoeia* als een retorische techniek die gehanteerd wordt door Claudianus om personages voor te stellen door middel van de directe rede.¹⁰⁴ In elk van zijn betekenissen wordt *ethopoeia* per definitie gebruikt voor karakterisering, wat ook de functie was als retorische oefening,¹⁰⁵ en biedt dit hier dus een geschikt uitgangspunt voor het onderzoek naar interne representatie van personages. Enerzijds zal dit ter ondersteuning zijn van de analyses en resultaten die vallen onder externe representatie, anderzijds kunnen de behandelde speeches eveneens nieuwe informatie opleveren. In

---

⁹⁹ Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 316-21: § 72.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 317.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² Onder *ethopoeia*, cf. Lanham, *A Handlist of Rhetorical Terms*, 71; Lausberg, *Handbook of Literary Rhetoric*, 495-96; Kennedy, *Classical Rhetoric*, 27; Praet, *Stijlvol overtuigen*, 113; de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 35-36. Onder *prosopoeia*, cf. Charles Baldwin, *Ancient Rhetoric and Poetic* (New York: Macmillan, 1924), 71; Lanham, *A Handlist of Rhetorical Terms*, 123-24; de Temmerman, *ibid.*, 36.

¹⁰³ Lausberg, *ibid.*, 496; de Temmerman, *ibid.*, 34-35. Cf. Kennedy, *A New History of Classical Rhetoric*, 206, voor een onderverdeling van *ethopoeia*.

¹⁰⁴ Cf. Lausberg, *ibid.*, 495; de Temmerman, *ibid.*, 35. Hierin kan verder nog een onderscheid gemaakt worden tussen monoloog, dialoog en speech zonder dialoog (zoals een schooloefening); cf. Lausberg, *ibid.*, 367-69. Een dergelijk onderscheid zou in deze paper echter weinig zinvol zijn en wordt om die reden dan ook niet gehanteerd.

¹⁰⁵ de Temmerman, *ibid.*, 36-37.

beide opzichten betekenen de conclusies van dit onderdeel van de werkmethode constructieve bijdrages tot het vormen een eindconclusie, namelijk het formuleren en interpreteren van de connectie tussen Claudianus' protagonisten en het literaire ideaal van Roma Aeterna.

Hoofdstuk 4 Roma

Als eerste van Claudianus' protagonisten zal Roma Persona of het gepersonifieerde Rome behandeld worden. Deze keuze lijkt terecht omwille van verschillende factoren, in de eerste plaats omdat haar personage zeer geschikt lijkt om het Roma Aeterna-idee te verwoorden. Zij is als Roma Persona immers de expliciete uitdrager van de ideeën die gekoppeld zijn aan haar essentie, namelijk datgene wat gepersonifieerd wordt:¹⁰⁶ Rome, in de eerste plaats als stad en daarnaast als het rijk, zodat haar connectie met Roma Aeterna in zekere mate verondersteld mag worden. Ten tweede is ook haar relatie met Claudianus' drie andere protagonisten van belang, met wie ze persoonlijk in contact treedt op verschillende gelegenheden. Zowel Theodosius als Stilicho en Honorius worden immers door haar aangesproken, telkens met betrekking tot hun weldaden of tekortkomingen tegenover Roma Urbs of Roma Imperium. Vanuit deze twee opzichten is het interessant om haar personage, dat een middenpositie lijkt in te nemen tussen ideaal en realiteit, als eerste te onderzoeken, om daarna verder te gaan met de anderen, die een concretere plaats hebben in de voortzetting van Romes *aeternitas*.

4.1 Roma als personage

Behalve in geografische beschrijvingen en metonymische aanduidingen voor het gehele rijk, komt Roma zoals gezegd ook verschillende keren voor als personage. Met name in vijf uitgebreide scènes wordt Roma Persona opgevoerd en is zij een hoofdrolspeler die ook als dusdanig wordt behandeld door de dichter.¹⁰⁷ Daarbij wordt zij steeds voorgesteld als een vrouwelijke figuur die, ongeacht de situatie, als personage zonder problemen in het narratief past, zonder dat haar aard of verschijning enige verklaring of inleiding behoeft. Haar rol wordt niet in twijfel getrokken, maar wat zij precies belichaamt is tegelijkertijd abstract en concreet, vaag en duidelijk: als personificatie van Rome worden de stad, het Romeinse Rijk en de idealen waar zij voor staan samengebracht in een concreet personage, Roma Persona, dat zich kan bewegen onder goden en stervelingen. Belangrijk is echter

---

¹⁰⁶ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 331.

¹⁰⁷ *Prob.* 75-173, *Gild.* 17-212, *Eutr.* 1.371-513, *Stil.* 2.223-407, *VI Hon.* 356-493; cf. Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 535.

dat zij niet zozeer naar voren komt als een actieve agent, zoals Theodosius en Stilicho dat wel zijn, maar eerder als een invloedrijke gezant wiens rol dan ook voornamelijk communicatie betreft. Haar optreden in *Panegyricus dictus Olybrio et Probino consulibus* (75-173) kan op deze manier worden bekeken: Roma reist naar Theodosius met het verzoek Probus' zonen tot consul te wijden, als een soort beloning voor de weldaden van beide generaties tegenover Rome in het besturen en beschermen van het rijk, met andere woorden, in het behoud van het Roma Aeterna-ideaal. De precieze invulling van Roma Persona's rol kan voorts een bepaalde richting uitgaan, zoals wanneer ze Stilicho vraagt om naar haar stad te komen als pas benoemde consul (*Stil.* 2.386-92), of wanneer ze een gelijkaardige wens uit ten overstaan van Honorius (*VI Hon.* 361-426). In deze situaties lijkt Roma terug te keren naar haar roots als stadsgodin en blijkt de geografische component hier nog steeds zeer belangrijk te zijn, wat ook François Paschoud onderkende met zijn intussen bekende uitspraak dat "[l]a Ville éternelle est pour Claudien une réalité si vivante que sans cesse il la personifie."¹⁰⁸

De situaties waarin Roma Persona opduikt en de manier waarop zij telkens voorgesteld wordt, vormen samen het beeld van haar personage als uitdrager van Claudianus' Roma Aeterna-idee. Een belangrijk concept hierbij is de essentie van dit idee dat Roma Persona belichaamt bij haar optredens. In deze context kan opnieuw gesteund worden op Perelman en Olbrechts-Tyteca, die een onderdeel van hun boek gewijd hebben aan de connectie tussen act en essentie, waarin ze gebeurtenissen, objecten, personages en instellingen beschouwen als mogelijke manifestaties van hun essentie.¹⁰⁹ In het geval van Roma Persona kan deze essentie met de reeds vernoemde verschillende maar gelieerde concepten aangeduid worden: in de eerste plaats wordt Rome gebruikt als benaming voor Roma Urbs, de oorspronkelijke hoofdstad van het Romeinse wereldrijk, en ten tweede voor Roma Imperium, de politieke structuur of het gezag van dit rijk. In deze hoedanigheid lijkt zij daarenboven het Roma Aeterna-ideaal te belichamen, wat om die reden ook deel zou uitmaken van haar essentie.¹¹⁰ In dit opzicht zou Claudianus' gebruik van personificatie bij Roma Persona geanalyseerd kunnen worden als een middel om haar essentie een concrete en dus aanwezige en stabiele invulling te geven.¹¹¹

Om verder in te gaan op de personificatie zelf, moet Claudianus' persoonlijke aanpak vermeld worden bij het uitwerken van zijn personage. Als dichter gaat hij op een creatieve manier om met de literaire geschiedenis van Roma-personificaties door zijn eigen variant te creëren,¹¹² die hij dan ook voor zijn eigen doeleinden kan gebruiken. Daarenboven is de gepersonifieerde godin zeer sterk aanwezig in zijn poëzie, meer nog dan figuren uit het Romeinse verleden, wat op zich al op haar belang wijst.¹¹³ Er moet echter gewezen worden op een belangrijke nuance: meestal zijn niet zozeer Roma Persona's daden binnen het verhaal van belang, maar wel de rol die haar personage

---

¹⁰⁸ Paschoud, *Roma Aeterna*, 152.

¹⁰⁹ Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 327.

¹¹⁰ In welke mate deze veronderstelling als correct mag aangenomen worden, zal uit onderstaande analyse moeten blijken.

¹¹¹ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 331.

¹¹² Cameron, *Claudian*, 364.

¹¹³ *Ibid.*, 363-64; cf. ook Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 537-38, die de nadruk legt op Roma's literaire karakter bij Claudianus.

toebedeeld krijgt. Haar frequente optredens vormen immers doorgaans geen echte sleutelgebeurtenissen of scharniermomenten, maar eerder aangelegenheden waarbij Roma's rol vanuit een dramatisch standpunt waardevol is,¹¹⁴ bijvoorbeeld om een driehoeksrelatie te creëren tussen haarzelf, Roma Aeterna en een andere protagonist. In deze paper wordt er echter vooral gefocust op de manier waarop Roma voorgesteld wordt, en is haar functie binnen het verhaal zelf van ondergeschikt belang.

Twee uitgebreide scènes uit Claudianus' oeuvre zullen als voorbeeld genomen worden. In de eerste verkeert Roma Persona in nood en richt ze een smeekbede tot Jupiter en de andere goden over Gildo's tirannie (*Gild.* 17-133). Daarbij aansluitend wordt eveneens haar transformatie bekeken van een uitgehongerde oude vrouw naar een stralende krijgsvrouw (*Gild.* 201-12). De tweede scène vindt plaats in vreedstijd en betreft het fragment waarin Roma Stilicho het consulaat aanbiedt en hem vraagt naar Rome te komen (*Stil.* 2.223-408). Uit zowel dit tweehonderd verzen lange fragment als uit het andere zal relevante informatie gehaald worden, aan de hand waarvan Roma Persona in beide scènes geanalyseerd zal worden op extern en intern vlak.

4.2 Externe representatie

Verschillende karakteriseringstechnieken kunnen teruggevonden worden bij de externe representatie van Roma Persona. Bekeken vanuit dit oogpunt is het in de eerste plaats interessant om haar personage te bekijken in haar dramatische omgeving en te zien welk belang die omgeving heeft. In het bijzonder haar gedrag zal onderzocht worden aan de hand van onder meer Perelman en Olbrecht-Tyteca's concept van act, waarbij ervan zal worden uitgegaan dat zij als personage een zekere constante vormt,¹¹⁵ in het bijzonder als personificatie van een bepaalde essentie.¹¹⁶ Zowel haar personage als haar acten zullen onderzocht worden, aangezien beide niet als volledig onafhankelijk van elkaar gezien kunnen worden.¹¹⁷

4.2.1 Roma in nood

Na een korte vooruitblik op de (West-)Romeinse overwinning op Gildo, introduceert Claudianus in *In Gildonem* het beeld van een uitgehongerde, verzwakte Roma Persona op weg naar de Olympus. Daarmee wordt meteen al de setting aangeduid: de zetel van de oppergod, waar op dit moment ook

---

¹¹⁴ Cameron, *Claudian*, 364. Cameron beweert echter dat Roma Persona voor Claudianus niets meer is dan een personificatie van de stad Rome (364-65), waarbij hij het onderscheid negeert dat in deze paper gemaakt wordt tussen Roma's rol als personage in het verhaal en als personage in het grotere geheel van Claudianus' werk, namelijk als uitdrager van een boodschap of ideaal.

¹¹⁵ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 294.

¹¹⁶ Cf. *ibid.*, 331.

¹¹⁷ Cf. *ibid.*, 295-96.

andere goden aanwezig zijn (*Gild.* 128-32). Dit decor legt in de eerste plaats de nadruk op Roma's goddelijke aard als personificatie, die het haar mogelijk maakt de godenvergadering op de Olympus te bereiken. Door Roma in deze setting te plaatsen krijgt ze bovendien de status van een godin onder de goden, van een individu binnen een groep, waardoor het beeld van de groep ook invloed uitoefent op het beeld van dit individu zelf.¹¹⁸ Concreet geniet Roma hier ook van het prestige van de Olympische goden en wordt ze min of meer gelijkgesteld met deze goden door haar handelingen; zo wordt bijvoorbeeld de *topos* gebruikt van de godin die de oppergod smeekt, wanneer Roma Jupiters knieën omklemt (*attigit ut tandem caelum genibusque Tonantis | procubuit, tales orditur maesta querellas*, 26-27). Haar oproep wordt gehoord, wat wijst op een impliciete acceptatie van Roma in de groep, net als het feit dat de emoties van de andere goden die losbarsten na haar speech gelijkaardig zijn aan die van Roma zelf (128-32; *sacrum (...) tumultum*, 133). Toch is de situatie niet zo eenduidig, aangezien Roma niet simpelweg tot één enkele groep behoort, in dit geval het godendom, maar ze onder andere ook rechtstreeks verbonden is met haar stad Rome en het (West-)Romeinse Rijk. Het omgekeerde proces vindt hier plaats: het beeld van de groep wordt niet gereflecteerd in het individu, maar dit individu is eerder een manifestatie of expressie van die groep.¹¹⁹

De godin zelf wordt uitgebreid beschreven in termen van fysieke aftakeling (17-25):

exitii iam Roma timens et fessa negatis
 frugibus ad rapidi limen tendebat Olympi
 non solito uultu nec qualis iura Britannis
 diuidit aut trepidos summittit fascibus Indos.
 uox tenuis tardique gradus oculique iacentes;
 interius fugere genae; ieiuna lacertos
 exedit macies. umeris uix sustinet aegris
 squalentem clipeum; laxata casside prodit
 canitiem plenamque trahit rubiginis hastam.

Gildo's rebellie en zijn monopolie over de graanrantsoenen van Italië hebben een duidelijk effect op Roma Persona, die hier enerzijds als personificatie van Roma Urbs en Italië¹²⁰ perfect de dreigende hongersnood weerspiegelt: door haar op deze manier af te beelden schetst Claudianus het beeld van een Italië dat zich in een hachelijke situatie bevindt die dringend verholpen moet worden.¹²¹ Anderzijds geeft zij als uitdrager van Roma Aeterna ook aan dat dit ideaal ver verwijderd is van de realiteit – haar aard als personificatie en het ideaal dat zij uitdraagt lijken dan ook sterk met elkaar verbonden, aangezien met Roma Urbs ook Roma Aeterna zou verdwijnen. Wat Roma Persona's positie precies is, lijkt echter niet helemaal duidelijk; meer bepaald over haar essentie en

¹¹⁸ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 322; de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 33.

¹¹⁹ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *ibid.*, 322.

¹²⁰ Aangezien Afrika ook behoort tot het (West-)Romeinse Rijk en de hongersnood enkel dreigt in Rome en Italië, lijkt het niet helemaal correct om Roma Persona hier te beschrijven als de volwaardige personificatie van Roma Imperium, maar eerder als een soort Roma Italia; cf. ook *infra*, voetnoot 131, over de rol van de gepersonifieerde Afrika. Desalniettemin blijft Roma Urbs fundamenteel voor het Roma Aeterna-ideaal, zodat de toestand buiten Italië, in de rest van het West-Romeinse Rijk, in zekere zin irrelevant wordt voor het voortbestaan van Roma Aeterna; cf. *supra*, 2.2, voor Roma Urbs als kern van Roma Aeterna.

¹²¹ Cf. ook Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 52.

bestaansreden heerst verwarring, aangezien haar toestand en gezondheid enerzijds lijken af te hangen van het lot van Roma Urbs, maar anderzijds eveneens van de status van het Roma Aeterna-ideaal, wat echter niet dezelfde implicaties heeft. Roma Urbs kan immers voortbestaan zonder dat de stad een machtspositie als wereldstad bekleedt, terwijl dit net één van de kernelementen lijkt van Roma Aeterna.¹²² Het antwoord op de vraag welk element van Roma Persona hier primeert, namelijk Roma Urbs of Roma Aeterna, lijkt op dit punt nog allesbehalve eenduidig, wat een analyse van haar rol in deze passage zeer moeilijk maakt.

De beschrijving toont een nieuw soort staaltje van Claudianus' karakteriseringstechnieken, gericht op het uiterlijk van personages. Meer specifiek kan dit tiental regels gezien worden als een *ecphrasis* van Roma Persona,¹²³ waarbij zoals gezegd de nadruk wordt gelegd op de fysieke effecten van hongersnood. Met haar gezonde en energieke uiterlijk zijn ook Roma's krachten afgenomen, zodat ze nog maar met moeite haar eigen schild kan dragen (*umeris vix sustinet aegris / squalentem clipeum*, 23-24). Ook het contrast met de trotse, machtige Roma uit Claudianus' eerdere panegyriek aan Probinus en Olybrius (*Prob. 75-173*) is groot, want de strijdlustige krijgsgodin wordt hier nu ook omschreven in termen van tanende macht (*non solito uultu nec qualis Britannis / diuidit aut trepidos summittit fascibus Indos*, *Gild. 19-20*). Roma, onlangs nog sterker dan ooit, krijgt nu te kampen met de spanningen en problemen van haar tijd en lijkt er erg onder te lijden.¹²⁴ Tezelfdertijd lijkt Roma Aeterna een onrealistisch ideaal te worden, aangezien Romes *aeternitas* op dit moment bedreigd wordt doordat Roma Urbs en Roma Italia ten onder dreigen te gaan. Dit lijkt gereflecteerd te worden in de erbarmelijke toestand van Roma Persona, die niet enkel als personificatie van Roma Urbs de situatie van de stad weerspiegelt, maar ook verondersteld wordt het Roma Aeterna-ideaal uit te dragen.¹²⁵

Wanneer Roma na deze *ecphrasis* optreedt als een actief personage en haar klachten uit ten overstaan van Jupiter, zorgen haar emoties voor een verdere karakterisering van haar personage.¹²⁶ Hierbij moet gewezen worden op het psychologische onderscheid tussen *ethos* en *pathos*; hier wordt het laatste concept behandeld, dat min of meer gelijkgeschakeld wordt met emoties.¹²⁷ Roma's speech is op zich al een pathetische aangelegenheid, zoals hieronder besproken zal worden.¹²⁸ Haar

---

¹²² Dit lijkt één van de situaties waar Roma Aeterna niet precies of duidelijk omljnd is. De meest aanvaardbare interpretatie lijkt dat Roma Aeterna de wereldheerschappij van Rome impliceert, wat in deze passage dus niet samenvalt met het lot van Roma Urbs: de ondergang van Roma Aeterna impliceert niet noodzakelijk die van Roma als Urbs, maar omgekeerd is dat wel het geval.

¹²³ In dit geval van een persoon, wat volgens de auteurs van *progymnasmata* expliciet toegestaan is; de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 40. Cf. ook Lausberg, *Handbook of Literary Rhetoric*, 496.

¹²⁴ Cf. ook Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 51.

¹²⁵ Nogmaals, aangezien het voortbestaan van Roma Urbs noodzakelijk is voor dat van Roma Aeterna, maar dit echter niet geldt in omgekeerde richting, lijkt allereerst de toestand van Roma Urbs een diepgaande invloed te hebben op Roma Persona. De toestand van Roma Aeterna is in die zin daaraan ondergeschikt, want de verdwijning van dit ideaal zou minder verregaande implicaties hebben dat het verdwijnen van Roma Urbs; cf. supra, voetnoot 122. Dit wil echter niet zeggen dat Roma Persona zich in het gehele niet bekommerd om de dreigende teloorgang van dit ideaal, zoals zal blijken uit haar speech.

¹²⁶ de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 33.

¹²⁷ Cf. *ibid.* Roma Persona's emotionele gedrag is een voorbeeld van *pathopoeia* of het imiteren van hevige, tijdelijke emoties in de directe rede; Lausberg, *Handbook of Literary Rhetoric*, 367.

¹²⁸ Cf. *infra*, 4.3.1.

emoties duiden tot op zekere hoogte op de aard van haar karakter, hoewel ze min of meer als tijdelijk en beïnvloedbaar beschouwd kunnen worden.¹²⁹ Haar vrees voor Romes ondergang (*exitii iam Roma timens*, 17) wijst duidelijk op Roma's persoonlijke betrokkenheid, die hier echter niet enkel haar eigen stad betreft, maar ook heel Italië. Wanneer ze haar verhaal gedaan heeft, doet ze er overmand door emoties het zwijgen toe, "verstikt in tranen"¹³⁰ (*sic fata refusus / obticuit lacrimis*, 127-28). Voor haar zijn het droeve lot van Rome en het nijpende voedseltekort maar al te duidelijk, en haar noodoproep aan Jupiter en de goden verklaart ook haar motief om de tocht naar de Olympus te maken: hoewel sterk verzwakt, richt Roma Persona zich tot de hoogste autoriteit in een poging Romes ondergang af te wenden en haar te doen overwinnen, zodat Roma Urbs overleeft en het ideaal van Roma Aeterna daarenboven weer een realistisch streefdoel kan worden. Zoals gezegd zorgen niet enkel de abominabele situatie in Rome zelf voor de representatie van Roma Persona op de Olympus, hoewel dit het belangrijkste is, maar ook het verzwakte ideaal van Roma Aeterna. Het gevolg daarvan is dan ook dat zij als verzwakt wordt voorgesteld wanneer dit ideaal lijkt te vervagen en allerm minst haalbaar lijkt in de (literaire) realiteit, in dit geval door de dreigende hongersnood in Rome en Italië, met alle sociale en politieke gevolgen van dien. Met de toestand van Roma Aeterna schommelt dus ook Roma Persona's toestand, aangezien zij het als uitdrager net verondersteld wordt te belichamen. Haar streven naar een herstel van Roma Aeterna onderstreept daarom nogmaals haar band ermee, wat nog bevestigd wordt doordat dit herstel ook beterschap voor haarzelf impliceert. Hieruit blijkt dat Roma Persona streeft naar twee zaken, namelijk niet enkel het voortbestaan van Roma Urbs, maar daarenboven meteen ook een rehabilitatie naar Romes vroegere toestand als wereldheerser.

Het meest significante moment uit de hele scène is Roma Persona's transformatie onder invloed van Jupiters woorden (208-12):

dixit et adflavit Romam meliore iuuenta.
 continuo redit ille uigor seniique colorem
 mutauere comae. solidatam crista resurgens
 erexit galeam clipeique recanduit orbis
 et leuis excussa micuit rubigine cornus.

Over het effect van die belofte op de gepersonifieerde Afrika¹³¹ wordt met geen woord gerept, maar wat er met Roma gebeurt spreekt boekdelen: niet alleen verdwijnen op slag alle kenmerken van fysieke aftakeling, maar ook haar jeugdigheid en vroegere kracht keren terug.¹³² Enkel en alleen het vooruitzicht op beterschap brengt een grondige verandering teweeg bij de godin, maar wat er

¹²⁹ de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 33.

¹³⁰ Marietje d'Hane-Scheltema, vert., *Claudius Claudianus - Verzamelde gedichten* (Amsterdam: Athenaeum - Pollak & Van Gennep, 2008), 25.

¹³¹ Op zich stelt Afrika als personificatie hier een deel van het (West-)Romeinse Rijk voor en maakt zij dus deel uit Roma Imperium. Aangezien zowel zij als Roma Persona optreden, lijkt de laatste niet zozeer het rijk te personifiëren, maar eerder Roma Urbs en Italië. Doordat Afrika als dienaar van Roma wordt voorgesteld (cf. *solī famulabitur Africa Romae*, 207), blijft zij niettemin ondergeschikt aan haar, net zoals de provincie Afrika een deel van Rome (Roma Imperium) genoemd kan worden.

¹³² Cf. Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 52: "Youth returns, her hair loses its gray color, and the rust falls away; the picture of rejuvenated Roma is completed by the words *vigor*, *solidatam*, *resurgens*, *erexit*, *recanduit*, and *micuit*."

precies beloofd wordt is evenzeer van belang. In slechts vier verzen somt Jupiter alle kernpunten op en geeft hij daarbij zijn eigen oordeel (204-7):

nec te, Roma, diu nec te patiemur inultam,
Africa. communem prosternet Honorius hostem.
pergite securae. uestrum uis nulla tenorem
separat et soli famulabitur Africa Romae.

Eerst en vooral erkent hij dat Roma onrecht is aangedaan en schaart hij zich achter haar: Gildo wordt aangeduid met *hostem* (205), terwijl de hulp die Roma geboden zal worden de bijklank krijgt van wraak (*inultam*, 204). De wreker van onrecht wordt bovendien expliciet aangeduid met *Honorius* (205), wiens optreden nu al geruststellend werkt (*pergite securae*, 206). Als laatste punt benadrukt Jupiter tweemaal de band tussen Roma en Afrika (*uestrum (...) tenorem*, 206; *soli famulabitur Africa Romae*, 207) die nu nog wel onder spanning staat, maar weldra weer even stevig zal zijn als voor Gildo's revolutie. Uit zijn woorden blijkt dat niet enkel Roma's hulpkreet om te overleven gehoord werd, maar dat daarenboven ook haar tweede wens vervuld zal worden, namelijk een herstel van Romes machtspositie en het Roma Aeterna-ideaal.

De manier waarop Roma reageert op Jupiters belofte kan gezien worden als een indicator van verschillende zaken: het wijst enerzijds op het effect van Gildo's rebellie op Rome,¹³³ en anderzijds, op een hoger niveau, eveneens op Roma's attitude tegenover een herstel van Roma Aeterna. Wat het eerste betreft, was de gepersonifieerde Roma als dramatische figuur immers een bijzonder geschikte keuze om Gildo's wandaden tegenover Rome te schetsen. Wat het tweede betreft, kan er opnieuw verwezen worden naar Perelman en Olbrechts-Tyteca's concept van act, waarmee ook Roma's transformatie aangeduid kan worden.¹³⁴ Alhoewel een act geen transparante indicator is die iemands karakter blootlegt, kan een analyse ervan wel leiden tot persoonlijke inzichten: "an act is not so much an indicator as an element making it possible to construct and reconstruct our image of the person and to classify him into categories to which certain qualifications may be applied."¹³⁵ Met dit in het achterhoofd kan ook Roma's transformatie ontleed worden aan de hand van het Roma Aeterna-ideaal. Zoals gezegd wordt Roma Persona eerst gepresenteerd als een verzwakte en verzwakkende versie van haar vroegere zelf en lijkt ook van Roma Aeterna weinig sprake, maar slechts de belofte op betere vooruitzichten brengt een ommekeer teweeg in haar houding en voorkomen. Op deze manier laat Claudianus haar attitude zien tegenover Roma Aeterna en wordt zij werkelijk een uitdrager van dit ideaal door terug open te bloeien wanneer het opnieuw een haalbare realiteit wordt.

---

¹³³ Cf. Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 52: "To the reader the representation of Gildo's effect on Rome must have been unforgettable [sic]."

¹³⁴ Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 297.

¹³⁵ *Ibid.*

4.2.2 Roma in vreedestijd

Het andere fragment over Roma betreft haar verzoek aan Stilicho om de consulaire toga aan te nemen en haar stad met een bezoek te vereren (*De consulatu Stilichonis* 2.269-408). Deze scène is op te delen in vijf delen: twee speeches van Roma die gescheiden worden door drie narratieve beschrijvingen van de situatie. In het bijzonder deze laatste drie delen zijn hier van belang, aangezien haar speech zelf verder besproken zal worden en er daarbuiten nog een aantal andere elementen geanalyseerd kunnen worden vanuit het idee van externe karakterisering.

Eerst en vooral is het kader van deze scène bijzonder: Roma treedt op als een soort tussenpersoon om Stilicho het Romeinse consulaat aan te bieden. De link die zij belichaamt met de bovenmenselijke entiteiten, namelijk de West-Romeinse provincies, zorgt ervoor dat Roma Imperium in dit fragment een concrete invulling krijgt, terwijl daarnaast niet enkel Roma, maar ook de andere provincies als personages worden opgevoerd, wat Roma's rol en domein min of meer beperkt wordt tot personificatie van Roma Urbs.¹³⁶ Het feit dat de provincies zich tot de godin wenden om Stilicho met haar hulp te overtuigen, lijkt wel te wijzen op Roma's status als de meest gezaghebbende onder hen en ook degene die het dichtst betrokken is bij de zaak. Claudianus' voert haar immers ook op als personificatie om het idee van Romes grandeur en *aeternitas* uit te dragen, wat strookt met Roma's visie op het consulaat. Wanneer Roma dan vertrekt als boodschapper, groeit het belang van haar rol, aangezien zij de enige is die het woord voert in Stilicho's bijzijn. Dit houdt in dat zij voor hem de ideeën zal belichamen die (wat enkel de lezer of toehoorder weet) even tevoren nog geuit werden door verschillende stemmen, waardoor Roma als het ware een model wordt voor hem, en haar verschijning, woorden en daden dus zeer belangrijk worden.¹³⁷

Ook Roma's status als godin blijft belangrijk, net als in het fragment uit *In Gildonem*, aangezien deze status haar personage meer prestige geeft enerzijds, maar vooral omdat zijzelf anderzijds als tussenpersoon zorgt voor een connectie tussen het goddelijke en het menselijke.¹³⁸ Na een beschrijving van elke provincie komt Roma aan de beurt, en de termen die Claudianus hier gebruikt wijzen op haar bijzondere aard: ze is in staat zich zeer snel door het luchtruim te bewegen (*ocior excusso per nubila sidere tendit. | transuehitur (...) uolatu, Stil. 2.272-73*) en haar verschijning is duidelijk niet die van een sterveling (2.270-77):¹³⁹

nec segnius illa
paruit officio, raptis sed protinus armis
ocior excusso per nubila sidere tendit.
transuehitur Tuscos Appenminusque uolatu
stringitur. Eridanus clipei iam fulgurat umbra.

¹³⁶ Cf. o.a. Roma's tempel op de Palatijn, waar de provincies haar komen opzoeken (*Stil. 2.227-27*).

¹³⁷ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364-5.

¹³⁸ Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 537.

¹³⁹ Cf. Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 50-51: "Her imposing size is discovered in the description of her visit to Stilicho when she demands that he accept the consulship (...) Roma equals Mars and Pallas in size, causes a building to shake, and touches the ceilings with the plumes of her helmet. Her swiftness is recalled by words like *protinus* and *ocior excusso sidere*; brilliance by *sidere*, *fulgura*, and *corusco*; war by *armis*, *clipei*, *ducem*, *tetrica*, *Pallade*, *Marte*, and *cristae*."

constitit ante ducem tetrica nec Pallade uultum
deterior nec Marte minor. tremit orbe corusco
iam domus et summae tangunt laquearia cristae.

Deze *ecphrasis* ondersteunt Terrot R. Glovers uitspraak dat Claudianus' poëtische visie voornamelijk gericht is op het visuele,¹⁴⁰ want hier roept de dichter beelden op die in de eerste plaats Roma's attributen beschrijven. Zoals gezegd zijn vooral haar verschijning en de indruk die ze maakt op Stilicho hier van belang, waar Roma op inspeelt door de veldheer aan te spreken nog voor hij bekomen is (*tum prior attonitum gratis adfata querellis*, 2.278).

Roma's attributen lijken ook speciale eigenschappen te hebben, zodat niet enkel haar verschijning van belang is, maar ook het resultaat dat die heeft. Reeds van ver weerspiegelt haar schild het licht in het water van de Po (*Eridanus clipei iam fulgurat umbra*, 2.274), maar dit effect wordt nog versterkt wanneer ze geland is en het hele paleis als het ware trilt door de schittering van het schild (*tremit orbe corusco | iam domus*, 2.276-77). De indruk van macht die Roma's imposante lengte wekt wordt hier dus nog benadrukt door de krachtige effecten van haar attributen, zodat er niet kan worden getwijfeld aan Roma's goddelijke aard.¹⁴¹ Bovendien zorgt Claudianus' keuze van attributen (*armis*, 2.271; *clipei*, 2.274 en *orbe*, 2.276; *cristae*, 2.277) voor een impliciete vergelijking met Minerva, een voorheen al gebruikte vergelijking¹⁴² die hier echter ook expliciet wordt gemaakt op vv. 2.275-76. Hier dient de godin van oorlog en wijsheid als een *exemplum* of rolmodel om Roma af te beelden, waardoor Claudianus gemakkelijk enkele eigenschappen van Minerva ook aan Roma kan toedichten, in het bijzonder krijgshaftigheid.¹⁴³ Niet enkel haar uiterlijk karakteriseert Roma immers, maar ook de dichters keuze om haar zo te kleden, wat wijst op een bewuste navolging van Minerva's voorbeeldfunctie. Aangezien Roma zelf in dit fragment ook een model vormt, drukt Claudianus daarmee haar militaire kwaliteiten uit,¹⁴⁴ in dit geval ten overstaan van Stilicho, die zich op dat vlak al ruimschoots bewezen heeft – dit is immers de reden voor zijn consulwijding. Zoals echter duidelijk zal worden bij het ontleden van Roma's speech, verandert haar rol van model zoals Minerva in het bijzijn van Stilicho in die van een soort moederfiguur.¹⁴⁵

Wanneer Roma haar eerste betoog beëindigt, overhandigt ze de rijkelijk bewerkte consulaire toga aan Stilicho. Claudianus gebruikt weinig woorden om dit gebaar te beschrijven, en vermeldt evenmin Stilicho's naam of antwoord, dat hier als impliciet instemmend moet opgevat worden. In plaats daarvan gaat de dichter meteen verder met een uitgebreide *ecphrasis* van wat er op de toga geborduurd is (2.340-61). Eerst valt Minerva's naam (*insigne Mineruae | spirat opus*, 2.340-41), waardoor de associatie met Roma herhaald en versterkt wordt, hoewel de link in dit geval hun

---

¹⁴⁰ Glover, *Life and Letters*, 224. De volledige passage wordt ook geciteerd in Cameron, *Claudian*, 269.

¹⁴¹ Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 540.

¹⁴² *Prob.* 75-99; cf. Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 49-50.

¹⁴³ de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 32; Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 363-364.

¹⁴⁴ Cf. *supra*, voetnoot 139.

¹⁴⁵ Cf. *infra*, 4.3.2. Cf. ook Christiansen, "Claudian and Eternal Rome," 673.

borduurlinies is.¹⁴⁶ In welke mate de twee godinnen meegewerkt hebben aan de toga, zij het borduren of uitdenken van afgebeelde scènes, is niet duidelijk, maar dat Roma de schenker is ervan maakt haar in elk geval aansprakelijk voor de beelden. Om deze reden is de link tussen Roma en deze beelden relevant voor Claudianus' karakterisering van de godin, hoewel de scènes zelf niet in detail geanalyseerd zullen worden. Als eerste wordt eerst het kraambed van Maria getoond, tijdens en net na de geboorte van haar en Honorius' zoontje (*sacri Mariae partus*, 2.342; *teneros de stamine risus / uagitusque audire putes*, 2.346-47), waarna een moment volgt uit de opvoeding van dat zoontje, namelijk lessen over oorlogsvoering van zijn grootvader Stilicho (*sed auus maturior aevi / Martia recturo tradit praecepta nepoti*, 2.348-49). Het derde beeld laat Stilicho's zoon Eucherius zien die te paard aan het jagen is (*Eucherius flectebat equum iaculisque uel arcu / aurea purpureos tollentes cornua ceruos / aureus ipse ferit*, 2.352-54), terwijl de vierde en laatste scène het huwelijk toont van dezelfde Eucherius met Galla Placidia, Honorius' zuster (*Eucherius trepido iam flammea subleuat ore / uirginis*, 2.358-59). Allemaal drukken ze Roma's positieve attitude uit tegenover Stilicho en de keizerlijke familie, wat versterkt wordt door het feit dat deze scènes fictief zijn en een toekomstbeeld schetsen dat een voorzetting vormt van de huidige machtssituatie. Voor haar vervullen Honorius en zijn familie dus een gelijkaardige rol als de hare, namelijk het uitdragen en in stand houden van Roma Aeterna, en treedt zij ook verschillende keren rechtstreeks met hen in relatie, zoals in dit geval met Stilicho.¹⁴⁷ Op deze manier wordt Roma, die zelf een idee uitdraagt, opnieuw gekarakteriseerd als een model voor in het bijzonder Stilicho, die eveneens een voorbeeldfunctie op zich kan nemen door zich aan te passen aan het ideaal dat Roma voor hem vormt.¹⁴⁸

Na het overhandigen van de consulaire toga zegent Roma het consulaat in en uit ze haar laatste verlangen, namelijk dat Stilicho Rome, haar stad, vereert met een bezoek (2.378-407). Nadat de godin eerst optrad als woordvoester van de verzamelde provincies en zo het rijk representeerde, wordt de focus steeds nauwer en lijkt Roma Persona terug te vallen op haar roots als personificatie van Roma Urbs. Dat het consulaat niet meer gelinkt is aan haar stad en dat Roma dit beseft, is af te leiden uit het verzoek van de godin om Rome te bezoeken, wat kennelijk niet meer gebruikelijk is of frequent voorkomt. Desalniettemin is het nog steeds Roma Persona die persoonlijk het consulaat inzegt en Stilicho de consulaire insignia overhandigt (2.362-66; *dextraeque gerendum / diua simul porrexit ebur*, 2.362-63; *tunc habiles armis umeros iam uestibus ambit / Romuleis*, 2.365-66), wat aantoont dat haar rol in elk geval symbolisch nog belangrijk is.¹⁴⁹ Dat Stilicho bereid is ook Roma's tweede verzoek in te willigen, wordt evenmin als de vorige keer expliciet vermeld. Wanneer haar betoog ten einde is, wordt immers onmiddellijk beschreven hoe Fama het nieuws verspreidt: *haec dum Roma refert, iam Fama loquacibus alis / peruolat Oceanum, linguis et mille citatos / festinare iubet proceres* (2.408-10). Vanuit Roma's perspectief is alles zeer gunstig: Stilicho hoeft tweemaal slechts zwijsend in te stemmen opdat haar wensen vervuld zouden worden. In haar missie om Roma Aeterna in stand te

¹⁴⁶ Deze link impliceert een verschuiving van focus van militaire kwaliteiten naar eerder vrouwelijke eigenschappen, zoals in dit geval het borduren van een kledingstuk voor iemand die min of meer beschouwd wordt als een zoon.

¹⁴⁷ Voor Stilicho en Honorius als gezanten van Roma Aeterna, cf. resp. hfst. 6 en 7.

¹⁴⁸ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364-65.

¹⁴⁹ Cf. *ibid.*, 332.

houden krijgt Roma de beschermer die ze wil en wordt ook de connectie met Rome heropgefrist. Het einde van boek twee is een *best case scenario*: Roma's wil is wet.

4.3 Interne representatie

Behalve een behandeling van Claudianus' voorstelling van Roma Persona, kunnen ook analyses van haar speeches nuttige informatie opleveren om haar positie tegenover Roma Aeterna verder uit te diepen. Zoals gezegd zullen onder meer deze speeches bekeken worden als concrete voorbeelden van *ethopoeia*. Met name in het geval van Rome lijkt dit een geschikte werkwijze omdat zij tijdens haar vijf belangrijkste verschijningen telkens een speech geeft en omdat deze speeches daarenboven al in de context werden geplaatst van het retorische *ethopoeia*.¹⁵⁰ Daarnaast is het interessant om te bekijken hoe Roma's voorstelling van zichzelf zich verhoudt tot deze die gecreëerd wordt door externe representatie, en of haar gebruik van directe rede invloed uitoefent op deze externe voorstelling of net omgekeerd. Aangezien er al eerder verondersteld werd dat Roma als personage een zekere constante vormt,¹⁵¹ wordt ook hier vertrokken vanuit de stelling dat haar externe en interne representatie elkaar tot op zekere hoogte zullen ondersteunen en bevestigen.

4.3.1 Roma in nood

Als een retorische techniek die op het gevoel werkt, wordt *ethopoeia* vaak toegepast wordt om de gevoelens van een personage uit te drukken.¹⁵² In de Olympusscène kan Roma's speech (*Gild.* 28-127) inderdaad beschreven worden als pathetisch, zoals hoger al aangegeven werd,¹⁵³ en kan er, voorafgaand aan een grondige analyse, reeds gesuggereerd worden dat deze speech de dramatische opvoering en het verwaarloosde uiterlijk van Roma versterkt. Eerder al werd de link tussen een personage en zijn of haar woorden aangeduid als uiterst belangrijk voor de karakterisering van dat personage,¹⁵⁴ zodat deze scène uit *In Gildonem* in elk geval bruikbare informatie zal opleveren. De speech in kwestie is bovendien een duidelijk voorbeeld van Claudianus' neiging om "long set

---

¹⁵⁰ Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 536: "On each of the five occasions on which Roma appears as an actor in Claudian's poetry she delivers a speech. Her speeches show affinities with the rhetorical tradition of *prosopopoeiae*." Zoals vooraf echter opgemerkt werd, wordt in dit onderzoek het begrip *ethopoeia* gebruikt, ook in de nauwe betekenis van *prosopopoeia*, zoals het hier terug te vinden is bij Roberts.

¹⁵¹ Cf. supra, 4.2: Externe representatie.

¹⁵² de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 35, die in deze context verwijst naar Heinrich Lausbergs *Handbook of Literary Rhetoric* (1998) en zijn "emotive figures."

¹⁵³ Cf. supra, 4.2.1, en Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 536: "Roma's speech seeks to arouse indignation and pity in its hearer, Jupiter, for her enfeebled state."

¹⁵⁴ Cf. supra, 3.2.2.

speeches" te creëren,¹⁵⁵ een effect dat in dit geval nog versterkt wordt doordat de woorden van de gepersonifieerde Afrika onmiddellijk volgen op die van Roma.

Wanneer beschreven is in welke erbarmelijke toestand Roma zich bevindt, bereikt ze de Olympus en valt ze meteen op haar knieën om Jupiter te smeken met droeve klachten (*attigit ut tandem caelum genibusque Tonantis | procubuit, tales orditur maesta querellas*, 26-27). Met haar eerste woorden doet ze een beroep op de beloofde wereldmacht en *aeternitas* van Rome om haar tocht naar de Olympus te verklaren (28-31):

si mea mansuris meruerunt moenia nasci,
Iuppiter, auguriis, si stant inmota Sibyllae
carmina, Tarpeias si necdum respuis arces:
aduenio supplex.

Roma's statement richt meteen de aandacht op de kwestie, namelijk haar erbarmelijke toestand en het gevaar waarin Rome verkeert, niettegenstaande de voorspellingen over Roma Aeterna (driemaal *si* gevolgd door een feitelijke voorwaarde). Daarmee geeft ze ook haar ongelof aan over de situatie, die in feite paradoxaal genoemd kan worden: zelfs niet om het voortbestaan van Roma Aeterna, maar om dat van Roma Urbs, moet Roma Persona als *supplex* om een goddelijke interventie smeken. Ze toont zich verder de zwakkere, niet alleen ten opzichte van de oppergod, maar ook als slachtoffer van de situatie: *nunc pabula tantum | Roma precor. miserere tuae, pater optime, gentis; | extremam defende famem* (34-36). De hongersnood die volgens haar woorden dreigt voor Rome wordt weerspiegeld in haar uitgehongerde gelaat, wat een eerste bevestiging is van de veronderstelling dat de externe en interne voorstellingen van Roma onderling gelieerd zijn. Binnen deze context geldt Perelman en Olbrechts-Tyteca's stelling dat "the person is the best context for evaluating the meaning and significance of an assertion,"¹⁵⁶ wat in Roma's geval dus een concrete invulling krijgt. Tezelfdertijd vindt er een wisselwerking plaats in beide richtingen, zodat Roma's *oratorical ethos* evenzeer van belang blijft.¹⁵⁷ Hoe Roma zichzelf presenteert in haar speech, wordt immers ingeleid en versterkt door haar lichaamsbeschrijving, die daarna nog meer betekenis en diepte krijgt door haar eigen woorden.¹⁵⁸

Aangezien Roma hier niet enkel wijst op feitelijke voorspellingen over Roma Aeterna, maar ook haar eigen subjectieve oordeel geeft, is ook haar persoonlijkheid van groot belang,¹⁵⁹ wat bewezen wordt door haar nadrukkelijke connectie met het Romeinse verleden. Als personificatie van Roma Urbs is haar personage immers per definitie gelinkt aan zowel het historische als het actuele Rome, terwijl Claudianus' andere protagonisten als mensen slechts tijdelijk een concrete functie hebben.

---

¹⁵⁵ Cameron, *Claudian*, 267.

¹⁵⁶ Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 317.

¹⁵⁷ Cf. *ibid.*, 319: "If the person of the speaker provides a context for the speech, conversely the speech determines the opinion none will form of the person."

¹⁵⁸ Cf. *ibid.*, 319.

¹⁵⁹ Cf. *ibid.*, 321. Alhoewel Roma's betoog uiteraard steunt op de (literair-)reële situatie van dreigende hongersnood, gaan haar bedoelingen als spreker verder dan het communiceren van dit feit: ze zoekt effectieve hulp voor Roma Urbs, zodat zij en haar stad overleven en de voorspellingen over Roma Aeterna daarenboven niet alsnog onwaarheden blijken.

De vergelijkingen die Roma Persona maakt tussen de huidige en de vroegere toestand van Rome kunnen hier dus gezien worden als manifestaties van haar persoonlijkheid,¹⁶⁰ zodat de vergelijkingen zelf als het ware argumenten worden in Roma's betoog voor overleving en herstel. Eerst en vooral vallen Jupiters vroegere beloften daaronder (28-30), maar ook het contrast tussen Roma's smeekbede voor voedsel nu (*nunc pabula tantum Roma precor*, 34-35) en haar vroegere (ingeloste) verzoeken om triomftochten (31-33):

aduenio supplex, non ut proculcet Araxen
consul ouans nostraeue premant pharetrata secures
Susa, nec ut rubris aquilas figamus harenis.
haec nobis, haec ante dabas.

Het verschil is duidelijk, wat Roma onderschrijft door expliciet niet om een triomftocht te vragen, het hoogtepunt van voorspoed en succes (*non... nec...*), maar enkel om Rome en haarzelf van de ondergang te redden (*extremam defende famem*, 36). Op dit punt lijkt ze niet meer te geven om een herstel van Roma Aeterna, maar richt ze zich op een wanhopige manier nog enkel op het voortbestaan van haarzelf en haar stad. De contrasterende situaties van Romes heden en verleden geven Roma Persona aanleiding tot een lange jammerklacht, waarin ze het verval van Rome op een schrijnende manier voorstelt (44-76; *ei mihi, quo Latiae uires urbisque potestas / decidit! in qualem paulatim fluximus umbram!*, 44-45). Het door de realiteit achtergehaalde Roma Aeterna-ideaal wordt als argument aangehaald om te wijzen op Romes huidige onverdiende situatie: in een ver verleden heerste zij nog over de wereld (*domui terras hominesque reuinxit / legibus: ad solem uictrix utrumque cucurri*, 47-48), maar sinds Caesars halve machtsgreep is het bergaf gegaan met de staat (*lapsi mores desuetaque priscis / artibus in gremium pacis seruile recessit*, 50-51). Wel was toen, met de verovering van Egypte en Libië, de graantoevoer voor Rome verzekerd (*ut dominam plebem bellatoremque senatum / classibus aestiuis alerent*, 53-54), waar echter eveneens verandering in kwam toen Constantinopel, *par Roma* (60),¹⁶¹ gesticht werd in het Oosten en slechts Libië overbleef om Rome te voorzien van graan (*spes unica nobis / restabat Libyae, quae uix aegreque fouebat*, 62-63). De climax werd echter bereikt toen deze voorheen al onzekere bron van voedsel onder controle kwam van de rebel Gildo (66-76):

hanc quoque nunc Gildo rapuit sub fine cadentis
autumni. pauido metimur caerula uoto,
puppis si qua uenit, si quid fortasse potenti
uel pudor extorsit domino uel praeda reliquit.
pascimur arbitrio Mauri, nec debita reddi,
sed sua concedi iactat gaudetque diurnos
ut famulae praebere cibos uitamque famemque
librat barbarico fastu uulgique superbit
fletibus et tantae suspendit fata ruinae.

---

¹⁶⁰ Cf. de relatie persoon-act (in dit geval tussen Roma en een bepaald element van haar speech); Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 295-96 en 296-305.

¹⁶¹ Cf. infra.

Romuleas uendit segetes et possidet arua
uulneribus quaesita meis.

De uitvoerigheid waarmee Roma het effect beschrijft dat Gildo heeft op haarzelf en haar stad, onderstreept haar hulpeloosheid en beklagenswaardige toestand. Haar woordkeuze weerspiegelt enerzijds de onzekerheid over de Afrikaanse graantoevoer (*spes unica; solo ducta Noto; numquam segura futuri; semper inops; pauido uoto; si quid fortasse*) en het voedseltekort (*uix aegreque fouebat; praeda reliquit; uitamque famemque*), maar anderzijds worden vooral Gildo's superioriteit en Roma's gedwongen onderdanigheid duidelijk (*restabat Libyae; hanc quoque nunc Gildo rapuit; praeda reliquit; nec debita reddi, | sed sua concedi iactat; ut famulae praebere cibos uitamque famemque; Romuleas uendit segetes; possidet arua | uulneribus quaesita meis*).¹⁶² De neerwaartse spiraal waarin Rome zich bevindt lijkt inderdaad een beslissend punt te bereiken, wat dan ook het eindpunt van Roma Persona's betoog vormt: ofwel worden zij en Roma Urbs gered, ofwel gaan ze ten onder aan Gildo's tirannie.

De terugval van Romes toestand wordt mogelijk om verschillende redenen behandeld door Roma. De uitgebreide, emotionele manier waarop ze haar verhaal doet, versterkt enerzijds het tragische element van Romes achteruitgang, die daarenboven eigenlijk onverdiend is. Rome is immers gesticht met de belofte op wereldmacht en *aeternitas* (28-30), terwijl nu, met het vervagen van dit Roma Aeterna-ideaal, paradoxaal genoeg zelfs Romes ondergang dreigt. Anderzijds bereikt de spanningsboog in Roma's speech een climax wanneer ze haar huidige toestand beschrijft, in een ultieme poging om het haar aangedane, onverdiende leed aan te tonen. Zo schept ze een stevige basis om haar betoog voor de redding van Roma Urbs en, aanvullend, het herstel van Roma Aeterna, wat haar relatie met dit ideaal nogmaals benadrukt. Deze basis wordt verder uitgebouwd door Roma wanneer ze al klagend en verwijtend Romes heroïsche geschiedenis oproept, meer bepaald de Punische Oorlogen (76-86; *ideone tot annos | flebile cum tumida bellum Karthagine gessi? (...) hoc damnis, genitor, Cannensibus emi?*, 76-79), waarna ze claimt dat Gildo nu als een schurk zijn voordeel haalt uit Carthago's nederlagen (86-95; *Gildonis ad usum | Karthago ter uicta ruit?*, 86-87). De vele vragen die ze luidop stelt wijzen enerzijds op haar ongeloof en onbegrip over de situatie, anderzijds op de wanhoop die ze voelt over de dreigende ondergang; daarnaast illustreren de historische referenties Romes vroegere superioriteit, wat opnieuw het argument ondersteunt dat de voorbije beproevingen en de huidige rampspoed onverdiend zijn. Het historische kader wordt ook nog uitgebreid doordat Roma Persona niet enkel de Punische Oorlogen behandelt, maar ook andere die uitgevochten zijn in Afrika: van *Fabius, Marcellus* (89) en *Syphacem* (91) gaat ze naadloos over op *Metellus* en *Marius* (*fractumque Metello | traximus inmanem Marii sub uincla Iugurtham*, 91-92), om dan terug te keren naar *uterque Scipio* (94-95). Roma Persona stelt Rome voor als een verschrikking in de strijd, maar een milde overwinnaar naderhand (*ille diu miles populus (...) quem semper in armis | horribilem gentes, placidum sensere subactae*, 96-98), wat Gildo's terreur des te onrechtvaardiger lijkt te maken (*nunc inhonorus egens perfert miserabile pacis | supplicium*, 99-100). In het bijzonder op de onrechtvaardigheid

---

¹⁶² Cf. ook Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 51-52: "Roma is helpless: she complains that Gildo gives her food as he would a slave (...) *Famulae, famen, fletibus*, and *ruinae* refer to the desperate position of Rome, while the rebel shows his superiority in offering her food, weighing out life, his haughtiness, and weighing out the fate of the city. Roma can only cry."

van Romes lot ligt de nadruk in dit deel van de speech van Roma, die op de geschiedenis steunt om haar punt duidelijk te maken.

Vanaf dit moment lijkt Roma's betoog opnieuw naar een climax toe te gaan, hoewel die inhoudelijk de omgekeerde richting opgaat. De effecten van Gildo's terreur in Rome kunnen hier als vertrekpunt worden genomen, zodat dit thema na de vorige climax de spil wordt van Roma's speech, zowel tekstueel als inhoudelijk. De spanning wordt opnieuw opgebouwd door haar dramatische jammerklacht over wat in zekere zin de tol van de roem genoemd kan worden (*heu prospera fata! | quid mihi septenos montes turbamque dedisti, | quae paruo non possit ali?*, 103-4). Dit thema geeft de aanleiding tot een aantal onverwulbare wensen¹⁶³ waarin Roma de macht en de successen van Rome beklagt (105-12), hoewel dit doorgaans de voornaamste reden is van haar trots.¹⁶⁴ Met deze hyperbolen die voortkomen uit haar wanhoop, richt Roma de focus opnieuw op haar verleden, namelijk op Romes gloriëtijd en nog daarvoor (106-12; *sufficerent Etrusca mihi Campanaque culta | et Quincti Curiique seges*, 110-11). Hierdoor wordt geleidelijk aan een contrast opgebouwd tussen Gildo's grip op Rome en Romes vroegere grip op de wereld, dat op de spits gedreven wordt door een herhaling van een eerder thema: *nunc quid agam? Libyam Gildo tenet, altera Nilum. | ast ego, quae terras iuuenis pontumque subegi, | deseror: emeritae iam praemia nulla senectae* (113-15). Roma Persona gaat zelfs zo ver dat ze zichzelf en dus Roma Urbs ondergeschikt stelt aan Constantinopel, *altera (Roma)*, dat ze even voorheen nog aangeduid had als *par Roma* (60), maar dat nu nog steeds machtig is dankzij haar eigen graantoevoer.¹⁶⁵ De Oost-Romeinse hoofdstad staat zo in scherp contrast met Rome, dat geen kant meer opkan, want haar vroegere bronnen voor graantoevoer zijn allebei afgesloten, met als gevolg dat Roma Aeterna nauwelijks nog het beloofde en door daden verdiende ideaal van weleer is.

Na haar betoog richt Roma Persona zich ten slotte tot de goden aanwezig op de Olympus om haar verzoek aan Jupiter te steunen (116-20; *di, quibus iratis creui, succurrite tandem, | exorate patrem*, 116-17). Cybele wordt persoonlijk aangesproken omwille van haar persoonlijke relatie met Rome en Roma Aeterna,¹⁶⁶ zodat voor het (lezers)publiek de driehoeksrelatie tussen spreker, speech en toehoorders sterker benadrukt wordt. In deze laatste passage van haar speech krijgt vooral de verhouding tussen Roma zelf en het godenpubliek de aandacht: als smekeling legt ze haar lot in

---

¹⁶³ Cf. het *irrealis essem* (105) en de constructies *malle tolerare* (106), *utinam remeare liceret* (108) en *sufficerent (...) mihi* (110).

¹⁶⁴ Cf. supra; even daarvoor nog, in dezelfde speech dus, gebruikte Roma het roemrijke verleden van haar stad als argument om aan te tonen dat haar leed onverdiend is.

¹⁶⁵ Hier lijkt het Oost-Romeinse Rijk deel uit te maken van Roma Imperium, waaruit zou volgen dat Roma Aeterna ook betrekking heeft op Constantinopel. Daarenboven zou er zelfs geopperd kunnen worden dat de Oost-Romeinse hoofdstad in zekere zin de rol van Roma Urbs overneemt, het werkelijke Rome, dat zich nu echter in kritieke toestand bevindt. In welke mate Roma Aeterna precies op Constantinopel slaat, of hoe het komt dat deze gedachte van eeuwigheid van toepassing lijkt op de eerste stad en paradoxaal genoeg niet meer op de tweede, lijken twee moeilijkheden te zijn die niet onmiddellijk op te lossen vallen. Een niet onlogische mogelijkheid is enerzijds dat Roma Persona zich hier in een dergelijke wanhopige toestand bevindt dat ze de zaken op een vreemde, verdraaide manier voorstelt; anderzijds moet er opnieuw op gewezen worden dat Claudianus' Roma Aeterna geen strikt gedefinieerd of uitgelijnd concept is, zoals in 2.2 al vermeld werd. Een invloedrijke factor in deze passage lijkt in elk geval de functie en positie van Constantinopel, dat elders bij Claudianus in het algemeen niet of veel minder in de belangstelling staat.

¹⁶⁶ Ongetwijfeld wordt hier gezinspeeld op de komst van de Magna Mater naar Rome tijdens de Tweede Punische Oorlog, nadat voorspeld was dat haar aanwezigheid de Romeinen de overwinning op de Carthagers zou bezorgen. De parallellen met Romes huidige strijd met een Afrikaanse vijand zijn overduidelijk, wat hier enkel maar versterkt wordt door de hoop die Rome (in de vorm van Roma Persona) ook nu vestigt op een interventie van Cybele.

handen van Jupiter en zijn gevolg. Deze *permissio* wijkt van de definitie af doordat Roma zich niet alleen figuurlijk onderwerpt, maar haar lot werkelijk afhangt van een goddelijke interventie.¹⁶⁷ Tezelfdertijd zal ze ook zonder deze laatste smeekbede beoordeeld worden en onderwerpt ze zich dus sowieso aan hun oordeel,¹⁶⁸ maar met een laatste, korte wens maakt ze haar situatie nogmaals concreet alvorens er het zwijgen toe te doen: iedere andere straf lijkt haar beter dan ten onder te gaan op een dergelijke manier, zelfs al bleken de voorspellingen van de Parcen vals (*sin prohibent Parcae falsisque elusa uetustas / auspiciis, alio saltem prosternite casu | et poenae mutatae genus*, 121-23). Als het beloofde Roma Aeterna immers een onwaarheid zou zijn, zijn eerdere nederlagen te verkiezen boven nu sterven door hongersnood (123-27):

Porsenna reducat

Tarquinius; renouet ferales Allia pugnans;
me potius saeui manibus permittite Pyrrhi,
me Senonum furiis, Brenni me reddite flammis.
cuncta fame leuiores mihi.

Tezelfdertijd worden door deze opsomming van overwinningen onder moeilijke omstandigheden Romes glorie en vooral haar veerkracht onderstreept. De goden die Roma Persona aanhoren worden hier nogmaals gewezen op enkele van de vele verwezenlijkingen van haar stad, zodat het contrast met de huidige toestand des te scherper wordt: vroeger balanceerde Rome op de rand van de ondergang door bijna verloren oorlogen op Italisch grondgebied, nu echter wordt de situatie voorgesteld alsof één enkele Afrikaan haar met een simpel bevel voedsel ontzegt heeft.

In dit stadium lijkt Roma Persona werkelijk ten einde raad, aangezien ze zelfs een herstel van het Roma Aeterna-ideaal opgeeft. Ten onder gaan in een strijd die Rome eigenlijk gewonnen heeft wordt verkozen boven omkomen van de honger, zodat ze in zekere zin wel nog gered moet worden, maar dan van een onwaardig einde. Hierin verschuilt toch nog de trots die Roma Persona doorgaans kenmerkt en waarop ook het Roma Aeterna-ideaal gebouwd is, wat nogmaals wijst op haar nauwe connectie hiermee. Op het einde van haar betoog heeft ze aangetoond dat zij en dit ideaal onverdiend hebben geleden en nog steeds lijden, in die mate zelfs dat er van Roma Aeterna nog amper sprake is. Uiteindelijk wordt Roma's speech dan ook op een zeer pathetische manier afgesloten met een hyperbolische comparatief (*cuncta fame leuiores mihi*, 127), waarna ze er snikkend het zwijgen toe doet. Dit effect wordt enkel maar versterkt door de empathische reacties van de goden en vooral door het binnenstormen van een hysterische Afrika, wiens speech eveneens een erg pathetische toon heeft. Wanneer Jupiter daarna beterschap belooft aan beide godinnen, is Roma's metamorfose des te duidelijker: haar diepste wens wordt vervuld, terwijl ze dit op het eind van haar speech zelfs niet meer voor mogelijk had gehouden. Roma neemt weer de trotse houding aan die past bij haar roemrijke verleden, wat perspectieven naar de toekomst toe impliceert: het lijkt alsof Roma weer op het toppunt van haar macht is en Roma Aeterna nooit in gevaar is geweest. Om deze reden kan gesteld worden dat, samen met Roma Persona's fiere en strijdlustige voorkomen, ook het

---

¹⁶⁷ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 320.

¹⁶⁸ Cf. *ibid.*

Roma Aeterna-ideaal terug is van (bijna) weggeweest en niet zo snel meer zal verdwijnen. Het effect van Roma Persona's betoog overstijgt de verwachtingen: niet alleen zijn Roma Urbs en dus Roma Persona gered van de ondergang, maar ook Roma's vroegere status als wereldheerser zal hersteld worden, en daarmee die van Roma Aeterna als ideaal.

4.3.2 Roma in vreedstijd

Wanneer Roma Persona Stilicho probeert te overhalen om het consulaat aan te nemen, verandert haar rol zoals gezegd van een krijgsvrouw en Minervafiguur in een moederfiguur.¹⁶⁹ Terwijl Roma's macht en de vergelijking met Minerva de meeste aandacht krijgen in *Prob.*, verandert dit beeld hoofdzakelijk¹⁷⁰ vanaf *De consulatu Stilichonis*,¹⁷¹ en worden daarna ook Roma's eigenschappen als vrouw of moeder beklemtoond. In de geselecteerde scène van dat werk wordt de gepersonifieerde Roma voorgesteld als een soort voogd met hoederecht over haar stad, waardoor het haar verantwoordelijkheid is Stilicho te overtuigen om Romeinse consul te worden. Nog verder, in het derde boek, wordt dit thema uitgebreid naar Roma Persona als moederfiguur van Roma Imperium: *haec est in gremium uictos quae sola recepit / humanumque genus communi nomine fouit, / matris, non dominae ritu* (*Stil.* 3.150-52).¹⁷² Tijdens haar optreden in het tweede boek vindt dus het eerste stadium van Roma's verandering plaats, waarbij de focus zoals gezegd verschuift van het rijk naar Roma Urbs, voordat die weer verbreedt in het volgende boek. Aangezien Stilicho de enige is die aangesproken wordt door Roma, zal het in deze scène vooral van belang zijn te onderzoeken hoe zij zichzelf aan hem voorstelt in haar speech.

Wanneer Roma Persona voor Stilicho verschijnt, speelt ze zoals hoger vermeld in op het indrukwekkende effect van haar verschijning door hem onmiddellijk aan te spreken. Net zoals tijdens de vorige scène uit *In Gildonem* gaat ze recht op haar doel af en komt ze meteen ter zake: *seruatas, Stilicho, per te, uenerande, curules, / ornatas necdum fatear?* (*Stil.* 2.279-80). Niet begrijpend en op half verwijtende toon gaat Roma verder en stelt ze Stilicho's afwijzende houding, in werkelijkheid uit bescheidenheid en zelfkritiek (2.219-22; *iudex dura sui, facibus succensa pudoris*, 2.221-22), voor als een rechtstreekse weigering en haast een belediging aan haar adres (2.281-90):

defendis honorem
quem fugis, et spernis tanta quem mole tueris?
respis oblatum, pro quo labente resistis?
quae iam causa morae? quo me cunctabere rursus

---

¹⁶⁹ Cf. supra, 4.2.2, en Christiansen, "Claudian and Eternal Rome," 673; *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 55.

¹⁷⁰ In de voorgaande voorstellingen van Roma Persona zijn al enkele kenmerken aanwezig die eerder horen bij een moederfiguur dan bij een krijgsvrouw, zoals haar "womanly virtues" in *Prob.* of haar moederlijke trots voor Honorius; Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 50-54.

¹⁷¹ Alhoewel Roma in *Gild.* haar trotse houding eerst verloren heeft, krijgt ze die na Jupiters belofte terug, waardoor deze scène geen uitzondering vormt op de beschreven evolutie. Bovendien worden zowel haar verwaarloosde als haar verjongde uiterlijk beschreven aan de hand van militaire termen en legt zijzelf hoofdzakelijk de nadruk op Romes militaire verleden.

¹⁷² Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 54.

ingenio? (...)

te consule necdum
digna feror? titulumne leuem paruique nitoris
credimus, Augusti quo se decorare fatentur,
sub iuga quo gentes captiuis regibus egi?

Roma lijkt zich persoonlijk aangevallen te voelen en verduidelijkt dit aan de hand van haar woordkeuze, waarmee ze Stilicho door contrastwerking wijst op zijn paradoxale gedrag (*defendis-fugis, spernis-tueris, respuis-resistis*). Hier is ze duidelijk nog de strenge krijgsvrouw, die haar helper terechtwijst omdat hij zich niet gedraagt zoals zij zou willen. Als personificatie van Roma Urbs en in dit geval ook vertegenwoordiger van het West-Romeinse Rijk profileert Roma Persona zich als een autoriteit tegenover Stilicho, die ondanks zijn hoge militaire functie ook werkelijk de mindere in rang is. De positie en het prestige van haar personage zorgen ervoor dat haar autoritaire houding gerechtvaardigd wordt, waardoor haar verontwaardiging en haar wens dat Stilicho consul wordt voldoende gewicht krijgen in haar betoog.¹⁷³

Om haar punt verder te ondersteunen haalt Roma aan waarom Stilicho dit consulaat verdiend heeft, waaruit haar waardering blijkt voor zijn daden in het beschermen van het Rome waar zij voor staat.¹⁷⁴ Door zijn toedoen heerst er immers overal vrede (*nullus Boreae metus, omnis et Austri / ora silet: cecidit Maurus, Germania cessit*, 2.285-86), wat vooral benadrukt wordt door het Vergiliaanse motief van de gesloten Januspoort (*Ianum pax alta ligat*, 2.287). Roma liet zich, dankzij Stilicho's beleid in het Westen, niet uit evenwicht brengen toen de eunuch Eutropius verkozen werd in het Oosten (2.291-311), maar ook indien die *crimen* (2.312) haar toch had aanbelangd, zou het des te belangrijker geweest zijn dat Stilicho het consulaat aanvaardde om de waardigheid ervan te redden (2.313-16):

plus ideo sumenda tibi fastigia iuris,
ne pereat tam priscus honos, qui portus honorum
semper erat. nullo sarciri consule damnum
excepto Stilichone potest.

Het belang dat Roma aan dit ambt hecht, komt in de eerste plaats voort uit haar beschermende houding tegenover Roma Imperium,¹⁷⁵ in dit geval op vlak van moraliteit en in de tweede plaats uit haar waardering voor Stilicho's bewezen diensten. De link met Romes vroegere grootheid is ook aanwezig (*priscus honos*), zodat Stilicho als beschermer van Roma Aeterna door Roma lijkt aangeduid te worden als een rechterhand of luitenant. Hier is al een verschuiving in de richting van een moederfiguur voelbaar, zodat Stilicho's status als luitenant meer die van een zoon of pupil zal worden. Wat hemzelf betreft, claimt Roma dat zijn prestige al zodanig gegroeid is dat hij meer glans geeft aan het consulaat dan omgekeerd (*titulo tum crescere posses, / nunc per te titulus*, 2.317-18), met

---

¹⁷³ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 305.

¹⁷⁴ In dit geval belichaamt Roma Persona de drie andere Roma's: Roma Urbs, wat vooral in haar tweede speech nog aan bod komt; Roma Imperium, wat blijkt uit de vorige scène met de gepersonifieerde provincies, en Roma Aeterna, dat in stand gehouden wordt dankzij Stilicho's beleid.

¹⁷⁵ De link tussen Roma Persona en haar eigen woorden blijft zeer belangrijk, vooral omdat dit een bijzondere plaats krijgt bij het beargumenteren van een punt, zoals hier ook gebeurt; cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 317.

als gevolg dat enkel hij in staat is de waardigheid van het consulaat te redden (2.315-21; *consul succurre grauatīs / consulibus*, 2.318-19). De fictie dat Eutropius' benoeming de consulaire titel zou aantasten, wordt intussen als een reëel argument behandeld, maar ook dit probleem zou dus verholpen worden als Stilicho consul werd.

Roma's optimisme over de toekomst (*annum redde tuum, quem mox secūra sequatur / posteritas, nec iam doleat defense uetustas*, 2.320-21) lijkt geworteld in het verleden en het resultaat van een lange traditie, wat blijkt wanneer ze de naam Brutus aanhaalt. Hij heeft het consulaat als eerste eer bewezen (2.323-24) en is Stilicho voorgegaan, die dit ambt nu moet in ere herstellen en houden: *sic trabeis ultor Stilicho Brutusque repertor* (2.322). Hoewel Brutus hier duidelijk een modelfunctie vervult voor alle latere consuls,¹⁷⁶ waaronder dus binnenkort ook Stilicho,¹⁷⁷ wordt hij volgens Roma overtroffen door Stilicho omdat zijn prestatie bewonderenswaardiger is (*plus est seruasse repertum / quam quaesisse nouum*, 2.326-27). Hier haalt Roma de naam Brutus dus aan als model opdat Stilicho hem in haar speech zou kunnen overtreffen, wat wijst op de zeer persoonlijk gerichte inhoud ervan¹⁷⁸ en nogmaals haar waardering uitdrukt voor het succesvol uitvoeren van zijn taak als uitdrager van Roma Aeterna. In Roma's ogen lijkt het echter alsof Stilicho zijn prestaties zelf niet wil erkennen, wat ze afleidt uit zijn bescheiden blozen: *quid tardius ore uerendo / adnūis et solitus frontem circumfluit ignis?*, 2.327-28). Toch drijft ze haar wil door (*tandem uince tuum, uincis qui cuncta, pudorem*, 2.329) en tracht ze hem de consulaire toga te doen aannemen (*hos etiam, quamuis corrumpi munere nullo / posse queas, mirare libens ac suscipe cinctus*, 2.330-31). Alhoewel haar toon al wat zachter is (*quamuis (...), mirare libens*), klinkt Roma hier opnieuw als een autoriteit wiens prestige ervoor zorgt dat ze niet tegengesproken wordt,¹⁷⁹ wat versterkt wordt door haar houding tegenover het consulaat en het aanvaarden van dit ambt.¹⁸⁰

De consulaire toga zelf is een belangrijk element voor Roma, zoals ze zelf ook laat blijken. Met het overhandigen ervan aan Stilicho beëindigt ze haar eerste betoog, terwijl ze er min of meer vanuit gaat dat hij dit bijzondere geschenk en deze titel niet zal weigeren. Meer nog dan voor het consulaat vormt de toga een symbool voor Stilicho's connectie met Rome en Roma Aeterna,¹⁸¹ wat al werd aangegeven door de vermelding van Brutus' naam. Roma Persona's pleidooi om het consulaat op te nemen wordt concreet gemaakt door het aanbieden van de toga, zodat het aanvaarden of weigeren van dit kledingstuk veel meer impliceert dan het lijkt.¹⁸² Bovendien duidt de door Roma en

---

¹⁷⁶ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *ibid.*, 365.

¹⁷⁷ Als lezer moet achteraf in gedachten gehouden worden dat *De consulatu Stilichonis* logischerwijze Stilicho's consulaat bezingt, een inzicht dat de argumentatie van Roma Persona niettemin beïnvloedt.

¹⁷⁸ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 368, die het aanhalen van een model bekijken vanuit het standpunt van de spreker, die er daardoor zelf naar lijkt te streven dit model te overtreffen. Hier wordt het model echter aangehaald opdat het verheerlijkte personage hem kan voorbijstreven.

¹⁷⁹ Cf. *ibid.*, 305.

¹⁸⁰ Cf. *ibid.*, 368.

¹⁸¹ Cf. *ibid.*, 331-37: § 75. *The Symbolic Relation*.

¹⁸² Cf. *ibid.*, 334-35.

Minerva¹⁸³ geweven toga (*cinctus, / quos tibi diuino mecum Tritonia duxit / pectine*, 2.331-33) een link aan tussen Stilicho en Roma zelf, in dit geval een materiële en tastbare link, die Stilicho behalve symbolische macht bij Claudianus ook feitelijke macht geeft.¹⁸⁴ De consulaire toga kan verder ook gezien worden als een vorm van metonymie: dit is het symbool van het consulaat, dat in Roma's betoog dan weer uitgebreid wordt tot het beschermen van het rijk, zodat de drager van de toga via deze tussenstap als uitdrager van Roma Aeterna wordt voorgesteld.¹⁸⁵ Het feit dat Stilicho de consulaire toga alsnog aanneemt,¹⁸⁶ bevestigt dus enerzijds het vertrouwen dat ze geplaatst heeft in Stilicho, waardoor dit voor haar een symbolische act wordt.¹⁸⁷ Anderzijds zorgt dit er ook voor dat de band tussen Stilicho en Roma Aeterna sterk benadrukt wordt, des te meer omdat Roma Persona in deze scène duidelijk optreedt als een gezant die dit ideaal ook uitdraagt.¹⁸⁸

Nadat Stilicho tot consul gewijd is, neemt Roma Persona nogmaals het woord om hem te verzoeken naar haar stad af te reizen. Zoals al enkele keren vermeld werd, verandert het beeld van Roma vooral met deze tweede speech. In de eerste plaats vindt er een gedeeltelijke shift plaats van haar essentie als personificatie, zodat ze hier uiteindelijk eerder Roma Urbs personifieert dan Roma Imperium. In de tweede plaats en daarmee samenhangend treedt Roma Persona meer en meer naar voren als een *matrona* of moederfiguur. Daardoor primeren nu deze aspecten van de vergelijking met Minerva, terwijl eerder de connotaties van strengheid en strijd belangrijk waren voor Roma Persona's link met Roma Imperium. Haar eerste woorden wijzen nog op die link, wanneer ze nogmaals Romeinse *exempla* aanhaalt aan wie ze het blijde nieuws over Stilicho's consulaat kwijt zou kunnen (2.378-85). De overwinning op Gildo wordt weer opgerakeld (*fasces Libyamque recepi*, 2.385), wat de referentie naar de twee Scipio's een geschikte context geeft, hoewel Stilicho's consulwijding uiteraard het voornaamste onderwerp is. Brutus' naam wordt herhaald (*senior Brutus*, 2.383), zodat er een vlotte overgang is tussen Roma's twee speeches onderling, maar het zijn vooral de Curii en de Fabricii met wie Roma haar vreugde kan delen (*ut tanti Curiis miracula uoti / Fabriciisque feram, fama qui uulnere nuper / calcatam fleuere togam*, 2.379-81). De opluchting onder hen zal volgens Roma zo groot zijn dat ze spontaan zullen dansen en zelfs de Cato's hun strenge houding zullen laten varen: *iam prata choreis / pulsant nec rigidos pudeat luisse Catones* (2.381-82). Zelf heeft Roma haar zelfstandigheid volledig herwonnen na Stilicho's overwinning op Gildo (*unius auxilio fasces Libyamque recepi*, 2.385) en lijkt ze weer in topvorm dankzij zijn daden, wat ze aanhaalt om haar genegenheid tegenover hem te tonen wanneer ze hem verzoekt naar Rome af te reizen: *quod superest unum*

¹⁸³ De connectie tussen Roma Persona en Minerva in deze scène werd hoger al besproken; cf. 4.2.2. Ook hier worden de twee godinnen als het ware gelijkgeschakeld, maar deze keer op vlak van borduurkunst, wat een overgang impliceert van Roma Persona als krijgsvrouw naar Roma als *matrona* en moederfiguur. Cf. ook Christiansen, "Claudian and Eternal Rome," 673: "That [Roma] bestows a cloak upon the vandal, revealing her skill at weaving (...), softens her for the first time in Claudian."

¹⁸⁴ In werkelijkheid was het consulaat naar de Late Oudheid toe vooral een erefunctie geworden, die Honorius bijvoorbeeld al een eerste keer bekleedde toen hij slechts twee jaar oud was.

¹⁸⁵ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 336.

¹⁸⁶ Cf. onder meer *gremioque rigentia profert / dona* (2.339-40) en *uidit ut optato se consule Roma potitam* (2.377-78). Stilicho zelf zegt weliswaar geen woord.

¹⁸⁷ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 333.

¹⁸⁸ Deze vooronderstelling kan ondertussen voor waar worden aangenomen, gezien onder meer Roma's preoccupatie met het benoemen van de juiste consul en de implicaties die dit met zich meebrengt.

precibus, fortissime consul, / adde meis, urbique tuum largire parumper (2.386-87). Het contrast met de strenge krijgsvrouw die Roma even tevoren was, kan haast niet groter zijn: in plaats van Stilicho half verwijtend en op autoritaire toon aan te spreken, smeekt ze hem nu haast om haar laatste verzoek in te willigen (*superest unum precibus (...) adde meis*).¹⁸⁹ Opnieuw wordt de Roma Persona's evolutie als personificatie van Roma Imperium naar Roma Urbs getoond, hoewel dit onderscheid vervaagt wanneer ze Roma Urbs beschrijft als *urbique (...) quam tu belloque fameque / depulsa terris iterum regnare dedisti* (2.388-89). Haar link met Roma Urbs als personificatie wordt vooral duidelijk door de shifts in onderwerp:¹⁹⁰ eerst zichzelf (*precibus (...) meis*), dan zichzelf in de derde persoon (*rogat*), vervolgens het bekende spreekgestoelte als metonymie voor de burgers van Rome (*splendida (...) rostra*, 2.390)¹⁹¹ en ten slotte expliciet deze inwoners (*Quirites / et populus*, 2.391-92). Zo toont Roma Persona zich als een moederfiguur, niet enkel van de Romeinse inwoners,¹⁹² maar ook van Stilicho, wat de band benadrukt tussen zowel hen onderling als tussen Stilicho en Rome – bovendien verlangen de *Quirites* vooral naar Stilicho's komst omwille van zijn verdiensten bij het beschermen van Roma Urbs (en Roma Imperium), of, met andere woorden, het herstellen en behouden van Roma Aeterna.¹⁹³ Op het einde van haar twee speeches lijkt Roma Persona volgens zichzelf dus dit ideaal te belichamen, wat mogelijk gemaakt is door haar beschermer Stilicho, en uit ze haar dank op een zeer persoonlijke manier, als een trotse moeder tegenover haar zoon.

4.4 Conclusie

Alhoewel de precieze invulling van wat Roma Persona personifieert niet altijd even goed valt vast te leggen, hangt haar personage duidelijk samen met haar haar essentie en vertegenwoordigt zij in dat opzicht altijd Rome in metonymische zin, namelijk Roma Urbs of, bij uitbreiding, Roma Imperium. Daarnaast lijkt zij bovendien ook Roma Aeterna te belichamen, dat per definitie eveneens een sterke connectie heeft met Rome en Roma Urbs. De manier waarop Roma Persona gekarakteriseerd wordt, is verder verbonden met haar essentie, wat een invloed heeft op zowel extern als intern vlak: niet enkel haar uiterlijk en gedrag lijken immers onderhevig aan de status van Rome als stad of als rijk, zoals de erbarmelijke toestand toont van uitgehongerde oude Roma Persona uit *In Gildonem*, maar

---

¹⁸⁹ Cf. infra, 2.406-7: *nunc te conspiciam castris permitte relictis, / mox*.

¹⁹⁰ Daarnaast is ook haar voorstelling van Stilicho's aankomst in Rome van belang (2.397-405). Deze passage, die haar tweede speech afsluit, is opgebouwd uit geografische beschrijvingen van de stad en toont opnieuw Roma Persona's evolutie als personificatie van Roma Imperium naar Roma Urbs.

¹⁹¹ Cf. Roberts, "Rome Personified, Rome Epitomized," 556: "*Curia*, like *rostra*, regularly serves as a metonymy for Roman public life." Marietje d'Hane-Scheltema vertaalt dit als "[h]et Forum," wat dan weer een algemenere soort metonymie is; *Claudius Claudianus*, 62: v. 389.

¹⁹² Op dit punt wordt het onderscheid tussen Roma Persona, Roma Urbs en de Romeinse burgers zeer onduidelijk, in die mate dat deze drie best gezien worden als manifestaties van dezelfde essentie; cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 327.

¹⁹³ Stilicho wordt dan ook benoemd met passende termen die telkens een ander aspect van zijn personage belichten: *ultorem, seruatorem* en *ductor* (2.391-92).

ook de manier waarop ze zichzelf voorstelt in haar speech en ten opzichte van anderen. Vaak blijft de geografische kernbetekenis van Roma Urbs aanwezig en lijkt het zo dat haar connectie met Roma Imperium daaruit is voortgevloeid, analoog met de historische evolutie van Roma Urbs tot *caput mundi*. In dit licht valt gemakkelijk te verklaren waarom zij wordt voorgesteld als een uitdrager van Roma Aeterna: dit ideaal is een creatie die voortkomt uit de machtspositie van Rome.

Als protagonist in Claudianus' oeuvre vallen er verschillende zaken te zeggen over Roma Persona's positie. Ten eerste is duidelijk geworden dat haar aard als personificatie haar een bijzondere status geeft, aangezien ze verschillende concepten kan weerspiegelen, maar daarnaast nog steeds optreedt als een personage. Hierdoor kan gesteld worden dat zij naar voren komt als een gezant die anderen inspireert en tot daden aanzet, en dus een soort middelpositie bekleedt tussen personages als Stilicho en de abstractie van Roma Aeterna. Ten tweede wijzen haar relaties ten opzichte van andere personages ook op haar status als intermediair. Voor hen vormt zij immers eveneens de geconcretiseerde abstractie van Roma Urbs of Imperium, die in deze hoedanigheid boven hen staat. In het bijzonder Roma Persona's relatie met Stilicho werd onderzocht, die tot stand kwam doordat zij, vanuit haar nauwe connectie met Roma Aeterna, Stilicho beloond wou zien voor zijn weldaden in het licht van dit ideaal. In zijn bijzijn veranderde Roma van een strenge Minerva, als personificatie van Roma Imperium, in een zachte moederfiguur, als *matrona* van Roma Urbs. Hoewel ook deze indeling niet op elk moment ten volle duidelijk werd, bleef doorheen de hele scène wel haar connectie Roma Aeterna duidelijk. Vanuit dit perspectief kan ook gesteld worden dat Roma voor de concrete, menselijke protagonisten in zekere mate het ideaal van Roma Aeterna weerspiegelt of zelfs belichaamt en dat haar connectie ermee als uitdrager en gezant in elk geval buiten kijf staat. Als personage neemt Roma Persona dus een positie in tussen deze andere protagonisten enerzijds, en het ideaal van Roma Aeterna anderzijds.

Hoofdstuk 5 Theodosius

Na de bovenmenselijke entiteit Roma Persona komen de uitdragers op aarde aan de beurt. Dit is een volgende stap in het verspreiden en in stand houden van het Roma Aeterna-idee en tevens een trapje lager in de hiërarchie: de focus verschuift van Roma's tussenpositie naar de sterfelijke, menselijke uitdragers. Zij kunnen immers gezien worden als de concrete uitvoerders en beschermers van Romes hegemonie, voornamelijk op politiek en militair vlak. Zoals uit de fragmenten hierboven bleek, was Roma Persona vooral een gezant van Rome Aeterna en een schakel tussen dit ideaal en de menselijke uitdragers, terwijl die vanaf nu op de voorgrond zullen komen te staan. De drie veruit belangrijkste onder hen zullen behandeld worden, namelijk de keizers Theodosius en Honorius en de generaal Stilicho. Als eerste wordt Theodosius geanalyseerd, ten eerste omdat hij de oudste is van de drie genoemde uitdragers en ten tweede omdat hij chronologisch gezien als eerste zijn belang voor Rome heeft laten gelden, ook in Claudianus' werk.¹⁹⁴ Doordat hij de eerste in de rij is, oefent Theodosius' personage ook een bepaalde invloed uit op zijn 'opvolgers' Stilicho en Honorius, zodat hij onder hen de status van model geniet. Ook dit inzicht kan dienen als verantwoording voor het feit dat Theodosius het eerst aan bod wordt, aangezien hij zo, net als Roma Persona, als een soort van doorgeefluik fungeert, in het bijzonder wat betreft het Roma Aeterna-ideaal.

5.1 Theodosius' functie bij Claudianus

Tegenwoordig wordt er door de meeste academici uitgegaan van het feit dat Claudianus in Italië aankwam niet lang voor 395, toen hij in begin januari zijn eerste Latijnse panegyriek reciteerde, terwijl het vaststaat dat nog in dezelfde maand keizer Theodosius stierf, na het Romeinse Rijk verdeeld te hebben onder zijn twee zonen.¹⁹⁵ Als we de stelling over Claudianus' aankomst in Italië voor waar aannemen, betekent dat concreet dat Claudianus' literaire carrière pas goed en wel

---

¹⁹⁴ Toen Claudianus zijn eerste werk schreef, nl. *Panegyricus dictus Olybrio et Probino consulibus*, was hij weliswaar nog geen officiële hofdichter, maar treedt Theodosius niettemin al op in zijn functie als uitdrager van Roma Aeterna. Cf. infra, 5.2.1.

¹⁹⁵ Cf. o.a. Cameron, *Claudian*, xv en 30-31; Mulligan, "The Poet From Egypt?," 285-87.

begonnen was toen Theodosius' dagen geteld waren en Honorius al aantrad als keizer en dat hij de eerste dus maar weinig afgebeeld kan hebben tijdens zijn leven.¹⁹⁶ Desalniettemin blijft Theodosius een belangrijk personage doorheen Claudianus' werk, in de eerste plaats omwille van de link met zijn zoon Honorius en zijn generaal en schoonzoon Stilicho. Opvallend is dat hij hier een voornamelijk ondersteunende rol heeft, zodat zijn personage vaak anderen adviseert of hun gedrag legitimeert. Theodosius' eigen leven is op het moment van schrijven voorbij en zijn roem of positie kunnen dus niet meer aangetast worden door later onheldhaftig of contradictorisch gedrag, wat van hem een ideale adviseur maakt en waardoor hij als autoriteit kan fungeren.¹⁹⁷ Aan zijn personage is dan ook een zeker prestige gekoppeld, en zijn woorden en daden kunnen aangehaald worden om bepaalde waarden en idealen aan te duiden.¹⁹⁸ Meer bepaald zijn dit leiderschap en militair inzicht, waardoor Theodosius als het ware als de ideale keizer gezien wordt.

Wanneer Theodosius' naam valt, wordt zijn personage vaak voorgesteld op twee manieren: ten eerste als heerser en keizer, waarbij zijn militaire talenten en politieke inzichten worden aangehaald, en ten tweede als vaderfiguur, niet enkel van Honorius (en Arcadius), maar ook van Stilicho. Vaak ook worden deze twee karaktertekeningen gecombineerd, zodat hij optreedt als adviseur van Honorius op vlak van leiderschap en oorlogsvoering. Mogelijke redenen voor Claudianus om dit soort karakterisering toe te passen liggen voor de hand. Eerst en vooral verenigde Theodosius het Romeinse Rijk opnieuw, versloeg hij zijn tegenstanders Maximus en Eugenius en vond hij een voorlopige oplossing voor het barbarenprobleem, zodat hij dus gezien kan worden als een (relatief) succesvolle heerser. Verder koos hij Stilicho als *magister militum per Occidentem* én als schoonzoon, wat in Claudianus' werk legitimiteit verschaft aan Stilicho's positie, ongeacht de werkelijke omstandigheden waaronder deze benoemingen plaatsvonden.¹⁹⁹ Ook de parallel tussen Theodosius' en Stilicho's militaire successen is van belang bij Claudianus,²⁰⁰ net als het feit dus dat Theodosius zijn schoonvader was en de echte vader van Honorius – een nauwere band is niet denkbaar.

In de analyses hieronder zullen de twee kernpunten van Theodosius' personage behandeld worden in de context van het overkoepelende thema van Roma Aeterna. Ten eerste moet hij, als één van de belangrijkste uitdragers van Roma Aeterna op aarde, dit ideaal hoog houden door zijn taak als hoogstgeplaatste Romeinse leider correct uit te voeren en Rome te besturen en verdedigen, opdat haar voortbestaan en *aeternitas* in stand gehouden worden en niet in gevaar komen. Ten tweede is de band tussen Theodosius en niet alleen Honorius, maar ook Stilicho van belang. Hier komt de keizer zoals gezegd als vaderfiguur naar voren, zowel in werkelijke zin (Stilicho is immers ook zijn schoonzoon) als in figuurlijke zin. Theodosius' leiderschap manifesteert zich dus op

---

¹⁹⁶ Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 37.

¹⁹⁷ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 305-7.

¹⁹⁸ Cf. *ibid.*, 305.

¹⁹⁹ Cf. Cameron, *Claudian*, 55: "Whatever he may have thought of Stilico's abilities in other directions, Theodosius does not seem to have valued him highly as a general. It was not till the last months of his life that he promoted Stilico to commander of all western forces, and this only because he had decided, by virtue rather of his connection with the Imperial house than his military virtues, to make him Honorius' regent."

²⁰⁰ *Ibid.*, 58.

verschillende niveaus, namelijk op het nationale, politieke niveau enerzijds en op het familiale, sociale niveau anderzijds. Op beide niveaus houdt dit leiderschap onder meer in dat Theodosius zijn idealen belichaamt voor zijn aanhang en dat hij deze verder aan hen doorgeeft.²⁰¹ Hier zal onderzocht worden in welke mate precies het Roma Aeterna-idee bij hem aanwezig is en zodoende ook mogelijk bij zijn aanhang, met name bij Claudianus' andere protagonisten Stilicho en Honorius. Theodosius zelf kan dus gezien worden als een model²⁰² en zal ook geanalyseerd worden als dusdanig, met occasioneel een vooruitblik naar de latere hoofdstukken over Honorius en Stilicho.

5.2 Externe representatie

Net zoals bij het personage Roma zal de representatie van Theodosius uiteenvallen in een externe en een interne component. Het vaakst komt de eerste soort voor, maar deze fragmenten zijn niet altijd even uitgebreid en bestaan soms slechts uit korte vermeldingen. Een selectie zal hieronder behandeld worden volgens de ruwe indeling van de twee voorstellingen van Theodosius als leider en de derde als vaderfiguur, waaraan telkens getracht zal worden het Roma Aeterna-idee te koppelen.

5.2.1 Theodosius als keizer

Dit eerste punt zal verder opgedeeld worden in twee categorieën, namelijk het militaire en het politieke vlak, naargelang welke van Theodosius' kwaliteiten en eigenschappen als leider worden benadrukt door Claudianus.²⁰³ Deze twee soorten vormen immers belangrijke componenten van een algemeen heersersbeeld en zijn dus beide interessant voor de karakterisering van Theodosius als ideale keizer,²⁰⁴ wat dan weer fundamenteel is in zijn functie als beschermer van Roma Aeterna.

Militaire kwaliteiten

Zoals gezegd is het overgrote deel van Claudianus' werk geschreven na Theodosius' heerschappij, nadat de jonge Honorius dus het keizerschap had verkregen, maar is zijn eerste panegyriek daar de uitzondering op. In zijn relatief korte *Panegyricus dictus Olybrio et Probino consulibus* laat Claudianus Roma Persona optreden om er haar op uit te sturen als gezant van Roma Aeterna (*Prob.* 73-106). Een gelijkaardige situatie wordt geschetst in *Stil.* 2.269-408, het fragment dat hierboven besproken werd vanuit Roma's perspectief, maar in *Prob.* reist Roma een eerste maal af naar een hooggeplaatste

---

²⁰¹ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 368: "The speaker who asserts his belief in something does not support it merely with his authority. His behaviour toward the thing, if he enjoys prestige, can also serve as model."

²⁰² Cf. *ibid.*, § 80 (pp. 362-68).

²⁰³ Cf. *ibid.*, 365: "The person to whom prestige attaches will be described in terms of his role as model."

²⁰⁴ Born, "The Perfect Prince," 28.

persoon met het verzoek haar kandidaat (of kandidaten)²⁰⁵ voor het consulaat te laten erkennen. Hier is die persoon Theodosius en is niet hijzelf Roma's kandidaat, zoals Stilicho in *Stil.* boek 2, maar zijn dat de broers Probinus en Olybrius. De keizer neemt de rol in van superviserende rechter die, schijnbaar *pro forma*, het laatste woord heeft in de verkiezing van de nieuwe consuls. Enerzijds is hij immers als belangrijkste concrete beschermer van Roma Aeterna het best geplaatst om te oordelen of de nieuwe kandidaten het consulaat waardig zijn, hoewel Roma Persona anderszijds als allerhoogste uitdrager zelfstandig haar eigen oordeel kan vormen.

Wanneer Roma aankomt op haar bestemming, wordt Theodosius' aanwezigheid ingeleid door een *ecphrasis* van het slagveld waar hij zojuist de overwinning heeft behaald (*Prob.* 109-112). Beelden van de vernietigde vijandelijke forten en overwonnen tegenstanders domineren dit fragment:

semirutae turre auulsaque moenia fumant;
 crescunt in cumulum strages uallemque profundam
 aequauere iugis; stagnant immersa cruore
 corpora; turbantur permixto funere Manes.

Zo wordt de militaire zijde van Theodosius' personage aangegeven en meteen ook zijn successen als veldheer. Onmiddellijk hierna wordt de keizer beschreven aan de hand van dezelfde twee kernpunten: hij bevindt zich *haud procul* (113) van het slagveld, wat wijst op zijn persoonlijke betrokkenheid als leider; hij is *exhausto laetus certamine* (*ibid.*) en lijkt zich dus in zijn element te voelen in de strijd; bovendien wordt hij aangeduid met *uictor* (*ibid.*), een bijzonder veelzeggende uitdrukking om de keizer te introduceren. Al zittend tegen een boom geniet Theodosius van een welverdiende rust na zijn overwinning (114-15).²⁰⁶ Het element van overwinning wordt nogmaals herhaald door hem de *dominus* te noemen van de *gauisa terra* (115-16), wat zichzelf ook laat blijken (*surguntque toris maioribus herbae*, 116). Het element van (geleverde) strijd krijgt daarenboven extra nadruk: *sudor adhuc per membra calet creberque recurrit | halitus et placidi radiant in casside uultus* (117-18). Een beschrijving van Mars, rustend na de strijd, sluit het geheel af – een sprekend voorbeeld van parallelie²⁰⁷ (119-23):

qualis letifera populatus caede Gelonos
 procubat horrendus Getico Gradius in Haemo;
 exuuias Bellona leuat, Bellona tepentes

---

²⁰⁵ Begin 395 v.C. was Theodosius nog in leven en het Romeinse Rijk nog niet verdeeld onder zijn zonen, zodat de twee consuls uit hetzelfde deel van het rijk konden komen, zoals hier de broers Olybrius en Probinus. Na Theodosius' dood bleef het aantal consuls gelijk, maar werd er één consul verkozen per rijkshelfst; cf. Roma Persona's verzoek aan de West-Romeinse Stilicho om de waardigheid van het ambt te redden na het schandelijke consulaat van de Oost-Romeinse Eutropius (*Stil.* 2.311-29).

²⁰⁶ Deze scène vertoont enkele gelijkenissen met het moment in de *Aeneis* waarop Venus haar uitrustende zoon opzoekt om hem het schild van Vulcanus te brengen (*Aeneis* 8.604-18). Vanuit dit perspectief krijgt niet enkel Roma Persona de rol aangemeten van moederfiguur tegenover zowel Theodosius als het Romeinse volk, maar wordt ook Theodosius' functie tegenover Roma Aeterna benadrukt. Bovendien lijkt het consulaat, hoewel het hier niet aan Theodosius overhandigd wordt, zo een gelijkaardige beschermende functie te hebben als Aeneas' schild, zodat de consuls als waardevolle helpers van Theodosius beschouwd kunnen worden.

²⁰⁷ Cf. model en navolging; Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 363-64.

puluere soluit equos, immensaque cornus in hastam
porrigitur tremulisque ferit splendoribus Hebrum.

Dan verschijnt Roma voor Theodosius, wat gepaard gaat met indicaties van haar macht, en haast hij zich om haar te begroeten (*prior hic (...) dux ait*, 126-27). Even daarvoor al werd hij aangeduid met *ducem* (124) en na Roma's speech zal een gelijkaardig *ductor* (164) volgen. Het algemene beeld van Theodosius is in dit fragment onmogelijk over het hoofd te zien, maar eveneens belangrijk is zijn houding tegenover Roma Persona: ondanks de geleverde inspanningen staat hij onmiddellijk klaar om haar te woord te staan.²⁰⁸ Deze lijn lijkt doorgetrokken te kunnen worden naar zijn attitude tegenover het hogere plan, namelijk Roma Aeterna, omwille van zijn bereidwilligheid tegenover Roma Persona, de voornaamste uitdrager van dit idee, enerzijds en door zijn strijdvaardigheid als uitdrager zelf anderzijds.

Hetzelfde beeld van Theodosius als succesvol veldheer en verdediger van Romes machtspositie kan teruggevonden worden op verschillende andere plaatsen. Zo wijdt Claudianus een lange passage aan de daden van Honorius' vader en grootvader naar aanleiding van zijn vierde consulaat (*IV Hon.* 18-121). Van deze twee telgen van de strijdvaardige familie (*haud indigna coli nec nuper cognita Marti / Vlpia progenies*, 18-19) verdient en krijgt keizer Theodosius de meeste aandacht, wat al aangekondigd wordt door het statement dat hij zijn eigen vader ver overtroffen heeft (*sed laudes genitor longe transgressus auitas*, 41). Daarna volgt een zeventigtal verzen dat een zicht biedt op Theodosius' militaire verdiensten, waarin telkens niet enkel het resultaat van zijn optreden verhaald wordt, maar ook zijn karakter geschetst wordt.²⁰⁹ Zo verkreeg Theodosius macht in het hele rijk door *innumeris per se quaesita tropaeis, / non generis dono, non ambitione potitus* (45-46), wat zijn zin voor initiatief en zijn actieve ingesteldheid onderstreept. Hetzelfde effect wordt verkregen door Claudianus' hyperbool van de keizer die als enige man weerstand bood aan de plunderende Goten en de rust kon herstellen (*unus tot funera contra / restitit extinxitque faces agrisque colonos / reddidit et leti rapuit de faucibus urbes*, 56-58).²¹⁰ In de volgende verzen wordt ditzelfde thema nogmaals herhaald, maar hier expliciet in connectie met dat van Roma Aeterna, wanneer Theodosius' belangrijke rol in het redden van de staat vermeld wordt (59-62):

nulla relictā foret Romani nominis umbra,
ni pater ille tuus iam iam ruitura subisset
pondera turbatamque ratem certaue leuasset
nafragium commune manu.

Na deze metafoor van stuurman sluit een mythologische *comparatio* deze passage af: Theodosius herstelde het evenwicht in het Oosten, net zoals de Zon terug harmonie bracht aan het hemelgewelf door zijn span te controleren na Phaëthons desastreuze vlucht (62-70). Hun acties hebben in beide

---

²⁰⁸ Cf. interactie tussen een persoon en zijn act; Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 296-97.

²⁰⁹ Een personage en zijn acten kunnen niet volledig afzonderlijk gezien worden, hoewel een act op zich wel onafhankelijk beoordeeld kan worden; cf. *ibid.*, 295-96.

²¹⁰ Hier wordt niet dieper ingegaan op het thema van Theodosius' attitude tegenover de Germaanse invallers; zie daarvoor Cameron, *Claudian*, 369-77: "Claudian was anxious to represent both Stilico and Theodosius as hammers of the barbarians" (372).

gevallen een gelijkaardig helend effect, waardoor de twee personages zelf ook impliciet vergeleken worden:²¹¹ zo wordt de positie van de keizer gelijkgeschakeld met die van de zon aan de hemel, waarin er ook een referentie gezien kan worden naar de vroegere keizerlijke Sol Invictuscultus. De focus van het fragment verschuift na deze vergelijking van het Oosten naar het Westen, waar er andere, interne problemen waren: hier zorgden de *gemini tyranni* (72) Maximus en Eugenius voor onrust en rebellie en waren zij verantwoordelijk voor de moorden op de keizers Gratianus en Valentinianus II (*ausus uterque nefas, domini respersus uterque / insontis iugulo*, 75-76). In zijn rol als uitdrager en beschermer van Roma Aeterna wordt Theodosius hier door Claudianus verder voorgesteld als de gerechtigde *ultor* die het onrecht wreekt dat Romes vertegenwoordigers is aangedaan (*solacia caesis / fratribus haec ultor tribuit*, 93-94), waarna de ondergang van Maximus en Eugenius dan ook uitvoerig wordt behandeld (81-93). In deze context merkt Christiansen ook de religieuze connotaties op die opgeroepen worden door beelden van offers, waardoor aan Theodosius als het ware machtiging wordt toegekend van hogerhand.²¹²

Het fragment over Theodosius wordt afgesloten met een algemene waarschuwing aan tegenstanders van de keizer en een herhaling van waar hij voor staat (98-110). Deze laatste boodschap sluit perfect aan bij het thema van deze paper: Theodosius wordt er voorgesteld als de voorvechter van de goede zaak, namelijk Roma Aeterna of het in stand houden van Romes wereldheerschappij. Dit wordt bovendien benadrukt door woorden en zinnen als *iustitiam* (98), *indomitum nihil esse pio tutumue nocenti* (100), *non dabitis murum sceleri. qui uindicet, ibit* (109) en *omnia subsident meliori peruia causae* (110). De waarschuwing is duidelijk: als kampioen van Roma Aeterna slaat Theodosius snel en hard toe (101-3).

Politieke kwaliteiten

Wanneer de militaire component van Theodosius' personage wordt weggedacht, blijft nog de essentie van zijn keizerschap over, namelijk het adequaat besturen van het Romeinse Rijk om zo het ideaal van Roma Aeterna veilig te stellen. Ten opzichte van deze kerngedachte vertoont zijn personage geen enkele afwijking en conformeert zijn gedrag door zijn successen bovendien volledig aan zijn intenties.²¹³ Interessant is dat Claudianus zowel Theodosius' intenties als zijn gedrag laat zien om hem te karakteriseren, zodat de doorgetrokken rechte lijn tussen de twee duidelijk wordt. Een fragment dat volgt op het vorige hierboven geeft dit al aan (*IV Hon.* 111-14):

nec tamen oblitus ciuem cedentibus atrox
 partibus infremuit: non insultare iacenti
 malebat. mitis precibus, pietatis abundans,
 poenae parcus erat.

²¹¹ Cf. de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 34: "comparing persons essentially comes down to comparing their actions."

²¹² Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 38.

²¹³ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 327-28.

De mogelijkheden die Theodosius geboden worden na zijn overwinningen verleiden hem niet tot het bewust verzaken aan zijn intenties en principes, zodat zijn feitelijke act gebaseerd is op de moraliteit van zijn personage en niet die van de act zelf.²¹⁴ Hierdoor is het mogelijk om hemzelf te beoordelen en niet enkel zijn act, wat de lezer of toehoorder dus in staat stelt een beeld te vormen van Theodosius.²¹⁵ Wanneer de strijd afgelopen is, richt de keizer zich op het behouden van de vrede en het voortbesturen van het rijk; elk treffen met de vijand, dus niet enkel in deze passage, komt voort uit noodzaak, niet uit verlangen, en moet opgevat worden als een interventie van Theodosius om Roma Aeterna in stand te houden en (groter) onheil te voorkomen.

Theodosius zelf kon een dergelijke belangrijke positie bereiken door blijk te geven van deugdzaam gedrag, schrijft Claudianus: *digna legi uirtus. ultro se purpura supplex | obtulit et solus meruit regnare* (47-48). Ook als keizer blijft Theodosius zijn intenties en idealen voor ogen houden en wordt hij juist door zijn consistente houding voorgesteld als de ideale uitdrager van het Roma Aeterna-ideaal, nu hij ook de werkelijke macht heeft om Rome te beschermen. Een bekende scène uit *In Rufinum* schetst de effecten van Theodosius' streven naar rust en vrede: Allecto wordt gek van jaloezie bij het zien van vrede onder de mensen, en roept een vergadering bijeen om haar ongenoegen te uiten (*Ruf.* 1.25-65). In haar speech²¹⁶ maakt zij duidelijk hoezeer de macht van de onderwereld op aarde ingeperkt is door Theodosius' beleid. Dit blijkt onder meer uit haar woordkeuze: op de vredige situatie onder de keizer wijzen *tranquillo cursu* (1.45), *fortunatas gentes* (1.46) en *noua clementia* (1.47), terwijl de wapens van de onderwereld geen effect lijken te hebben (*rabies innata perit*, 1.48; *inania uerbera*, 1.48-49; *facibus nequiquam atris*, 1.49). Theodosius' naam valt ook en Allecto wijst expliciet op zijn actieve rol in het verdrijven van alle ondeugden en slechtheid van de aarde, wat versterkt wordt doordat de keizer een enigszins gelijkaardige macht krijgt als Jupiter (*Iuppiter arcet Olympo, | Theodosius terris*, 1.50-51). Allecto's beschrijving van de gehate vrede bereikt een climax wanneer ze uitroept dat onder Theodosius opnieuw een Gouden Eeuw aanbreekt: *en aurea nascitur aetas, | et proles antiqua redit* (1.51-52). In scherp contrast met de onmacht van de onderwereldgoden hebben Concordia, Virtus, Fides en Pietas volledig de vrije hand en is Iustitia erop uit om alle kwaad met wortel en al uit te roeien, opdat de wet zou triomferen (1.52-57):

Concordia, Virtus

cumque Fide Pietas alta ceruice uagantur
 insignemque canunt nostra de plebe triumphum.
 pro dolor! ipsa mihi liquidas delapsa per auras
 Iustitia insultat uitis a stirpe recisis
 elicit oppressas tenebroso carcere leges.

De termen en beschrijvingen die Allecto gebruikt drukken een duidelijke visie uit op Theodosius' beleid, dat daardoor als des te positiever naar voren komt voor de lezer of toehoorder. Allecto krijgt

---

²¹⁴ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 301.

²¹⁵ Cf. *ibid.*, 302.

²¹⁶ Hoewel speeches van personages normaal gezien onder interne representatie vallen, wordt die van Allecto hier toch behandeld omdat niet haar oordeel over zichzelf relevant is, maar wel dat over Theodosius en de gevolgen van zijn beleid. Vanuit zijn perspectief vormt Allecto's speech dus wel een soort van externe representatie en karakterisering.

hier immers de rol toebedeeld van antagonist of anti-model, zodat haar intenties en houding als verkeerdt en in dit geval zelfs provocerend worden voorgesteld.²¹⁷ In dit geval wordt Theodosius expliciet aangeduid als de tegenovergestelde pool, wat van hem de protagonist of het model maakt, wiens streefdoelen en waarden lijnrecht ingaan tegen die van Allecto.²¹⁸ De reactie van de andere onderwereldgoden op Allecto's speech toont ten eerste welke invloed zij op hen heeft, zodat zij haar erkennen als (anti-)model,²¹⁹ en ten tweede dat dezelfde haatgevoelens bij hen aanwezig zijn, in die mate zelfs dat de meesten bereid zijn tot een verwoestende oorlog met de oppergod (*pars maxima bellum | indicit superis*, 1.68-69). Het beschermen van Roma Aeterna lijkt meer dan een streefdoel te zijn van Theodosius, maar een gerealiseerd ideaal en een beschrijving van zijn huidige beleid. Bovendien lijkt het alsof Rome de macht nooit tevoren zo stevig in handen heeft gehad of dat haar wereldheerschappij nooit zo voelbaar is geweest op aarde. Het feit dat Theodosius door Allecto wordt aangeduid als de verantwoordelijke hiervoor, kan enkel maar opgevat worden als compliment voor zijn doeltreffend bestuur van de Romeinse staat.

Bij Claudianus is Theodosius' rol als uitdrager van Roma Aeterna nog niet uitgespeeld bij zijn dood, want hij en zijn vader worden door Jupiter uitgekozen om Honorius en Arcadius te verzoenen (*Gild.* 213-18).²²⁰ Door deze interventie wil de oppergod Roma Aeterna buiten gevaar brengen en haar status als bereikbaar ideaal herstellen, zoals hij ook beloofd heeft aan Roma Persona (204-7). Dit maakt van Theodosius eigenlijk, via Jupiter, de gezant van deze Roma, die op haar beurt ook al Roma Aeterna representeerde op de Olympus.²²¹ Wellicht omwille van zijn staat van dienst en zijn connectie met Roma Aeterna wordt Theodosius gekozen om nogmaals het ideaal uit te dragen waar ook zijn leven van in teken gestaan heeft. Net als later in *IV Hon.* gebruikt Claudianus hier de scheepsvaart om zijn hulp aan te duiden (219-22):

sic cum praecipites artem uicere procellae
 adsiduoque gemens undarum uerbere nutat
 descensura ratis, caeca sub nocte uocati
 naufraga Ledaei sustenant uela Lacones.

Hier staat hij echter op een hoger niveau en bevindt hij zich niet op het schip als metaforische stuurman, maar worden hij en zijn vader vergeleken met de Dioscuren wanneer die een schip redden van een dreigende scheepsbreuk.²²² Zijn hulp lijkt van groot belang om Romes situatie recht te trekken, wat bevestigd wordt door het effect dat zijn verschijning bij Arcadius heeft: *quem simul ut uidit natus (...) permixto tremuerunt gaudia fletu | complexuque fouens (...) artus* (227-29). Arcadius begroet zijn vader onmiddellijk en betreurt zijn afwezigheid als leider, maar Theodosius onderbreekt hem en kwijt zich van zijn taak door meteen over de kern van de zaak te beginnen (*cui pater in tales rupit*

²¹⁷ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 367.

²¹⁸ Cf. *ibid.*, 368.

²¹⁹ Cf. *ibid.*, 367.

²²⁰ Cf. ook Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 40.

²²¹ Cf. *supra*, 4.2.1 en 4.3.1.

²²² Cf. ook Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 40.

suspiria uoces: | 'hoc erat? in fratres medio discordia Mauro | nascitur,' 235-37). Hierna komt Arcadius enkel nog aan het woord om in te stemmen met zijn vaders wens (*iussis, genitor, parebitur ultro. | amplector praecepta libens*, 321-24). Theodosius slaagt dus in zijn opdracht, net als zijn eigen vader Theodosius de Oudere bij Honorius, wat nogmaals bevestigt dat de daden van de vroegere keizer in volledige overeenstemming zijn met zijn intenties.²²³ Aangezien deze intenties in dezelfde lijn liggen als vroeger, namelijk Roma Aeterna behoeden van de ondergang, komt Theodosius naar voren als een consistent personage dat keer op keer door Claudianus gebruikt wordt om dit ideaal te bevestigen.²²⁴

5.2.2 Theodosius als vaderfiguur

De tweede manier waarop Claudianus Theodosius' personage karakteriseert is als vaderfiguur. Deze rol hangt tot op zekere hoogte samen met die van keizer en politieke leider, maar is voornamelijk voelbaar op een andere, kleinere schaal, namelijk in familiale kringen. Als een gevolg daarvan blijft het ook in deze context Theodosius' taak om als voorbeeld te dienen voor zijn familie, in het bijzonder wat Honorius (en Arcadius) betreft, maar in zekere zin ook Stilicho. Zoals hierboven reeds aangetoond werd, geniet Theodosius als keizer een zeker prestige, dat voortvloeit uit zijn deugdzaam gedrag en waardoor hij als model kan fungeren.²²⁵ Dit prestige bezit hij ook op familiaal vlak, zodat hij ook daar een modelfunctie vervult, een gegeven dat net versterkt wordt door zijn aanzien als keizer.²²⁶ Een belangrijk aspect van Theodosius' leidinggevende rol op beide niveaus is dan ook dat zijn gedrag kan worden geïmiteerd en zijn idealen overgenomen,²²⁷ wat in de context van dit onderzoek ook slaat op het uitdragen van het Roma Aeterna-idee en, daarbij aansluitend, het beschermen van de Romeinse staat.

Met Theodosius als vaderfiguur is het dus van belang niet alleen te onderzoeken wie hem als model beschouwt, maar ook hoe deze relaties telkens naar voren worden gebracht in de tekst. Wat het eerste betreft, is de vraag eigenlijk al beantwoord: in het bijzonder Honorius vervult als Theodosius' echte zoon deze rol, terwijl daarnaast ook Stilicho en Arcadius vermeld moeten worden. Aangezien Arcadius in het Oosten regeert wanneer Claudianus onder Stilicho en Honorius schrijft, krijgt zijn personage doorgaans een ondergeschikte rol; Stilicho daarentegen is niet enkel de vertrouweling en figuurlijke 'zoon' van Theodosius, maar na zijn huwelijk met Serena ook werkelijk familie als schoonzoon.²²⁸ Voor deze personages vervult Theodosius bij Claudianus dus de functie van vaderfiguur en model en kan hij zijn ideeën op een persoonlijker vlak aan hen doorgeven. Enkele voorbeelden zullen dit duidelijker maken. Wanneer de dichter Honorius herinnert aan zijn

---

²²³ Cf. supra; Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 327-28.

²²⁴ Cf. act, essentie en intentie; *ibid.*

²²⁵ Cf. *ibid.*, 363.

²²⁶ Zo instrueert Theodosius Honorius in *IV Hon.* 212-418 over de kwaliteiten die een keizer moet bezitten en die hijzelf ook lijkt te bezitten, waardoor Honorius' ideaal van een vaderfiguur bevestigd wordt.

²²⁷ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364.

²²⁸ In *Stil.* 1.140 wordt Theodosius zelfs aangeduid als de *genitor* van Stilicho, hoewel hij niet zijn natuurlijke vader is. Cf. *infra*, 6.2.3.

eerdere bezoek aan Rome in het gezelschap van zijn vader (*VI Hon.* 54-77), wordt zijn relatie met Theodosius op twee verschillende manieren beschreven: enerzijds toont de keizer zich in het bijzijn van zijn jonge zoon hoe een heerser zich moet gedragen ten overstaan van zijn volk, en anderzijds betreft hij hem ook in politieke zaken en de manier waarop hij de Romeinse staat bestuurt. Beide aspecten lijken immers belangrijk voor goed bestuur van het rijk en het behouden van interne vrede, zodat Theodosius zijn zoon op deze manier laat zien wat de instandhouding van Roma Aeterna concreet inhoudt. Claudianus gebruikt passende termen om Theodosius' gedrag terug op te roepen bij Honorius (58-64):

cum se melioribus addens
exemplis cuiem gereret terrore remoto,
alternos cum plebe iocos dilectaque passus
iurgia patriciasque domos priuataque passim
uisere deposito dignatus limina fastu.
publicus hinc ardescit amor, cum moribus aequis
inclinat populo regale modestia culmen.

Hierdoor wordt de jonge keizer nogmaals impliciet gewezen op de rol die zijn vader voor hem heeft gespeeld en op welk gedrag hij aan de dag moet leggen om zelf een model te worden.²²⁹ Dit wordt uitgebreid naar andere aspecten van politiek en van het leiderschap, want Honorius leert ook om triomfen te ondergaan als voorbereiding op later (65-68; *paruumque triumphis | imbuit et magnis docuit praeludere fatis*, 67-68) en om de juiste houding aan te nemen als hoogste gezagsdrager (69-72; *cum patre sedentem*, 70). Door Theodosius vervolgens zijn zoon voor te laten stellen aan de senaat (73-77), geeft Claudianus aan dat met de status van keizer ook Theodosius' rol als uitdrager en beschermer van Roma Aeterna zal doorgegeven worden aan Honorius.

Een voorbeeld van de parallellen tussen vader en zoon is ook terug te vinden in *IV Hon.* (518-22):

quantus in ore pater radiat! quam torua uoluptas
frontis et augusti maiestas grata pudoris!
iam patris inples galeas; iam cornus auita
temptatur uibranda tibi; promittitur ingens
dextra rudimentis Romanaque uota moratur.

Eerst en vooral zijn er de fysieke overeenkomsten, die niet enkel Theodosius' voorkomen oproepen, maar ook zijn karakter. Hier wordt misleidend aangegeven dat een uiterlijke gelijkenis eveneens een innerlijke gelijkenis met zich meebrengt, wat op zich al een vorm van karakterisering is.²³⁰ Dit wordt bovendien nog versterkt door de analogie met Theodosius, wiens uiterlijk en karakter al bepaald zijn bij Claudianus – aangezien Honorius zijn zoon is, zou het om die reden niet vreemd overkomen bij de lezer of toehoorder dat hij ook qua mentaliteit op zijn vader gelijkt.²³¹ Ten tweede wordt in dit

---

²²⁹ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364.

²³⁰ de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 38-39.

²³¹ Cf. het Griekse concept van *eugénia*, "inherited nobility and 'breeding'"; Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 46-48.

fragment de nadruk gelegd op Theodosius' en Honorius' militaire kwaliteiten. Theodosius' militaire kwaliteiten werden hierboven al besproken, terwijl het potentieel van Honorius hier kan worden afgeleid uit twee zaken: hij gebruikt zijn vaders en grootvaders wapens en uitrusting (*patrias galeas (...) cornus auita*, 520), opnieuw een ongefundeerde analogie,²³² maar daarnaast zijn zijn eigen oefeningen wel veelbelovend (*promittitur ingens / dextra rudimentis*, 521-22).²³³ Ten slotte moet ook gewezen worden op Honorius' toekomstige rol als verdediger van Rome (*Romanaque uota moratur*, 522) en dus van Roma Aeterna, wat een bevestiging is van de these dat Theodosius zowel zijn idealen en als zijn rol als beschermer doorgeeft aan zijn zoon.

Het tweede personage dat Theodosius onder zijn hoede neemt als vaderfiguur is zijn generaal en vertrouweling Stilicho. De voornaamste gelegenheid waarin dit naar voren komt is Theodosius' keuze voor hem als echtgenoot voor zijn pleegdochter Serena, een thema dat tweemaal expliciet behandeld wordt door Claudianus. In het eerste boek van zijn panegyriek voor Stilicho's consulaat beschrijft de dichter welke waarden en kwaliteiten Theodosius zoekt in zijn toekomstige schoonzoon (*Stil.* 1.69-79): iemand die het rijk kan leiden en tegelijk een waardige echtgenoot voor zijn dochter is (70-73; *dignum coniugio generum*, 73), die deugdzzaam is (*iudicium uirtutis erat*, 74) en die boven de anderen uitsteekt (*tu legeris tantosque viros, quos obtulit orbis*, 76). Stilicho wordt op het verstand én het gevoel af gekozen, nadat hij afgewogen is (*libra cucurrit*, 75; *intra consilium uincis sensumque legentis*, 77). Na deze strenge selectie en uiteenzetting van Stilicho's relevante kwaliteiten blijkt hij duidelijk een goede keuze als schoonzoon.²³⁴ Niet enkel zijn geschiktheid als echtgenoot is dus belangrijk voor Theodosius, maar in elk geval ook zijn politieke en militaire kwaliteiten, wat de eerste van zijn voorwaarden vormt. Aan Stilicho kan de keizer zijn gezag, zijn idealen en zijn dochter toevertrouwen, wat zijn rol als vaderfiguur sterk benadrukt. Dit komt ook naar voren in Claudianus' epithalamium voor Honorius en Maria, waarin de soldaten een lofzang brengen aan de overleden Theodosius (*Epith.* 299-341). Zij bezingen dat Stilicho zijn belofte aan Theodosius ingelost heeft door op zijn beurt zijn dochter te schenken aan Honorius (302-5; *acceptum reddit thalamum natoque reponit / quod dederat genitor*, 304-5). Daarna wordt er ingegaan op de keuze van de keizer om destijds Stilicho te selecteren als schoonzoon (305-8) en wordt de focus weer op Stilicho zelf gericht. Theodosius' modelfunctie wordt hier overgenomen door de man die hij als vaderfiguur onder zijn hoede nam, wat de essentie van hun relatie benadrukt:²³⁵ Stilicho heeft Theodosius' gedrag en idealen overgenomen en is nu zelf een vaderfiguur geworden. In dit geval is dat tegenover Honorius, aan wie hij nu zijn dochter afstaat (*natoque reponit / quod dederat genitor*, 304-5) en wie hij ook de competenties aanleert om later zelf een uitdrager van Roma Aeterna te worden.²³⁶

---

²³² Cf. Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 47: "Eugenic nature is only an acceptable warrant of character where the evidence of deeds provides confirmation of it."

²³³ Ondanks zijn potentieel en zijn strijd lust, wordt Honorius bij Claudianus toch telkens voorgesteld als te jong en onervaren om al militaire macht of inzicht te hebben; cf. *infra*, hfst. 7.

²³⁴ Hier vervult Stilicho een modelfunctie op beperkte schaal, namelijk onder bepaalde omstandigheden; cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364.

²³⁵ Cf. *ibid.*, 364.

²³⁶ Cf. *infra*, 6.3.3.

Deze overdracht van functie van Theodosius naar Stilicho is een thema dat verschillende keren aan bod komt wanneer het Stilicho's voogdij over Honorius en Arcadius²³⁷ betreft. Ook in het fragment uit het epithalamium voor Honorius en Maria is dit thema aanwezig: *dignus quem legeres, dignus cui pignora tanti / principis et rerum commendarentur habenae* (307-8). Theodosius' keuze voor Stilicho wordt hier benadrukt, evenals Stilicho's geschiktheid (tweemaal *dignus*) als voogd. De voorgaande verzen spreken over Theodosius' standpunt: *numquam te, sancte, pigebit / iudicii nec te pietas suprema fefellit* (305-6). Hier wordt de basis van zijn oordeel aangeduid als *pietas*, vertaald door d'Hane-Scheltema als "vaderhart,"¹²³⁸ wat nogmaals wijst op zijn relatie met Stilicho. Deze band wordt ook expliciet vermeld in het tweede boek over Stilicho's consulaat, waarin Stilicho de taak van voogd en vaderfiguur van Honorius en Arcadius op zich neemt, niet tot eigen voordeel (*nullo uiolati quaestu, Stil. 2.57*), maar uit eerlijkheid en trouw (*iustos nimiumque fideles / fama putat, 2.55-56*). Nogmaals blijkt dat Stilicho de goede keuze is geweest, eerst als schoonzoon, nu als voogd, en dat hij met Theodosius als leider en vaderfiguur zijn waarden en mentaliteit heeft overgenomen.

Het feit dat Theodosius zijn idealen bewust wil doorgeven aan Honorius komt nadrukkelijk naar voren in enkele passages. Zodra Honorius op twee benen kon staan, zorgde zijn vader ervoor dat zijn zoon een strenge maar degelijke opvoeding kreeg (*III Hon. 39-105*) opdat hij hem later op adequate wijze zou kunnen opvolgen aan het hoofd van de Romeinse staat. In die opvoeding speelde Theodosius daarenboven een persoonlijke rol (*non tibi (...) genitor permisit, 40-41; instruxit, 42; exercuit, 43*) en richtten zijn trainingen zich tegelijkertijd op Honorius' fysieke conditie en op zijn uithouding en volharding (41-50). Ook wordt Honorius' strijd lust aangewakkerd (*pugnae inflammaret amorem, 51*) doordat de keizer de militaire verdiensten van zijn eigen vader opsomt (*facta tui numerabat aui, 52*). Die strijd lust is duidelijk aanwezig wanneer Theodosius ten oorlog trekt en de kleine Honorius hem wil vergezellen (73-82; *quae tibi tum Martis rabies quantusque sequendi / ardor erat!, 73-74*). De vader wordt echter voorgesteld als een wijze leermeester die niet toegeeft aan de jeugdige overmoed van zijn leerling (*ille uetat, 83*).

Het thema van overdracht van functie tussen Theodosius en Honorius wordt daarnaast ook elders behandeld, wanneer Theodosius wordt vergeleken met een ervaren stuurman: oud, vermoeid en afgemat (*ponto iam fessus et annis, IV Hon. 421*) wil hij het gezag over zijn schip doorgeven aan zijn zoon, die hij de knepen van het vak leert (*casus artesque docet, 423*). Deze vergelijking wordt ook behandeld door Christiansen:

Picturing Theodosius as the pilot of a ship shows that he directs the state in a reasoned manner, while the word *habenas* reveals his power. Winter, storms, waves, and clouds suggest that the empire is in trouble, also hinted at by words of treachery: *falli, fraus, infida, prodat, and decolor*, perhaps recalling the revolts of Maximus en Eugenius.²³⁹

²³⁷ In Claudianus' werken althans valt te lezen dat Stilicho bij Theodosius' overlijden voogd was van beide keizers; voor een discussie over de historiciteit van deze claim, cf. Alan Cameron, "Theodosius the Great and the Regency of Stilicho," *HSPH* 73 (1969): 247-80.

²³⁸ d'Hane-Scheltema, *Claudius Claudianus*, 232: "Nooit zult u dat betreuren, | mijn vorst, uw laatste wens sprak waarlijk uit een vaderhart!" (*Epith. 305-6*).

²³⁹ Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 39.

Dat Theodosius zijn macht hier wil doorgeven aan zijn zoon, toont eveneens dat hij zijn rol doorgeeft als bestuurder en beschermer van het rijk dat hijzelf op een adequate, doordachte manier bestuurd heeft. Daaruit valt af te leiden dat ook Honorius dit op een dergelijke manier zal doen, of daar althans toe in staat is, aangezien dit hem expliciet geleerd is.²⁴⁰ Deze vergelijking uit de scheepvaart – de derde al – en de andere besproken passages tonen een Theodosius die, eenmaal aan het einde gekomen van zijn opdracht, zijn taak als vaderfiguur heeft vervuld door zijn kennis en idealen door te geven, waardoor met name Honorius en Stilicho die zouden kunnen aanwenden om het Roma Aeterna-ideaal hoog te houden en te beschermen.

5.3 Interne representatie

Op vlak van zelfrepresentatie door middel van gebruik van directe rede valt er weinig verandering te bespeuren ten opzichte van de externe karakterisering van Theodosius' personage. De tekstuele context die telkens gecreëerd wordt rondom de speeches van de keizer lijkt vaak te dienen als inleiding of vooruitblik erop, zodat de externe en interne representatie op elkaar inwerken en parallele effecten hebben. Wanneer hij immers de directe rede gebruikt, toont Theodosius zich opnieuw als een keizer en een vaderfiguur,²⁴¹ net zoals Claudianus hem gewoonlijk afbeeldt, zoals hierboven al bleek. In deze analyse zal er om deze reden vanuit gegaan worden dat Theodosius in zijn speeches dezelfde houding aanneemt en dezelfde idealen belichaamt als in Claudianus' externe representatie. Het ideaal van Roma Aeterna valt daar dus ook onder, in meer concrete vorm door het uitvoeren van zijn functie als Romes beschermer en door het uitdragen en doorgeven van het ideaal van Roma Aeterna.

5.3.1 Theodosius en Honorius

Camerons bevinding dat speeches bij Claudianus doorgaans relatief weinig in aantal maar lang zijn,²⁴² blijkt maar al te goed bij Theodosius, in het bijzonder in het onderstaande fragment uit *Panegyricus dictus Honorio Augusto quartum consuli* (IV Hon. 212-427). Hier geeft hij zijn zoon Honorius²⁴³ advies in twee speeches die respectievelijk 139 en 49 verzen beslaan (214-352; 370-418).²⁴⁴ In het eerste deel behandelt hij het besturen van het rijk en het gedrag van een keizer (*talia tecum / pro rerum stabili fertur dicione locutus*, 212-13), dat hij hier aan zijn zoon verklaart en toelicht

---

²⁴⁰ Cf. model en navolging; Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364.

²⁴¹ Cf. ook Cameron, *Claudian*, 268.

²⁴² *Ibid.*, 266-67.

²⁴³ Arcadius is hier blijkbaar niet aanwezig, ondanks het feit dat hij even daarvoor nog samen met zijn vader en zijn broer op het keizerlijke wagen stond (vv. 203-11).

²⁴⁴ Voor een zeer beknopte samenvatting van Theodosius' woorden, cf. Born, "The Perfect Prince," 27-28; Cameron, *Claudian*, 380.

om hem op te leiden als latere beschermer van Romes hegemonie. Na een uitgebreide uiteenzetting onderbreekt de jonge Honorius zijn vader om aan te geven dat hij hem wil vergezellen op veldtocht, wat Theodosius echter moet weigeren. Honorius' opmerking biedt hem wel de gelegenheid om over opvoeding te beginnen, wat dan ook de inhoud vormt van zijn tweede speech. In dit tweehonderdtal verzen verklaart Theodosius dus niet enkel heel expliciet wat zijn waarden en idealen zijn, maar toont het gehele fragment hem tegelijk ook als een vader en leermeester, wat inderdaad dezelfde categorieën zijn die hoger al van toepassing waren op de oude keizer.

Over keizerschap

Het thema van deugdzaam keizerschap wordt door Theodosius ingeleid met een fictieve vergelijking tussen heersers in het Romeinse Rijk en in het Midden-Oosten (214-20). Daar is louter afkomst voldoende en verzekert nobele geboorte een luxeleventje (*sufficeret sublime genus luxuque fluentem / deside nobilitas posset te sola tueri*, 217-18), terwijl de situatie in Rome helemaal anders is: *uirtute decet, non sanguine niti* (220). Zo duidt Theodosius meteen op de rode draad van zijn uiteenzetting, namelijk dat de woorden, daden en houding van een keizer moeten gebaseerd zijn op deugden. In het keizerschap komen deugd en macht immers samen, zodat het eerste zich kan manifesteren door middel van het tweede (221-24; *maior et utilior fato coniuncta potenti, / uile latens uirtus*, 221-22). Om deze *uirtus* te vinden, moet Honorius echter, zoals iedereen, een lange weg gaan (225-28):

hanc tamen haud quisquam, qui non agnouerit ante
semet et incertos animi placauerit aestus,
inueniet; longis illuc ambagibus itur.
disce orbi, quod quisque sibi.

Wat anderen leren voor zichzelf, moet Honorius als toekomstige keizer leren voor al zijn onderdanen. Macht verkreeg hij door zijn afkomst, maar zelf moet hij eerst zichzelf leren kennen en beheersen om het keizerlijke gezag op de juiste manier te kunnen uitoefenen en het ideaal van Romes *aeternitas* alvast op dit vlak te beschermen. Bij wijze van illustratie haalt Theodosius de mythe aan van Prometheus, die de mens schiep en drie verschillende zielen plaatste in het menselijke lichaam (228-54). Deze drie bezielde lichaamsdelen zijn de oorzaak van drie soorten gemoedsaandoeningen (*hos (...) tumultus*, 255): in de hartstreek bevindt zich de woede (*iram (...) imbutam flammis auidamque nocendi / praecipitemque sui*, 241-42), terwijl de vochtigheid van de longen voor weerwerk zorgt (*inuenit pulmonis opem madidumque furenti / praebuit, ut tumidae ruerent in mollia fibrae*, 246-47) en de lever de begeerte herbergt (*at sibi cuncta petens, nil conlatura cupido / in iecur et tractus imos compulsa recessit*, 248-49). Het bedwingen van deze verschillende *tumultus* vormt een stevige basis voor deugdzaam gedrag (*hos igitur potuit si quis sedare tumultus, / inconcussa dabit purae sacraria menti* (255-56), wat van Honorius een geëerd en bewonderd heerser zal maken (*tu licet extremos late dominere per Indos, / te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent*, 257-58). Het tegengestelde is niet minder waar: het toegeven aan deze slechte sentimenten zorgt ervoor dat iemand zichzelf niet in de hand heeft en een slaaf van zichzelf wordt (*si metuis, si praua cupis, si duceris ira, / seruitii patiere iugum. tolerabis iniquas / interius leges*, 259-61). Theodosius sluit het verhaal af met een samenvattende wijsheid: *sed conprime motus / nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit / occurrat, mentemque domet respectus honesti* (266-68). Hij vertrekt dus vanuit de mythe om er een morele les uit te halen, die hij

aan zijn zoon vertelt op een gewichtige, allesomvattende manier. Centraal in deze passage staan daardoor enerzijds Theodosius' status als leermeester, maar anderzijds ook zijn uitdrukkingen van wat deugd en deugdzaam gedrag precies inhouden, waarbij vooral in gedachten gehouden moet worden dat deze idealen die van de oude keizer zelf zijn en dat hij er zichzelf dus ook aan probeert te spiegelen.²⁴⁵

Met het volgende punt dat hij aanhaalt onderstreept Theodosius de voorbeeldfunctie van een keizer en dus van hemzelf (269-75):

hoc te praeterea crebro sermone monebo,
ut te totius medio telluris in ore
uiuere cognoscas, cunctis tua gentibus esse
facta palam nec posse dari regalibus usquam
secretum uitii; nam lux altissima fati
occultum nihil esse sinit, latebrasque per omnes
intrat et abstrusos explorat fama recessus.

Nagenoeg alles wat een heerser doet of zegt draagt dus bij tot het beeld dat het volk van hem vormt. Om deze reden is het des te belangrijker dat toekomstige keizers als Honorius zich weten te gedragen zoals het hen betaamt en dat zijn gedrag zo weinig mogelijk of geen afwijkingen vertoont.²⁴⁶ Het feit dat Theodosius het belang van deze waarheid benadrukt voor Honorius, toont aan dat hij er zich zelf sterk van bewust is, wat het beeld van zijn personage uit de voorgaande analyses bevestigt. Ook hier fungeert hij immers als een soort monolithisch ideaal voor het keizerschap doordat hij enerzijds in staat is om dit ideaal zelf te ontleden en toe te lichten, en er anderzijds aan te comformeren als personage.²⁴⁷ Op deze manier toont hij zich sterk bewust van zijn functie tegenover Rome en Roma Aeterna, een besef dat hier dus zou willen overbrengen naar zijn zoon. Dat bewijst hij even verder tijdens zijn speech door concrete richtlijnen en leefregels op te stellen voor zijn zoon (*sis pius in primis (...) neu dubie suspectus agas neu falsus amicis | rumorumue auidus*, 276-79), gevolgd door de uitspraak dat een heerser pas geliefd kan zijn bij zijn volk als hij het zelf ook correct bejegt (*non extorquebis amari; | hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat*, 282-83). Harmonie vormt een kernconcept van Theodosius' leefregels, een overtuiging die hij verklaart aan de hand van voorbeelden uit de natuur (284-89; *nonne uides, operum quod se pulcherrimus ipse | mundus amore liget, nec ui conexa per aeuum | conspirent elementa sibi?*, 284-86). Anti-modellen worden ook aangehaald om op verkeerde denkpatronen te wijzen, zodat Honorius zich niet laat leiden door deze motieven (*qui terret, plus ipse timet; sors ista tyrannis | conuenit (...) tu ciuem patremque geras, tu consule cunctis, | non tibi, nec tua te moueant, sed publica uota*, 290-95).²⁴⁸ Het volk blijft duidelijk de

---

²⁴⁵ Pas wanneer Theodosius' woorden, daden en acten in het algemeen met elkaar in overeenstemming zijn, kan hij als een model dienen (cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364-65). Dat dit het geval is, wordt bevestigd door de resultaten van de externe analyse van Theodosius' personage, eerder in dit hoofdstuk. Om deze reden kan er hier van uitgegaan worden dat hij ook in zijn speech fungeert als model voor Honorius.

²⁴⁶ Cf. *ibid.*

²⁴⁷ Cf. *ibid.*, 364.

²⁴⁸ Cf. *ibid.*, 366.

voornaamste focus en de belangrijkste standaard waaraan de jonge keizer zijn eigen gedrag moet aanpassen. Zijn relatie met hen is cruciaal, zoals Theodosius eerder al zei, en wanneer die gevestigd is, kan een keizer erop steunen om het bestuur in goede banen te leiden, bijvoorbeeld door als eerste het goede voorbeeld te tonen om meer navolging te krijgen (*tunc obseruantior aequi / fit populus nec ferre negat, cum uiderit ipsum / auctorem parere sibi*, 297-99). Deze wijsheid herhaalt hij nogmaals op formularische wijze (299-302):

conponitur orbis
regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
humanos edicta ualent quam uita regentis.
mobile mutatur semper cum principe uulgus.²⁴⁹

Hierna spitst Theodosius zich meer toe op Rome en waar zij altijd voor gestaan heeft. Volgens hem moet een keizer zich niet verheven boven het volk voelen of tonen,²⁵⁰ want *inquinat (...) superbia mores* (305). Ook om die reden moet er rekening gehouden worden met het volk, in het bijzonder omdat Honorius geen zwak volk moet regeren, maar *Romani, qui cuncta diu rexere* (309). Net zoals in het begin van zijn speech verwijst Theodosius ook hier naar het Midden-Oosten om voorbeelden te geven van slaafse en makke volkeren (*dociles (...) Sabaeos*, 306; *Armeniae*, 307; *Assyriam, tenuit quam femina, gentem*, 308). In Rome echter werd het koningschap niet geduld (*Romani (...) qui nec Tarquinii fastus nec iura tulere / Caesaris*, 309-11) en worden *ueterum delicta* (311) ook niet snel vergeten, zodat onder meer de namen van Nero en Tiberius nog in ieders geheugen geprent staan (311-315). 'Goede' keizers worden echter in ere gehouden, met name Trajanus, die niet enkel bekend staat om zijn veroveringen, maar vooral om zijn houding tegenover zijn onderdanen (*uictura feretur / gloria Traiani (...) quam patriae quod mitis erat*, 315-19). Honorius wordt dan ook aangespoord het voorbeeld van zijn landgenoot te volgen (*ne desine tales, / nate, sequi*, 319-20),²⁵¹ waardoor hijzelf een model kan worden.²⁵² Net als Trajanus is het als model voor het volk des te belangrijker dat Honorius goed, deugdzaam gedrag aan de dag legt, zodat hij zijn voorbeeldfunctie blijft behouden, ook voor latere generaties.²⁵³

Over oorlogsvoering

Met het vallen van Trajanus' naam wisselt Theodosius naar een ander element dat gekoppeld kan worden aan Rome, namelijk oorlogsvoering en militair leiderschap. Deze overgang is niet onlogisch,

---

²⁴⁹ Het belang van deze passage voor het schetsen van de (keizerlijke) modelrol wordt aangetoond door Borns opmerking dat de laatste regel ervan vaak geciteerd werd door middeleeuwse auteurs van vorstenspiegels; "The Perfect Prince," 27 (voetnoot 59).

²⁵⁰ Deze leefregel wordt in de praktijk omgezet in *VI Hon.* 58-64, waar de dichter vertelt hoe Theodosius zich onder het volk begeeft en zich als een gewone burger gedraagt, in het bijzijn van zijn zoontje Honorius.

²⁵¹ Het feit dat Trajanus als grote voorbeeld genoemd wordt, hoeft niet te verbazen: hij was één van de 'goede' keizers, hij was ook afkomstig uit Spanje en onder zijn regering breidde het Romeinse Rijk nog uit om zijn grootste omvang te bereiken; cf. Paschoud, *Roma Aeterna*, 150; Cameron, *Claudian*, 380. In Claudianus' tijd heerste er bovendien een "courtly fiction" dat Theodosius en Honorius verwant zouden zijn met hun voorganger Trajanus; Cameron, *ibid.*, 341.

²⁵² Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364.

²⁵³ Theodosius' personage bij Claudianus is hier een uitstekend voorbeeld van.

aangezien Trajanus bekend stond als "le plus grand guerrier du groupe traditionnel des 'bons' empereurs."²⁵⁴ Theodosius' deskundigheid op dit vlak werd eerder in dit hoofdstuk al behandeld en aangetoond, zodat zijn status als militaire instructeur en tacticus hier een gefundeerde basis vormt voor zijn betoog. Het militaire bleek daarenboven al een essentieel element van zijn functie als verdediger van Romes wereldheerschappij en uitdrager van Roma Aeterna, wat hier door hemzelf in concrete bewoordingen wordt uitgediept om Honorius op te leiden.

In dit deel van zijn speech verduidelijkt Theodosius immers tactieken en strategieën die Honorius kan gebruiken in oorlogstijd (320-51) en instrueert hij zijn zoon "somewhat in the style of Nestor,"²⁵⁵ een vergelijking die eveneens Theodosius' rol als erkende autoriteit bevestigt. In zijn uiteenzetting behandelt de oude keizer uitgebreid verschillende concrete elementen die een rol kunnen spelen, zoals voorbereiding en oefening van het leger (*agmina duris | exerce studiis et saeuo praestruere Marti*, 320-21), keuze van de locatie en gebruik van de omgeving (*ponenda salubri | castra loco*, 323-24), troepenformaties (*disce, ubi denseri cuneos, ubi cornua tendi | aequius aut iterum flecti*, 325-26) en manoeuvres en aanvalstechnieken (*fidit si moenibus hostis, | tum tibi murali libretur machina pulsu*, 328-29). De focus verschuift daarna van deze technische, gespecialiseerde uitleg naar mentaliteit en troepenmoraal: een leider moet ervoor zorgen dat zijn mannen altijd het doel voor ogen blijven houden, niet verslappen en geen onachtzaamheid aan de dag leggen (332-36; *saepius incautae nocuit uictoria turbae*, 336). Zelf voert hij ook op dit vlak zijn troepen aan, zoals eerder al besproken is, zodat zijn houding geen blijk mag geven van luxezucht of andere zwakheden (*neu tibi regificis tentoria larga redundant | deliciis, neue inbelles ad signa ministros | luxuries armata trahat*, 337-38). Integendeel zelfs, een leider doet zijn deel van het werk en gaat telkens voorop, in de strijd en tijdens het marcheren (342-52; *solabere partes | aequali sudore tuas: si collis iniquus, | primus ini*, 342-44). Met dergelijk technisch, concreet advies tracht Theodosius zijn toekomstige opvolger dus een doelgerichte en complete opleiding te geven, die hem althans op militair vlak een waardige beschermer van Roma Aeterna zou moeten maken.

Op het laatste element van zijn speech, namelijk het aanvoeren van manschappen, gaat Theodosius enthousiast in en weet hij duidelijk ook Honorius te begeisteren, wat blijkt wanneer die zijn vader onderbreekt om te vragen of hij hem mag vergezellen op veldtocht (352-63). De appel valt duidelijk niet ver van de boom, aangezien Theodosius' uitvoerige en langgerekte uitleg over oorlogsvoering in elk geval bij Honorius zorgt voor enthousiasme, wat aantoont dat zijn woorden gehoord worden en zijn lessen effect hebben. Dit onderstreept niet alleen de relatie tussen vader en zoon, maar algemener ook Theodosius' functie als model wiens opvattingen en idealen aanvaard worden. In zijn gehele eerste speech heeft hij uitgebreid toegelicht wat zijn huidige en Honorius' toekomstige rol is, en heeft hij daarenboven telkens verklaard op welke algemene en concrete pijlers hij steunt, zodat zijn zoon later op een adequate manier Rome kan besturen en beschermen. Dit is immers de kern van het Romeinse keizerschap, zodat Theodosius en op zijn beurt Honorius ontegensprekelijk uitdragers van Roma Aeterna genoemd kunnen worden.

---

²⁵⁴ Paschoud, *Roma Aeterna*, 150.

²⁵⁵ Glover, *Life and Letters*, 228.

Over opvoeding

Wanneer Theodosius zijn zoon daarna moet teleurstellen in zijn verlangen naar strijd, gaat hij in op andere aspecten van karaktervorming, die van groot belang zijn nu Honorius nog jong is (370-418). Dat is immers de periode waarin de jongen veel kennis kan opdoen vooraleer hij die moet omzetten in de praktijk, waar hij op zijn leeftijd nog niet klaar voor is (*laudanda petisti; | sed festinus amor. ueniet robustior aetas; | ne prospera*, 370-72). Theodosius lijkt immers van mening te zijn dat een stevige basis enkel maar positieve effecten kan hebben op Honorius' latere gedrag als effectieve keizer en agent van Roma Aeterna. De weigering van de vader toont daarom zijn inzicht en gevoel voor verantwoordelijkheid, maar de vurigheid en tekens van moed van zijn zoon doen hem echter wel plezier (*laudanda petisti*). Volgens hem zijn dit immers *uestigia magnae indolis* (373-74) die ook Alexander de Grote vertoonde als jongen: *cum prospera saepe Philippi | audiret, laetos inter fleuisse sodales | nil sibi uincendum patris uirtute relinqui* (375-77). Met deze vergelijking karakteriseert Theodosius echter niet enkel expliciet Honorius, maar ook impliciet zichzelf door zich enerzijds voor te stellen als de vader van een wereldheerser, en anderzijds als een succesvolle veroveraar en aanvoerder. Hier komen opnieuw de twee grote lijnen van zijn personage naar voren, respectievelijk Theodosius als een vader en leermeester en als een goede heerser en bestuurder.

De oude keizer gaat op dezelfde trant verder met een paradoxaal statement: *nostro nec debes regna fauori, | quae tibi iam natura dedit* (379-80). Alhoewel hijzelf naar eigen zeggen niets te maken heeft gehad met Honorius' machtspositie, blijft de jonge keizer niettemin zijn zoon en wordt *natura* een vaag en ambigu begrip, dat zowel op karakter als op afkomst kan slaan. In beide betekenissen speelt Theodosius echter een rol als *genitor*, zodat zijn statement toch zichzelf erbij lijkt te betrekken als vader met een 'erfelijk' deugdzaam karakter. Op dit thema van edele *natura* gaat Theodosius verder wanneer hij Honorius achtereenvolgens vergelijkt met een bijenkoning die al bij zijn geboorte vereerd wordt (380-83)²⁵⁶ en een jonge stier die vroegtijdig de leiding krijgt over een kudde (383-85). Voorlopig echter vraagt de vader zijn zoon om nog geduld uit te oefenen (*sed proelia differ | in iuuenem*, 385-86) en lijkt het alsof zijn aansporende eerste speech een te groot effect heeft gehad. De keizer zelf lijkt dit ook te beseffen, waarop hij zijn eigen actieve rol benadrukt, die Honorius later zal moeten opnemen.²⁵⁷ Heel nadrukkelijk stelt Theodosius hier een onderlinge hiërarchie op, die uitgebreid kan worden door Roma boven hen beiden te plaatsen,²⁵⁸ terwijl Stilicho zijn positie tussen hen in heeft.²⁵⁹ Dit geeft hem nog kort de gelegenheid het eventuele succes van zijn eigen daden te

---

²⁵⁶ Deze vergelijking krijgt nog meer betekenis als men weet dat Honorius het consulaat al ontving als eretitel toen hij slechts twee was.

²⁵⁷ Dit soort opmerkingen legt extra nadruk op het feit dat deze speeches in het verleden uitgesproken zouden zijn, terwijl Theodosius ondertussen al enkele jaren overleden is. Zoals eerder gezegd, zorgt de combinatie van dergelijke flashbacks en de datering van Theodosius' overlijden in het verleden voor een beeld van de vroegere keizer dat niet meer veranderd of aangetast kan worden; cf. 5.1.

²⁵⁸ Cf. supra, 5.2.1, met name het fragment uit *Prob.* (73-106), waarin Roma optreedt als boodschapper en Theodosius aanspreekt als de volgende in de hiërarchie.

²⁵⁹ Voor het thema van Stilicho als opvolger van Theodosius en vaderfiguur tegenover Honorius, cf. infra, 6.3.3. Theodosius' waardering voor zijn schoonzoon blijkt vaak uit zijn speeches, ook in deze in kwestie aan Honorius, zij het dan impliciet (cf. infra). Cf. ook o.a. Cameron, *Claudian*, 269.

prijzen (*si pateant Alpes, habeat si causa secundos / iustior euentus*, 390-91),²⁶⁰ alvorens een laatste maal op de hiërarchie te wijzen (*tunc ego securus fati laetusque laborum / discedam, uobis utrumque regentibus axem*, 394-95). Ondanks zijn eerdere aansporende speech en zijn lof aan Honorius, houdt Theodosius vast aan deze hiërarchie en plaatst hij zichzelf in de rol als actieve beschermer van Rome en Roma Aeterna, een rol die hij aan zijn zoon toebedeelt voor de toekomst.

Met zijn volgende uitspraak wordt Theodosius wat concreter over Honorius' opvoeding, zodat de jongen weet wat hij dan wel moet doen, namelijk zich bezighouden met literatuur (*interea Muis animus, dum mollior, instes*, 396). Dit moet uiteraard gebeuren met het oog op zijn latere toekomst, zodat hij niet geheel vrij is in zijn onderwerpskeuze (397-400):

et quae mox imitere legas; nec desinat umquam
tecum Graia loqui, tecum Romana uestustas.
antiquos euolue duces, adsuesce futurae
militiae, Latium retro te confer in aeuum.

Geschiedenis en oorlogsvoering zijn dus de thema's waarover Honorius kennis moet opdoen door middel van boeken. Even daarvoor zorgde Theodosius zelf nog voor richtlijnen voor zijn zoon, nu zal historische literatuur daartoe dienen, zodat deze boeken gelezen kunnen worden alsof ze concrete handleidingen waren. De terughoudendheid van de vader kan hier gemakkelijk verklaard worden door zijn besef dat hijzelf niet altijd thuis kan zijn om zijn zoon op te leiden,²⁶¹ met als gevolg dat zijn taak als leermeester vervuld moet worden door iemand (of iets) anders. Wat de literatuur zelf betreft, is Theodosius ook heel specifiek over welke geschiedeniswerken Honorius het beste zou lezen, namelijk die over Rome (*Latium (...) in aeuum*). Spontaan begint de keizer hierover uit te weiden en haalt hij verschillende *exempla* kort aan (401-18). Bij nagenoeg alle namen noemt Theodosius bewonderenswaardige kwaliteiten of omschrijft hij hun gedrag als voorbeeldig,²⁶² zodat zij concrete voorbeelden worden van abstracte deugden (*libertas quaesita placet? mirabere Brutum*, 401; *prorogat aeternam feritas tibi Punica famam, | Regule; successus superant aduersa Catonis*, 410-11). Uit het feit dat Theodosius slechts korte en specifieke beschrijvingen geeft, kan afgeleid worden dat hij min of meer verwacht dat hun geschiedenis al bekend is aan hun zoon. Anders gesteld lijkt het erop dat hij wil dat Honorius hun beroemde daden niet zomaar leest, maar bovendien van dichtbij bestudeert, zodat hij als toekomstige keizer op een gelijkaardige manier kan handelen.

Met deze aansporing geeft Theodosius zijn zoon een duwtje in de goede richting, waarna hij zijn betoog beëindigt (*haec genitor praecepta dabat*, 419). Een tiental verzen later wordt duidelijk dat zijn

---

²⁶⁰ Zoals Perelman en Olbrechts-Tyteca opmerken, is zichzelf prijzen een zeldzaam fenomeen; *The New Rhetoric*, 319. Dit zijn dan "situations in which self-praise constitutes only an indispensable means to attain a legitimate end," waarvan deze situatie een perfect voorbeeld van is: Theodosius trekt niet ten strijde tot meerdere glorie van zichzelf, maar om Rome (en Roma Aeterna) te beschermen tegen haar vijanden.

²⁶¹ Theodosius heeft zichzelf immers niet zomaar geprofileerd als actieve beschermer van Rome, want hij heeft een bepaalde verantwoordelijkheid en bepaalde taken, zoals op veldtocht gaan als de omstandigheden dit vereisen; cf. *si pateant Alpes, habeat si causa secundos / iustior euentus* (390-91).

²⁶² Van de vele genoemde namen zijn de meeste stichtende voorbeelden, hoewel een tweetal toch aangehaald wordt bij wijze van anti-model, namelijk Mettius en Torquatus (*perfidiam damnas? Metti satiabere poenis. | triste rigor nimius? Torquati despue mores*, 402-3); cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 366.

raad en advies effect gehad hebben, want na zijn dood blijkt Honorius tot veel in staat, zij het met de (onmisbare) steun van Stilicho: *iam natus adaequat | te meritis et, quod magis est optabile, uincit | subnixus Stilichone tuo* (430-32). Theodosius lijkt zichzelf dus terecht in de positie geplaatst te hebben van adviseur en blijkt achteraf inderdaad een goede leermeester, die zijn pupil zowel groot inzicht heeft bijgebracht als een stevige morele basis heeft meegegeven. Het lijkt er immers op dat Honorius later, net als zijn vader voor hem, uiteindelijk dezelfde taak op zich zal kunnen nemen als Romeinse heerser en beschermer van het Roma Aeterna-ideaal.

5.3.2 Theodosius en Stilicho

Zoals eerder al aangehaald, verwijst Theodosius occasioneel naar de hiërarchie van menselijke protagonisten die hij opgesteld heeft. Wanneer Roma Persona helemaal bovenaan geplaatst wordt, komt hijzelf toch nog op de tweede plaats, met onder hem zijn zoon Honorius, die hij aanwijst als de toekomstige keizer en zijn (uiteindelijke) opvolger. Nog tussen de vader en de zoon in krijgt Stilicho een plaats toegewezen, waarin hij Theodosius' militaire en familiale taken overneemt, althans in het Westen. Hieronder zal een overzicht geboden worden van de relatie tussen de keizer en zijn schoonzoon, zoals die door Claudianus in beeld gebracht wordt, om aan te tonen op welke manier Theodosius de hiërarchie opstelt van de uitdragers van Roma Aeterna.

Het duidelijkst komt deze relatie naar voren in *Panegyricus dictus Honorio Augusto tertium consuli*, waarin Theodosius Stilicho tot voogd van zijn beide zonen benoemt (*III Hon.* 142-62).²⁶³ Wanneer de oude keizer zijn einde voelt naderen, stuurt hij iedereen weg, behalve zijn schoonzoon (*cunctos discedere tectis | dux iubet et generum compellat talibus ultro*, 142-43), en begint hij te vertellen wat hen samengebracht heeft en waardoor Stilicho zo dicht bij hem staat, namelijk zijn militaire kwaliteiten en leiderschap. Op dit vlak heeft hij niets dan lof voor Stilicho, die hij *mihi robur in armis* (144) en *pace probata fides* (145) noemt en met wiens advies en steun hij naar eigen zeggen talloze overwinningen behaald heeft (145-50; *quid enim per proelia gessi | te sine? quem merui te non sudante triumphum?*, 145-46). Om deze reden en omwille van Stilicho's huwelijk met zijn pleegdochter (*per consanguineos thalamos noctemquem beatam*, 154) vraagt Theodosius zijn schoonzoon om zijn taak als vader over te nemen, nu zijn leven bijna ten einde is: *tu curis succede meis, tu pignora solus | nostra foue: geminos dextra tu protege fratres* (152-53). De keizer, die beseft dat zijn zonen (in feite vooral Honorius) nog jong zijn en een vaderfiguur nodig hebben, steunt op zijn dubbele band met Stilicho om hem te vragen op treden als hun mentor (*indue mente patrem, crescentes derige fetus | ut ducis, ut soceri. iamiam securus ad astra | te custode ferar*, 157-59). Hierdoor wordt Stilicho Theodosius' opvolger op zowel familiaal als militair vlak, wat al geregeld was met zijn benoeming tot *magister militum per Occidentem*, maar hier nogmaals herhaald wordt door Theodosius (159-62):

rupta si mole Typhoeus

---

²⁶³ In deze analyse wordt zoals eerder gezegd niet gefocust op Claudianus' en Stilicho's claims dat de Vandaal ook tot voogd was benoemd van Arcadius. Zie daarvoor Cameron, "Theodosius the Great and the Regency of Stilicho," 247-80; *Claudian*, 42-44 en 49-51. In beide werken behandelt Cameron ook dit fragment uit *III Hon.*

prosiliat, uinclis Tityos si membra resoluat,
si furor Enceladi proiecta mugiat Aetna,
opposito Stilichone cadent.

Op beide vlakken benoemt Theodosius Stilicho dus als zijn plaatsvervanger na zijn dood, nadat de Vandaal ook al zijn rechterhand geweest is tijdens zijn leven. Honorius mag dan wel zijn zoon zijn, de jongen is op dit moment nog niet rijp genoeg om alle verantwoordelijkheid te dragen, terwijl Stilicho als *second-in-command* de (voorlopig) meest geschikte kandidaat is voor die positie. Theodosius, zelf een dienaar van Roma (in alle betekenissen) en tweede in de hiërarchie, beschouwt Stilicho dus als zijn opvolger en als een soort overgangsfiguur die zijn eigen taken overneemt, zodat Honorius uiteindelijk op dezelfde wijze zijn functie als uitdrager van Roma Aeterna zal kunnen waarmaken.

Theodosius' vertrouwen in Stilicho manifesteert zich ook op andere, minder expliciete manieren. In de laatste van zijn twee speeches aan Honorius die even hierboven besproken werden (*IV Hon.* 670-418) kan een impliciete verwijzing teruggevonden worden die op poëticaal vlak zeer interessant is. Wanneer Theodosius Romeinse *exempla* aanhaalt die Honorius tot voorbeeld kunnen dienen, kan dit betrekking hebben op Stilicho, die doorheen Claudianus' werk immers vaak vergeleken wordt met Republikeinse helden.²⁶⁴ Enerzijds zijn er geen expliciete referenties terug te vinden in Theodosius' speech die hierop wijzen, anderzijds is het feit dat deze grote Romeinse namen aangehaald worden op zich voldoende voor het (lezers)publiek om de connectie te maken met Stilicho's personage, die zoals gezegd vaak zelf gelinkt wordt aan het heroïsche Romeinse verleden. Het aanvaarden van deze hypothese impliceert niet enkel dat Theodosius²⁶⁵ Stilicho hier min of meer gelijkstelt met de opgesomde *exempla*,²⁶⁶ maar ook dat hij hem daarmee vooropstelt als een voorbeeld voor Honorius, alsof Stilicho de concrete belichaming is van de waarden die Honorius bij zijn Romeinse voorgangers kan terugvinden. Ook op deze manier bevestigt Theodosius zijn vertrouwen in Stilicho en plaatst hij hem een trapje hoger in de hiërarchie dan Honorius, die hier opnieuw als leerling wordt voorgesteld.

Als deze hypothese van Theodosius' impliciete referenties aan Stilicho wordt aanvaard, wordt ook zijn speech als schim in het later geschreven *In Gildonem* interessanter. Hier benadert hij Arcadius tijdens de nacht om over de Afrikaanse kwestie te spreken (*Gild.* 236-320) en geeft hij een beschrijving van Gildo's verraderlijke karakter, wat aanleiding geeft tot een vergelijking met Romeinse *exempla* (271-76). Rome heeft immers altijd een aversie gehad tegen verraad (*Romani scelerum semper spreuere ministros*, 270) en zowel Fabricius als Camillus weigerden oorlogen te beëindigen door dergelijke praktijken (*Fabricius (...) bellumque negauit | per famuli patrare nefas, ductosque Camillus | trans murum pueros obsessae reddidit urbi*, 272-75). Hierin kan opnieuw een

---

²⁶⁴ Cf. *infra*, 6.2.3.

²⁶⁵ Alhoewel Theodosius aan het woord is, blijft Claudianus nog steeds de auteur van het werk en is hij het ook die Stilicho's personage karakteriseert door middel van vergelijkingen met Romeinse *exempla*. Het is echter wel van belang dat Theodosius hier de connectie met Stilicho maakt, omdat hij hem daarmee tot voorbeeld maakt van Honorius.

²⁶⁶ In dit opzicht impliceert deze hypothese ook dat Theodosius, de ideale keizer, Stilicho dus als ideale Republikein voorstelt, wat op politiek vlak op z'n minst vreemd lijkt. Cf. ook *infra*, 6.2.3.

verwijzing gezien worden naar Stilicho's nobele karakter, een thema dat een tiental regels verder aangehaald wordt. Met enkele retorische vragen wijst Theodosius Arcadius er immers op dat Stilicho geen schuld treft en daarentegen altijd voor de goede zaak heeft gestreden: *quid noster iniquum / molitur Stilicho? quando non ille iubenti / paruit? an quisquam nobis deuinctior extat?* (288-92). Stilicho is tijdens Theodosius' leven altijd een trouwe helper geweest (*ut sileam uarios mecum quos gesserit actus, / quae uidi post fata loquar*, 291-92) en heeft ook na zijn dood zijn beide zonen bijgestaan (301-10). Terwijl Stilicho in het Oosten Rufinus heeft weggejaagd in het belang van Arcadius (304-5), is hij in het Westen altijd een vaderfiguur geweest voor Honorius: *ipse paterna / successit pietate mihi tenerumque rudemque / fouit et in ueros eduxit principis annos* (301-2). Op dit vlak vervult Stilicho nauwgezet de taak die Theodosius hem opgedragen heeft op zijn sterfbed. Zijn plichtsbewustheid en toegewijdheid aan hem worden daarna nog eens heel nadrukkelijk vernoemd door Theodosius, die als *diius* (292) niet meer op aarde vertoeft, maar verklaart hoe Stilicho hem daar opgevolgd heeft en nog steeds handelt zoals de oude keizer hem zou opdragen (305-8):

hunc solum memorem solumque fidelem
 experior. uolui si quid, dum uita maneret,
 aut uisus uoluisse, gerit; uenerabilis illi
 ceu praesens numenque uocor.

Stilicho is niet enkel volgens Theodosius' woorden zijn opvolger, maar ook door zijn eigen daden, die volledig in overeenstemming lijken met Theodosius' wensen. Op een gelijkaardige toon sluit Theodosius zijn betoog aan Arcadius af door nogmaals zijn vertrouwen in Stilicho's beleid te verklaren: *noui consilium, noui Stilichonis in omnes / aequaelem casus animum: penetrabit harenas, / inueniet uirtute uiam* (318-20). Op zijn verzoek om Gildo te laten vallen antwoordt Arcadius onmiddellijk bevestigend, maar hij gaat verder dan dat door zich ook te scharen achter zijn vaders overtuiging betreffende Stilicho (*nec carior alter / cognato Stilichone mihi*, 322-23), wat Theodosius' invloed en gezag als vader benadrukt. Het gehele fragment is vooral belangrijk omdat Theodosius er expliciet zijn goedkeuring laat blijken over Stilicho's opvolging, in dit geval dus in retrospectief. Deze invalshoek levert een bijzondere situatie op, aangezien het enerzijds een bevestiging vormt van Stilicho's consistente personage, en anderzijds van zijn al even consistente relatie met Theodosius. Het belang van de keizers goedkeuring ligt net in het bevestigen van deze relatie, ook na zijn dood, wat eveneens een bevestiging van hun onderlinge hiërarchie inhoudt: Theodosius blijft Stilicho beschouwen als zijn helper en opvolger, die zijn beschermende rol overneemt ten opzichte van zowel Honorius als Rome en het Roma Aeterna-ideaal.

5.4 Conclusie

Na deze grondige analyse is het eerste opvallende element de hoge graad van consistentie waarmee Theodosius telkens op dezelfde, bepaalde manier wordt afgebeeld. Zijn twee functies die besproken werden onder externe representatie, lijken immers twee standaarden te zijn waarop voorstelling

van zijn personage gebaseerd zijn. Als keizer lijkt Theodosius een monolithisch beeld van de ideale heerser te belichamen, in welke context hij ook wordt opgevoerd. Zowel de expliciete lessen die hij geeft als de praktische voorbeelden die hij stelt ondersteunen dit beeld, dat niet enkel een theoretisch ideaal vormt, maar eveneens in de praktijk aanwezig is. Op deze manier kan gemakkelijk nagegaan worden of Theodosius zich aan zijn eigen richtlijnen houdt en zich zo dus conformeert aan het ideaal dat hij vooropgesteld heeft. Dat dit het geval is blijkt vaak uit de scènes waarin zijn houding belangrijk wordt naar andere personages toe, in het bijzonder Honorius en Stilicho. Tegenover hen vervult de oude keizer immers een tweede functie, namelijk als vaderfiguur, zodat analogie tussen zijn woorden en daden noodzakelijk is voor een geloofwaardige en invloedrijke persona. Dit blijkt het geval te zijn, waardoor Theodosius telkens in staat is zijn waarden en idealen niet enkel te verklaren, maar daarenboven door te geven, als een vader aan zijn zonen.

Wat deze waarden en idealen van Theodosius betreft, lijken ook die relatief transparent en gemakkelijk te deduceren. Enerzijds belichaamt Theodosius als ideale keizer immers de theoretische en praktische wijsheid die noodzakelijk is om die positie te bereiken en te behouden. Stilicho en Honorius zijn op dit vlak beide als het ware pupillen van de oude keizer, aangezien ze elk zijn macht moeten overnemen wanneer hun tijd gekomen is. Anderzijds laat Theodosius als vaderfiguur zien aan Stilicho, die tussen Theodosius en Honorius in staat, wat hij van hem verwacht als toekomstige voogd van zijn zoon. Ook op dit vlak zal Stilicho immers de plaats innemen van de oude keizer. Deze tweede functie van Theodosius lijkt echter sterk verbonden te zijn met zijn eerste: hij treedt niet enkel op als ideale keizer, maar hij geeft ook de vereiste, relevante kennis door aan zijn 'opvolgers'. Deze veralgemening maakt duidelijk waar het bij Theodosius' personage allemaal om lijkt te draaien, namelijk het op een consistente, adequate manier vervullen van zijn wereldlijke taak als keizer van het Romeinse Rijk. In zijn geval is een andere formulering hiervan het actief streven naar de bescherming en instandhouding van het Roma Aeterna-ideaal, wat inderdaad steeds in de lijn lijkt te liggen van Theodosius' intenties. Door zijn succesvolle militaire en politieke bestuur van het rijk vormt Theodosius tegenover zowel het (lezers)publiek als de andere protagonisten niet enkel de belichaming van het ideale keizerschap, maar kan hij daarenboven gezien worden als een efficiënte agent van Roma Aeterna, twee functies die in zijn personage nauw met elkaar verbonden zijn.

Hoofdstuk 6 Stilicho

Het volgende personage dat besproken zal worden is Stilicho, de Vandaal die bij Claudianus beschouwd wordt als de belangrijkste generaal van zowel Theodosius als Honorius. Doorheen het oeuvre van de dichter wordt zijn personage het vaakst vermeld en geprezen, zodat hij alleen om deze reden een plaats verdient in dit onderzoek. Stilicho was immers een sleutelfiguur in het leven van in het bijzonder Honorius, wat een duidelijke literaire neerslag heeft, in welke mate ook voorstellingen van Stilicho realistisch en waarheidsgetrouw zijn. Bij Claudianus vormt zijn personage als *second-in-command*, vertrouweling én schoonzoon van Theodosius de logische volgende stap na de oude keizer zelf, onder wiens gezag hij tot die positie opgeklommen is. Hun relatie is dan ook een kernelement dat terugkeert in verschillende gedichten en waarmee Stilicho gekarakteriseerd wordt. Verder maakt zijn voogdijschap over Theodosius' zoon van hem een schakel tussen vader en zoon, een positie die betekenisvoller wordt na het overlijden van de oude keizer. Niet enkel zijn relatie met Theodosius is immers significant, maar ook met Honorius, onder wiens gezag zijn eigen positie aan belang wint. Deze interrelaties zijn bepalend voor de representatie van Stilicho en zorgen deels voor het vormen van zijn personage, terwijl hij als belangrijkste protagonist niettemin een zekere onafhankelijkheid geniet bij Claudianus. Beide posities hebben een invloed op zijn voorstelling ten opzichte van Roma Aeterna, met als gevolg dat die op verschillende manieren ontleed en onderzocht kan worden. Het onderscheid tussen externe en interne representatie blijkt alvast een fundamenteel onderscheid te zijn, dat opnieuw als vertrekpunt zal dienen om de connectie bloot te leggen tussen Stilicho, zijn functies en het Roma Aeterna-ideaal.

6.1 Claudianus en Stilicho

In Claudianus' eerste panegyriek heeft Stilicho nog geen rol, wat verandert in zijn volgende grote werk, namelijk de *Panegyricus dictus Honorio Augusto quartum consuli*, waarin keizer Theodosius hem benoemt tot beschermer van zijn beide zonen (*III Hon.* 142-62). Vanaf dit moment wordt Stilicho het belangrijkste van Claudianus' personages, en wordt hij voornamelijk en op consistente wijze

afgebeeld als de voornaamste bestuurder en de beschermer van het rijk.²⁶⁷ Heel vaak wordt hij expliciet geprezen of worden zijn positieve eigenschappen benadrukt, meer bepaald in verband met zijn dienstvaardigheid voor de staat, wat één van de politieke idealen lijkt te zijn die Claudianus' personages belichamen.²⁶⁸ Stilicho's macht en autoriteit lijken enerzijds dan ook vooral te steunen op zijn band met Theodosius, het staatshoofd, en anderzijds op zijn functie als legeraanvoerder. Dit is ook waar Claudianus op wijst in de lofzang op Stilicho die verwerkt is in Honorius' huwelijkszang (*Epith.* 300-41): "a long eulogy of Stilico, making perfectly clear the two pillars on which his authority rested: the will of Theodosius and the support of the army."²⁶⁹ Vaak wordt het motief van militaire bekwaamheid verder uitgebouwd door Stilicho's daden te koppelen aan de glorie van het Rome van weleer of wordt hij vergeleken met Romeinse helden uit dat verleden, wat niet enkel zijn link met Rome onderstreept, maar ook zijn Germaanse achtergrond verhult.²⁷⁰

Aangezien Stilicho Theodosius min of meer opvolgde als militaire leider – of in elk geval als daadwerkelijke bestuurder – in het Westen, kunnen heel wat van de resultaten van de analyse hierboven op hem geprojecteerd worden. Meer nog dan in de vroegere keizer kunnen in Stilicho alle politieke en militaire deugden teruggevonden worden, wat ook zal blijken in de onderstaande analyse.²⁷¹ Een opvallend punt is dat zijn personage niet enkel de hoofdrol krijgt in gedichten die hemzelf of zijn overwinningen behandelen, zoals de panegyriek voor zijn consulaat of het gedicht over Alarics invasie van Italië, maar dat hij ook vaak op onverwachte plaatsen opduikt. De zojuist vermelde lofzang in Honorius' epithalamium is daar een goed voorbeeld van,²⁷² maar ook in Claudianus' invectiefredes wordt de veldheer bezongen: "Das Eigenartige der claudianischen Satire ist, daß plötzlich die Invektive übergeht zum Lobpreis des Stilicho."²⁷³ Zo biedt Stilicho als enige weerstand tegen Rufinus' terreur (*at non magnanimi uirtus Stilichonis eodem / fracta metu, Ruf.* 1.259-60), wat voor Claudianus aanleiding genoeg is om een lofrede aan zijn adres af te steken (1.273-96; *qua dignum te laude feram, qui paene ruenti / lapsuroque tuos umeros obieceris orbi?*, 273-74). De frequente optredens van Stilicho benadrukken zijn belangrijke rol, en hij wordt dan ook opgevoerd als de held van het Westen en de ultieme beschermer van Rome, wat niet mag verbazen gezien het prestige dat Theodosius geniet bij Claudianus. Vooral daar waar de wankele *aeternitas* van Rome duidelijk wordt

---

²⁶⁷ Cf. supra, 2.1. Verschillende verklaringen voor Stilicho's prominente aanwezigheid werden reeds naar voren geschoven, waarvan de meest gezaghebbende nog steeds die van Alan Cameron is, namelijk dat Claudianus de propagandist was van Stilicho en onder zijn patronage stond aan het Milanese hof (Cameron, *Claudian*, i.h.b. hoofdstuk II: From panegyrist to propagandist). Vaak wordt ook gesuggereerd dat Claudianus de oppositie tegen Stilicho probeerde te counteren of milder te stemmen, cf. Levy, "Themes of Encomium," 339-40, 343-45; Christiansen, "Claudian Versus the Opposition," *TAPhA* 97 (1966); *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 25-26; Cameron, *Claudian*, 49, 59-62.

²⁶⁸ Paschoud, *Roma Aeterna*, 149-50. Een kort overzicht van Stilicho's positieve eigenschappen bij Claudianus kan gevonden worden in Born, "The Perfect Prince," 26-27 (voetnoot 58).

²⁶⁹ Cameron, *Claudian*, 101.

²⁷⁰ Judith L. Sebesta, "On Stilicho's Consulship," *CB* 54 (1978): 73-74. Over Stilicho's Republikeinse voorstelling, cf. infra, 6.2.3.

²⁷¹ Paschoud, *Roma Aeterna*, 150-51.

²⁷² De toelichting van Marietje d'Hane-Scheltema bij het stuk in kwestie geeft dit al aan: "De bruiloftsstoet zingt een lied dat de vaders van het bruidspaar vereert: Theodosius, de overleden keizer, vader van Honorius, en – heel uitbundig – Stilicho, de vader van Maria. Zo maakt Claudianus van deze huwelijkszang toch ook weer de zoveelste lofzang op Stilicho" (*Claudius Claudianus*, 231).

²⁷³ A. Kurfeß, "Zu Claudius Claudianus' Invektiven," *Hermes* 76 (1941): 94.

treedt Stilicho op, waar zijn interventies er dan voor zorgen dat het vroegere evenwicht hersteld wordt of dat de uitslag van de strijd naar Romes kant overhelt. Een duidelijk voorbeeld daarvan is de oorlog tegen Gildo:²⁷⁴ Stilicho stuurt een legermacht naar Afrika om een eind te maken aan Gildo's tirannie en ervoor te zorgen dat de graantoevoer naar Rome verzekerd wordt.²⁷⁵ Rome, dat op de rand van de ondergang gebalanceerd heeft, zoals de Olympusscène met Roma Persona uitbeeldt (*Gild.* 17-132), is gered door toedoen van Stilicho, waar Claudianus verschillende malen op terugkeert.²⁷⁶

Alhoewel Claudianus' werken zich focussen op het West-Romeinse Rijk, heeft Stilicho's rol als beschermer vaak betrekking op het gehele rijk,²⁷⁷ waardoor Roma soms in heel ruime zin kan opgevat worden. Zijn functie wordt in dit geval uitgebreid tot het bijeenhouden van de twee helften van het rijk, wat onder meer onderstreept wordt door zijn claim op voogdijschap over Theodosius' beide zonen en de sterke band tussen de twee broers.²⁷⁸ Hierdoor krijgen Stilicho's vijanden het impliciete of expliciete doel om tweedracht te zaaien en West en Oost van elkaar te scheiden: "Stilico's enemies are always represented as demons of discord, whose only aim is to destroy this unity."²⁷⁹ Hun gedrag contrasteert hierdoor met dat van Stilicho, die net als Theodosius vaak enkel optreedt als de situatie dit vereist, zodat bijvoorbeeld Eutropius wordt voorgesteld als een agressor met de intentie een burgeroorlog uit te lokken.²⁸⁰ Stilicho echter handelt keer op keer op de juiste manier en weet op deze manier zowel interne als externe vijanden van Rome te verslaan of te slim af te zijn, opdat het ideaal van Roma Aeterna telkens gered of in stand gehouden zou worden.

6.2 Externe representatie

Gegeven het omvangrijke aantal vermeldingen over Stilicho, zal de analyse van zijn personage hier beperkt worden. Voor dit doel lijkt *De consulatu Stilichonis* voor de hand te liggen, waarbij de voornaamste passages uit de drie boeken onderzocht zullen worden. Een verantwoording voor het feit dat dit werk in zijn geheel bekeken wordt is het belang dat Stilicho's personage inneemt doorheen Claudianus' werk. Bovendien blijkt hij zeer vaak gekarakteriseerd te worden op een

---

²⁷⁴ Cf. Cameron, *Claudian*, 150, die stelt dat de overwinning op Gildo wordt voorgesteld als Stilicho's grootste militaire verdienste tot dan toe en als de reden voor zijn consultitel.

²⁷⁵ In werkelijkheid bleef Stilicho omwille van politieke redenen in Italië en had hij niets te maken met de feitelijke overwinning op Gildo in Afrika (*ibid.*, 94-95), hoewel Claudianus dit achteraf wel zo voorstelde in o.a. *Stil.* 1.325-85.

²⁷⁶ De voornaamste voorbeelden hiervan zijn *Gild.* 1-16; *Eutr.* 1.399-411 (*Gildonis taceo magna cum laude receptam | perfidiam et fretos Eoo robore Mauros*, 1.399-400); *Stil.* 1.3-4 (*conubii necdum festuos regia cantus | sopierat, cecinit fuso Gildone triumphos*) en 1.246-385; *Stil.* 2.256-62 en *pr. Stil.* 3.

²⁷⁷ Cameron, *Claudian*, 51.

²⁷⁸ In dit verband geeft Cameron (*ibid.*) o.a. de volgende voorbeelden: *unanimi fratres* (*III Hon.* 189); *concordia fratrum | plena redit* (*Gild.* 4-5).

²⁷⁹ *Ibid.*

²⁸⁰ *Ibid.*, 101-2.

externe manier, terwijl de voorbeelden van interne representatie zeer klein in aantal zijn.²⁸¹ Als leidraad hier zullen, naast Perelman en Olbrechts-Tyteca's concepten, de algemene bevindingen gebruikt worden van Stephen Halliwell, zoals die behandeld worden in zijn artikel "Traditional Greek Conceptions of Character" (1990).²⁸² Daarin analyseert hij Isocrates' *Evagoras*²⁸³ en onderzoekt hij op een inductieve manier hoe de karakterisering van het hoofdpersonage in een encomium tot stand komt, zodat zijn conclusies ook bruikbaar zijn voor deze paper. Zijn vertrekpunt is de beschrijving van 'character' als

a matter of the shaping of a human life by an ethical motivation and agency ascribed, at its core, to the individual himself, and for which he may be held responsible, albeit in a context of forces (inherited status, natural capacities, nurture and education, and, not least, the larger order (...) of a world controlled by the gods) which help to create, and to limit, the conditions within which such agency and its attendant responsibility can operate.²⁸⁴

Van deze punten zullen de meeste ook bruikbaar zijn voor deze bespreking van Stilicho's personage; enkel "the larger order of a world controlled by gods" blijft een heikel punt, vooral gezien de invulling die gegeven wordt aan onder andere godheden en lotsbestemmingen – de *aeternitas* van Roma is daar een voorbeeld van. Na het verklaren van zijn definitie legt Halliwell verder de nadruk op de eenheid tussen daden en intellect, die Isocrates volgens hem beschouwt als de basis voor karakterisering.²⁸⁵ Vooral Stilicho's personage zelf zal dus behandeld worden, naast vermeldingen, uitspraken en dergelijke meer over hem die eveneens frequent voorkomen. Opnieuw moet er de nadruk op gelegd worden dat de karakterisering van zijn personage het uitgangspunt vormt van onderstaande analyse en dat zijn connectie met Roma Aeterna daaraan gelinkt zal worden.

6.2.1 De consulatu Stilichonis liber primus

In tegenstelling tot Claudianus' andere panegyrieken, beslaat dit lofdicht drie boeken, en meteen vanaf de eerste regel wordt de toon gezet. Het gedicht opent groots: *Continuant superi pleno Romana fauore | gaudia successusque nouis successibus urgent* (Stil. 1.1-2). Stilicho's verdiensten tegenover het rijk worden aangehaald, en als eerste roept de dichter de recente overwinning op Gildo op (1.3-9), waardoor Romes ondergang afgeweerd is en haar macht hersteld is onder leiding van Stilicho (*consule defensae surgunt Stilichone secures*, 1.9). Claudianus geeft nu al aan dat Stilicho zoveel gebeden in vervulling heeft doen gaan dat zelfs drie boeken bijlange niet genoeg zijn om deze allemaal op te sommen, en vraagt zich af met welke prestatie of welk wapenfeit hij moet beginnen (1.10-24;

---

²⁸¹ Cf. infra, 6.3: Interne representatie.

²⁸² Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 32-59.

²⁸³ Het belang van Isocrates wordt benadrukt door onder andere Struthers, "The Rhetorical Structure of the Encomia of Claudius Claudian," 49: "Isocrates really developed the encomium as a literary *genre* by such innovations as the use of prose, the treatment of contemporary events, and the introduction of a man's deeds (*prákseis*) as the foundation for the praise of his moral character."

²⁸⁴ Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 33.

²⁸⁵ Ibid., 44.

magnum mihi panditur aequor / ipsaque Pierios lassant procliuia currus / laudibus innumeris, 1.22-24). De opeenvolging van termen die zijn deugden en verdiensten aanduiden, lijkt te impliceren dat Stilicho's daden zijn aard blootleggen, waardoor kenmerken van zijn karakter afgeleid kunnen worden en een beeld ervan geconstrueerd kan worden.²⁸⁶ De opsomming wordt verdergezet in de volgende regels, waarin zonder terughoudendheid wordt beschreven hoe alle goede kwaliteiten samenkomen in Stilicho: *sparguntur in omnes / in te mixta fluunt* (1.33-34). Wat deze passage vooral belangrijk maakt, is dat niet zijn militaire verdiensten, maar wel zijn algemene deugden en karakter geprezen worden, waardoor de focus verschuift van de daad of (bij een positief resultaat) de prestatie naar de drijfveer erachter. Op deze manier worden Stilicho's daden prijzenswaardig omwille van zowel het resultaat als de intentie. De link tussen beide is dan ook essentieel;²⁸⁷ dat ze in overeenstemming zijn met elkaar, bevestigt alleen maar de consistentie en stabiliteit van Stilicho's personage.²⁸⁸

Vervolgens wordt Stilicho's vader erbij gehaald, die zichzelf en zijn leger Vandalen onder keizer Valens' gezag had gesteld, als aanleiding voor de dichter om over Stilicho's jeugd te praten. Alhoewel de vader dus eveneens een Romeinse generaal was geweest en successen had behaald, wordt zijn vaderschap van Stilicho al als voldoende beschouwd om beroemd te zijn (*sufficeret natus Stilicho*, 1.39). Ondanks deze uitspraak verwijst Claudianus hier terloops naar de wortel van Stilicho's militaire bekwaamheid: zijn vader ging hem voor als succesvolle legeraanvoerder, wat nog meer gewicht geeft aan Stilicho's eigen verdiensten – dat hij zijn afkomst bevestigt en de wapenfeiten van zijn vader eer aandoet, werd al verschillende malen aangehaald, maar het is net de vermelding ervan die zijn militaire successen in een positief licht plaatst.²⁸⁹ Er wordt verder niet ingegaan op Stilicho's afkomst, maar Claudianus focust des te meer op zijn jeugd (1.39-50). Terugblikkend op de jonge Stilicho verklaart de dichter dat zijn toekomstige zelf toen al zichtbaar was (*tenerisque etiam fulgebat in annis / fortunae maioris honos*, 1.40-41; *fatisque loqui iam digna futuris*, 1.43). De deugzaamheid die hij als volwassene aan dag legt, is dus het resultaat van een volgehouden sterke houding als kind en jongeman; daaruit lijkt ook te volgen dat zijn dienstbaarheid en plichtsbewustheid tegenover Rome gevolgen zijn van zijn opvoeding en van het vaderschap van een Romeinse generaal. Het feit dat Stilicho is uitgegroeid tot een bewonderenswaardige leider en beschermer van Rome, strookt dan ook helemaal met zijn functie als uitdrager van het Roma Aeterna-ideaal.

Een eindje verder wordt een peinzende Theodosius beschreven, die op zoek is naar een echtgenoot voor zijn nicht en adoptiefdochter Serena (1.69-77). Zoals de analyse van dit fragment hierboven al aangetoond heeft,²⁹⁰ voldoet slechts Stilicho aan de strenge criteria die de toekomstige schoonvader opgesteld heeft, wat hem behalve lof ook een belangrijke positie oplevert als loyale schoonzoon van de keizer. De gelukkige keuze van Theodosius voor Stilicho wordt in de tekst uitgebreid behandeld (1.76-79, 89-9; *felix arbitrii princeps, qui congrua mundo / iudicat*, 1.89-90). Dit

---

²⁸⁶ Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 51-52; Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 297.

²⁸⁷ Halliwell, *ibid.*, 52-53.

²⁸⁸ Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 327-28.

²⁸⁹ Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 46-47.

²⁹⁰ Cf. supra, 5.2.2: Theodosius als vaderfiguur.

motief van verbintenis is van groot belang voor Claudianus en dus ook voor dit onderzoek: niet alleen Stilicho's connectie met Theodosius, maar ook de aard van hun relatie is cruciaal. Theodosius' rol als vaderfiguur werd al aangehaald, net als die van Stilicho als (schoon)zoon of ontvanger. Aan de hand van dit patroon toont Claudianus aan in welke richting een overdracht tussen beide plaatsvindt: de keizer geeft eerst zijn waarden en idealen door, in de eerste plaats het in stand houden van Roma Aeterna, en later ook zijn positie en macht als voornaamste beschermer daarvan door Stilicho aan te stellen als *magister militum per Occidentem* en voogd van Honorius. Behalve de richting is de overdracht zelf eveneens een punt waar Claudianus vaak al dan niet nadrukkelijk op terugkeert.²⁹¹ Na Theodosius' dood neemt Stilicho als het ware zijn functie over, niet zozeer als keizer, maar wel als de voornaamste politieke en militaire vertegenwoordiger van Rome. Deze rol wordt hem expliciet opgelegd in de tekst (*genitor (...) | iam tibi commissis conscenderat aethera terris*, 1.140-41), wat daarnaast ook expliciteert dat Stilicho's leiderschap Theodosius' steun wegdraagt.²⁹² Bijzonder opvallend is dat Theodosius hier aangeduid wordt als *genitor*, wat meer inhoudt dan simpelweg 'schoonvader'. Enerzijds lijkt het alsof Stilicho zo dicht bij de oude keizer stond en zijn eigen beleid zo nauw aansluit bij dat van hem, dat hun relatie sterker was dan die van een leermeester en zijn leerling, een keizer en zijn generaal of zelfs een schoonvader en zijn schoonzoon. Anderzijds kan *genitor* ook wijzen op het feit dat Stilicho gevormd en opgeleid werd door Theodosius,²⁹³ die hem op het einde van zijn leven de volledige verantwoordelijkheid geeft, zodat Stilicho als het ware zijn zoon wordt in de zin dat hij alles erft van zijn 'vader'. Na Theodosius' dood is de machtsoverdracht in elk geval al een feit, en Claudianus is erin geslaagd om die voor te stellen als een overdachte en gecontroleerde handeling tussen de leiders, wat zijn beeld van Stilicho als succesvolle beschermer van Romes machtpositie en *aeternitas* alleen maar versterkt.

Met het thema van de machtsoverdracht worden tezelfdertijd Stilicho's militaire kwaliteiten aangekaart. Het feit dat Theodosius' keuze de juiste was, wordt in de tekst onderbouwd door mythologische vergelijkingen en hyperbolen die Stilicho's wapenfeiten aanduiden. Enkel Stilicho lijkt in staat te zijn dit soort daden te stellen en dergelijke overwinningen te behalen, waardoor zijn persoonlijke kwaliteiten schijnen voort te komen uit een zekere superieure vorm van karakter.²⁹⁴ Dit plaatst zijn personage boven alle anderen, waardoor de leidersfunctie terecht aan hem toegewezen lijkt en de bescherming van Roma Aeterna zo in capabele handen is. Allereerst worden zijn overwinningen op de Visigoten en de Bastarnae genoemd, die enkel Stilicho zo snel en succesvol had kunnen behalen (*quis enim Visos in plaustra feroces | reppulit aut saeua Promoti caede tumentes | Bastarnas una potuit delera ruina?*, 1.94-96), waarna Claudianus meteen grijpt naar vergelijkingen met niemand minder dan Aeneas en Achilles (1.97-99). Stilicho overtreft hen echter door zijn

---

²⁹¹ Cameron, *Claudian*, 58; Paschoud, *Roma Aeterna*, 142.

²⁹² Cf. Cameron, *ibid.*, 55-56: "It seems in fact to have been part of official Stiliconian propaganda to emphasize at once Stilico's outstanding military ability and Theodosius' recognition of it."

²⁹³ In deze zin gaat *genitor* duidelijk terug op het basiswoord *gignere*, wat hier dan 'voortbrengen' of 'doen groeien' zou betekenen.

²⁹⁴ Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 50. Isocrates' kijk op Evagoras lijkt in dit geval gelijkaardig aan die van Claudianus op Stilicho: "Isocrates regards Evagoras' individual virtues as crowned by a certain greatness of mind (...), thus stamping his portrait of the man with a sense of a special potency of character" (*ibid.*).

gerechtvaardigde wraak op grotere schaal te doen gelden: *nec uanam corpus meditaris in unum / saeuitiam: turmas equitum peditumque cateruas / hostilesque globos (...) prosternis* (1.101-3). Daarbij heeft hij bovendien geen beschikking over magische, door de goden gesmede wapens (*nec Mulciber auctor / mendacis clipei fabricataque uatibus arma / conatus iuuere tuos*, 1.104-6).²⁹⁵ Na een lijst van oorlogszuchtige volkeren die hem geen angst kunnen inboezemen, volgt een beschrijving van Stilicho als veldheer, waarin de nadruk gelegd wordt op zijn plichtsbesef als legeraanvoerder (*patris stimulos ignesque mariti / uicit cura ducis*, 1.121-22) en er opnieuw situaties worden geschetst die hem afbeelden in deze functie (1.122-37). Deze uitgebreide behandeling van Stilicho's militaire bekwaamheid is in dit werk van Claudianus zeker op zijn plaats, maar het is slechts één van de vele fragmenten die dit thema behandelen. Zoals onder meer Cameron terecht opmerkt, ligt de klemtoon hier maar al te vaak op en gaat Claudianus hierin ook verder dan conventionele panegyrieken.²⁹⁶ De frequentie van Stilicho's militaire optredens en successen lijkt er inderdaad op te wijzen dat dit voor Claudianus zijn voornaamste eigenschap was en dat zijn rol als model²⁹⁷ en uitdrager van Roma Aeterna vooral op dit vlak begrepen moet worden: "Character (...) centres on a man's actions and on the personal direction which motivates and shapes them."²⁹⁸ Als opvolger van Theodosius lijkt Stilicho dan ook niet voor hem onder te doen wat zijn militaire kwaliteiten betreft.

Nadat Claudianus die zijde van Stilicho's personage meer dan voldoende benadrukt heeft, gaat hij verder door te zeggen dat hij daarnaast ook vele andere deugden bezit, die eveneens lijken te wijzen op Stilicho's geschiktheid als politieke leider en uitdrager van Roma Aeterna. Daarenboven worden zijn personage en karakter als consistent afgebeeld, wat volgt uit de verantwoordelijkheid waarmee hij als veldheer en leider gekarakteriseerd wordt.²⁹⁹ Die verantwoordelijkheid wordt even verder in de tekst getoond, wanneer verteld wordt hoe Stilicho de labiele wereldheerschappij overneemt van Theodosius: *ancipites rerum ruituro culmine lapsus / aequali ceruice subis* (1.142-43). De verwachte vergelijking met Hercules en Atlas laat niet op zich wachten en duidt Stilicho's bekwaamheid aan in het vervullen van zijn taak ten opzichte van Rome (1.143-47; *sustenante polum melius librata pependit / machina*, 1.144-45). Hoe dit zich vertaalt in zijn gedrag wordt daarna verteld: Stilicho brengt eenheid door soldaten uit het hele rijk samen te brengen onder zijn banier (1.151-61), zijn leiding zorgt voor rust en vrede (1.162-67) en hijzelf vormt een voorbeeld voor zijn mannen (*scilicet in uulgu manant exempla regentum, / utque ducum lituos, sic mores castra secuntur*, 1.168-69). Onder zijn leiding slaagt ook elk van zijn plannen of expedities (1.170-87) en geven vijandige volkeren zich spontaan over. Er

---

²⁹⁵ De beschrijving van dit schild (*mendacis clipei*, "het leugenachtige schild") slaat wellicht specifiek op dat van Aeneas, waarop weliswaar Romes Republikeinse glorie staat afgebeeld, maar in het bijzonder ook de Slag bij Actium (Vergilius, *Aeneis* 8.671-713). Dit lijkt enerzijds te maken te hebben met de Republikeinse voorstelling van Stilicho's personage; cf. infra, 6.2.3. Anderzijds spreekt de dichter zich occasioneel uit voor de Republiek en tegen de heerschappij van Caesar en zijn 'opvolger' Augustus; cf. *Romani (...) qui nec Tarquinii fastus nec iura tulere / Caesaris* (IV Hon. 309-11); *postquam iura ferox in se communia Caesar / transtulit et lapsi mores desuetaque priscis / artibus* (Gild. 49-51); *et, qui sub iure negasti / uiuere Caesareo (...)* Cato (Eutr. 457-59); *pauit Iuleos inuiso sanguine Manes / Augustus, sed falsa pii praeconia sumpsit / in luctum patriae ciuili strage parentans* (VI Hon. 116-18); *cum Gallica uulgo / proelia iactaret, tacuit Pharsalica Caesar* (VI Hon. 399-400). Over Augustus als negatief *exemplum*, cf. ook Cameron, *Claudian*, 341.

²⁹⁶ Cameron, *ibid.*, 54-56.

²⁹⁷ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 365; Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 56.

²⁹⁸ Halliwell, *ibid.*, 45.

²⁹⁹ Cf. *ibid.*, 54: deze twee factoren versterken de connectie tussen de daden van een personage en zijn karakter.

heerst overal vrede (1.188-31); *miramur rapidis hostem succumbere bellis, | cum solo terrore ruat?*, 1.188-89), zodat de onderworpenen zich zelfs vol enthousiasme achter hem willen scharen (1.232-45; *ultra quin etiam deuota mente tuentur | uictorique fauent*, 1.232-33).

In de daaropvolgende passage wordt Gildo's rebellie behandeld, die aangehaald wordt als voorbeeld van dwaze en zinloze vijandigheid tegenover Stilicho en als aanleiding om Stilicho's karakter te verheerlijken (1.246 e.v.). Zoals eerder gezegd, wordt de overwinning op Gildo inderdaad voorgesteld als één van Stilicho's belangrijkste prestaties en kan de vermelding ervan verklaren: in die levensbedreigende situatie hield Stilicho het hoofd koel en zorgde hij ervoor dat de dreiging tijdig weggenomen werd. Heel expliciet wordt hij hier voorgesteld als doorzetter die zijn plicht tegenover Rome voor alles plaatst: *quid primum, Stilicho, mirer? (...) nihil in tanto circum terrore locutus | indignum Latio? (...) umquam | publica priuatae cesserunt commoda causae* (1.291-99). In dit geval wordt Stilicho niet zozeer bewonderd omwille van zijn leiderschap, maar wel omdat hij succesvol weerstand biedt aan de dwingende omstandigheden waarin hijzelf en zijn land zich bevinden.³⁰⁰ Telkens weer staat hij op om nieuwe of oude dreigingen het hoofd te bieden en zo zijn plicht tegenover Roma Aeterna te vervullen, met alle gevolgen die dit soort reddingen met zich meebrengen voor wie onder hem staat. Stilicho's inzet en patriottisme worden op verschillende manieren verwoord, door onder meer te stellen dat hij meer kan uitvoeren op kortere termijn dan de monsterachtige, honderarmige reus Briareus (*quae brachia centum, | quis Briareus aliis numero crescente lacertis | tot simul obiectis posset conflagere rebus*, 1.303-5).³⁰¹ Op deze manier krijgt hij tegenover de andere Romeinen een bijzondere positie, die hem kentekent als leider en beschermer door zijn kwaliteiten zoals verantwoordelijkheid, plichtsbewustzijn en inzet. Om deze positie nog meer in de verf te zetten, wordt Stilicho's connectie met Rome ook geëxpliciteerd in de tekst. Zo scheept het *exercitus ultor* (1.326) niet in voor Afrika voordat de Romeinse senaat dit officieel bevolen heeft, een maatregel die Stilicho als loyale Romein weer in ere hersteld heeft (*neglectum Stilicho per tot iam saecula morem | rettulit*, 328-29). Een zege was voor Rome ook nog nooit van zo'n cruciaal belang geweest als nu (1.369-83) en rust tijdens de oorlog was ook geen tijdswinst, maar werd bijna een terdoodveroordeling (1.373-77; *hic uincere tarde | uinci paene fuit*, 1.375-76). In dit alles speelt Stilicho een uiterst belangrijke rol door zijn opdracht te vervullen als agent en beschermer van het Roma Aeterna-ideaal: *haec omnes ueterum reuocauit adorea laurus. | restituit Stilicho cunctos tibi, Roma, triumphos* (1.384-85).

6.2.2 De consulatu Stilichonis liber secundus

Dit tweede boek gericht aan Stilicho behandelt min of meer dezelfde thema's als het vorige, zij het op een andere manier en in een andere context. Claudianus geeft met de eerste verzen aan op welke toon hij dit boek zal beginnen (*Stil.* 2.1-5):

---

³⁰⁰ Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 49.

³⁰¹ Deze versie van Briareus' rol gaat vermoedelijk terug op die uit Vergilius' *Aeneis* (10.556-67), waarin de reus tegen Jupiter strijdt. Tegenover Briareus' vreselijke kracht wordt hier echter Stilicho geplaatst, die tot nóg meer in staat is en gelukkig aan de goeie zijde staat.

Hactenus armatae laudes: nunc qualibus orbem
moribus et quanto frenet metuendus amore,
quo tandem flexus trabeas auctore rogantes
induerit fastisque suum concesserit annum,
mitior incipiat fidibus iam Musa remissis.

De aandacht zal dus verschuiven naar Stilicho's persoonlijke kenmerken, hoewel die eigenlijk niet afzonderlijk gezien kunnen worden van zijn karakter als leider, maar bovendien wel als bouwstenen ervan. Gildo's rebellie vormt hier geen belangrijk element, maar wordt niettemin af en toe kort vermeld. Daarnaast krijgt Stilicho's relatie met Theodosius en zijn zonen ook aandacht van de dichter, wat zich meer op het persoonlijke vlak afspeelt. Het boek sluit af met een reeds behandelde passage, namelijk het verzoek van Roma Persona aan Stilicho om het consulaat aan te nemen en haar stad te bezoeken.

Nadat Claudianus het woord *Musa* heeft laten vallen, benadert hij de volgende passage vanuit een bijzonder perspectief en voert hij enkele gepersonifieerde deugden op. *Clementia* is de eerste van hen en wordt meteen gelinkt aan Stilicho: *haec docet ut poenis hominum vel sanguine pasci | turpe ferumque putes* (2.14-15), wat gevolgd wordt door een reeks karaktereigenschappen en motieven van Stilicho (2.15-25). Na haar volgt *Fides* (*huic diuae germana Fides eademque sorori | corde tuo delubra tenens sese omnibus actis | inserit*, 2.30-32), wiens lessen aan hem eveneens uitgebreid verklaard worden en in verband gebracht worden met zijn gedrag (2.32-51). De band die bestond tussen Theodosius en Stilicho wordt hier aangehaald als een voorbeeld van trouw en loyaliteit, en deze band doet hij eer aan na de keizers dood door even goed voor zijn zonen te zorgen als voor die van hemzelf en Serena (2.50-55; *nec pignora curas | plus tua quam natos dederat quos ille monendos | tutandosque tibi*, 2.53-55). Een eindje verder worden nog andere personificaties opgevoerd die een connectie hebben met Stilicho: *omnes praeterea, puro quae crimina pellunt | ore, deae iunxere choros unoque receptae | pectore diuersos tecum cinguntur in usus* (2.100-2). Met name *Iustitia*, *Patientia*, *Temperies*, *Patientia*, *Constantia* geven hem hun advies (2.109), terwijl de *inportuna numina* (2.109-11) uit de Tartarus zoals *Avaritia* en *Ambitio*, externe dreigingen die zijn gedrag zouden kunnen ondermijnen,³⁰² Stilicho uit zichzelf ontwijken en door hem verstoten worden (2.109-25). Op vlak van karakterisering is dit een opvallende passage, die in dit opzicht echter niet uniek is.³⁰³ In de eerste plaats is deze expliciete toekenning van deugden en morele waarden één van de duidelijke vormen van directe karakterisering.³⁰⁴ De *deae* zelf zijn daarnaast perfecte voorbeelden van het concept personificatie, dat volgens Perelman en Olbrechts-Tyteca wordt gehanteerd om een zekere essentie, zoals hier de deugden, een concrete, stabiele invulling te geven.³⁰⁵ Hun optredens verschillen van en komen tegelijk overeen met die van Roma Persona, Claudianus' bekendste personificatie. Enerzijds is immers duidelijk dat Roma een zelfstandig personage is met onder meer

---

³⁰² Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 53.

³⁰³ Het belang van deze passage wordt eveneens onderstreept doordat Born deze hele passage (*Stil.* 2.100-31) citeert, om daarna een overzicht te geven van al Stilicho's deugden bij Claudianus; "The Perfect Prince," 26 (incl. voetnoot 58).

³⁰⁴ de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 30-31.

³⁰⁵ Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 331.

spraakvermogen, terwijl de opgesomde deugden niet meer lijken dan het concretiseren van hun essentie. Anderzijds valt Roma Persona's kern niet altijd even duidelijk vast te pinnen en kan zij zowel Roma Urbs als Roma Imperium representeren en het ideaalbeeld van Roma Aeterna uitdragen.³⁰⁶ In haar hoedanigheid als uitdrager en vertegenwoordiger van Roma Aeterna kan daarenboven gezegd worden dat zij geen geografisch begrip of politieke structuur aanduidt, maar eerder een abstract idee, net zoals dat bij de gepersonifieerde deugden het geval is. In deze specifieke zin valt Roma Persona met hen te vergelijken, hoewel zij zelden of nooit onafhankelijk optreedt van haar andere essenties als Roma Urbs of Imperium.

Om verder te gaan op dit thema van gepersonifieerde deugen, kan gesteld worden dat Stilicho als het ware zelf de belichaming ervan wordt, aangezien zij aanwezig zijn in Stilicho, zoals de dichter beweert (*omnes (...) deae iunxere choros unoque receptae / pectore diuersos tecum cinguntur in usus*, 100-102). Naar anderen toe krijgt Stilicho dus nog nadrukkelijker een voorbeeldfunctie, wat zijn status als leider bevestigt; daarenboven krijgt zijn oordeel (idealiter) een grote mate van autoriteit en zelfs een schijn van morele onfeilbaarheid. Ten opzichte van Roma Aeterna is dus niet enkel zijn primaire opdracht van verdediging en ondersteuning belangrijk, maar ook de manier waarop dit gebeurt en waarop hij zijn leidersfunctie vervult. In deze passage vertrekt Claudianus niet van Stilicho's daden, maar van zijn aard en karakter, om die daden zelf vervolgens voor te stellen als deugdzaam en prijzenswaardig, net omwille van zijn karakter. Claudianus, met andere woorden, is hier "exploiting (...) the principle that the nature of a man is manifest in his deeds and his way of life."³⁰⁷ Deze link tussen Stilicho's karakter en gedrag is dan ook essentieel om dit gedrag te verklaren en te rechtvaardigen, zodat de waarde van zijn personage op beide vlakken kan worden uitgedrukt en aangewend, in dit geval voor Stilicho's voorstelling als de ideale leider.³⁰⁸

Net zoals dit een belangrijk element was van Theodosius' personage, wordt ook hier veel aandacht besteed aan de karakterisering van Stilicho als leermeester voor anderen. Zoals eerder gezegd, betreft dit in de eerste plaats de beide zonen van de vroegere keizer, in het bijzonder Honorius. De passage volgend op de uitwijding over Theodosius en Stilicho's band is in deze context de belangrijkste: Stilicho, de *clipeus* van Honorius (2.62), neemt de opleiding van de jongen op zich na het overlijden van zijn vader (2.66-78); de gelijkenis met de scène uit *IV Hon.* is treffend.³⁰⁹ De overdracht van functie is in dit geval dubbel: Stilicho heeft de rol van Theodosius, zijn vroegere leermeester, overgenomen en gaat Honorius nu zelf voor door het overbrengen van zijn waarden en idealen.³¹⁰ Door deze overdracht conformeert Stilicho aan het ideaal dat Theodosius vóór hem belichaamde, in de eerste plaats dus als model en vaderfiguur. Het verspreiden van dit ideaal wordt op zich echter als positief beschouwd doordat het een handeling is van Stilicho, wiens karakter in de voorgaande (en volgende) passage al door Claudianus geanalyseerd werd aan de hand van

---

³⁰⁶ Deze drie kernelementen zijn zoals gezegd tot op zekere hoogte met elkaar verbonden, afhankelijk van de context en situatie.

³⁰⁷ Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 52.

³⁰⁸ *Ibid.*, 52-53.

³⁰⁹ Cf. *supra*, 5.2.2 en 5.3.1.

³¹⁰ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364.

deugden.³¹¹ Om aan te tonen dat Stilicho zich ondanks zijn positie als meester geen meerdere voelt tegenover Honorius, die eigenlijk een hogere rang bekleedt, wordt zijn attitude genuanceerd, zodat de functie van de jonge keizer geëerbiedigd wordt: *ceu sanctum uenerere senem patriisque gubernes / imperium monitis; dominum summissus adores, / obsequiis moderere ducem, pietate parentem* (2.71-73). Ook Honorius' oudere broer Arcadius, die zich in het Oosten bevindt, wordt door Stilicho behandeld op een gepaste manier (*discordia quippe / cum fremeret, numquam Stilicho sic canduit ira, / saepe lacessitus probris gladiisque petitus*, 2.81-83), zoals iemand die zijn gevoelens kan beheersen en altijd het hogere goed voor ogen blijft houden. Stilicho kent niet enkel zijn plaats, hij weet bovendien zeer goed hoe hij zichzelf moet gedragen om dit hogere goed te beschermen, in dit geval de eenheid van het rijk en de status van Rome en Roma Aeterna, en dat hij als verantwoordelijke bereid moet zijn om daarvoor offers te maken.

Als hooggeplaatste en leidinggevende figuur is Stilicho ook een prooi voor externe dreigingen die zijn karakter en personage kunnen ondermijnen en verzwakken, zoals Avaritia en Ambitio, die hierboven al vernoemd zijn.³¹² Het feit dat het consulaat aangeboden is aan Stilicho, wijst erop dat hij succesvol weerstand heeft kunnen bieden aan deze dreigingen, wat Claudianus ook aangeeft met een groot aantal voorbeelden. Zo heeft Stilicho zich bijvoorbeeld nog nooit laten leiden door een zucht naar luxe (*nec te iucunda fronte fefellit / Luxuries, praedulce malum*, 2.131-32), misbruikt hij zijn macht niet om de schatkist uit te putten of iemand geld te ontnemen (*non indecores aeraria lassant / expensae; paruo non inproba littera libro / absentum condonat opes*, 2.145-47) en gedraagt hij zich niet trots of vanuit de hoogte (*nec prospera flatus / attollunt nimios. quin ipsa Superbia longe / discessit, uitium rebus sollemne secundis / uirtutumque ingrata comes*, 2.159-62). Ondanks Stilicho's macht toont hij zich nog steeds als een burger onder de burgers (*miratur conuiua parem, cum tanta potestas / ciuem lenis agat*, 2.167-68), een motief dat later nog terugkomt in *VI Hon.* (58-64), maar dat daar betrekking heeft op Theodosius. Zo wordt Stilicho's gedrag chronologisch gezien weerspiegeld in dat van Theodosius en niet omgekeerd, zoals tot nu toe het geval is geweest. Hierdoor lijken deze twee personages in retrospectief nog nauwer met elkaar verbonden, voornamelijk op vlak van functie en positie. Als een gevolg van Stilicho's voorbeeldige houding ontstaat er algemene genegenheid en bewondering voor hem, een sentiment dat in een climactische beschrijving haast buitensporige proporties aanneemt. Stilicho's afwijzing van deze verering zorgt echter voor een anticlimax (*Stil.* 2.173-81):

hinc amor, hinc ueris et non fallacibus omnes
 pro te solliciti uotis; hinc nomen ubique
 plausibus, auratis celebrant hinc ora figuris.
 quae non incudes streperent, quae flamma uacaret
 fabrilis, quantis fluerent fornacibus aera
 effigies ductura tuas, quis deuius esset
 angulus aut regio quae non pro numine uultus
 dilectos coleret, talem ni semper honorem
 respueres?

³¹¹ Cf. supra; Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 52-53.

³¹² Cf. supra; ibid., 53.

Aan deze reactie herkent men Stilicho's ware aard: *hic solus spreuisse potest qui iure meretur* (2.183).³¹³ Opnieuw komen enkele van zijn eigenschappen naar boven die het diepst geworteld zijn in zijn karakter, zoals bescheidenheid en niet in het minst plichtsbewustzijn, of het dienen van een ideaal zonder daarvoor iets terug te verwachten.

Het daaropvolgende honderd zestigtal verzen vormt één grote climax die uitmondt op Stilicho's aanvaarding van het consulaat. Nadat het thema van bewondering voor Stilicho is aangeraakt, gaat Claudianus hierop verder door te beschrijven hoe gezanten uit het hele rijk Stilicho's lof komen bezingen bij Honorius: *undique legati properant generique sub ore | in tua centenas aptant praeconia uoces* (2.184-85). Streken en delen van het rijk, gerepresenteerd door hun bodes, zijn Stilicho dankbaar, elk om hun eigen redenen (2.186-201). Het hele rijk ervaart zelfs een verjongende energie door Stilicho's bewind, ondanks de dreigende gevaren (*te sospite fas est | uexatum laceri corpus iuuenescere regni*, 2.201-2). Hier heeft Stilicho een gelijkaardig effect op het rijk als Jupiters belofte had op Roma Persona in *Gild.* (201-12); aangezien het daarenboven ook toen Stilicho was die zorgde voor een verbetering van Romes situatie, lijken deze twee gevallen op de meeste vlakken overeen te komen. In beide gevallen vormt Stilicho de schakel die uiteindelijk zorgt voor een revolutie, zodat hij telkens wordt voorgesteld als de drijvende kracht achter Rome, wiens rol het is om haar *aeternitas* te verzekeren.

De climax richting zijn consulaat wordt voortgezet door aan zijn personage de gunst van de goden toe te kennen (*nec tamen humano cedit caeleste fauori | iudicium*, 2.208-9), wat hem gelijkstelt met heroïsche of mythologische personages.³¹⁴ Deze hulp en bescherming lijkt echter slechts een reactie te zijn die de gunstige gezindheid van de mensen tegenover Stilicho moet overtreffen; deze intrede van goddelijke interventie laat dan ook een enigszins vreemde indruk na. Ondanks alle steun en wensen weigert Stilicho toch het consulaat en blijft hij trouw aan zijn persoonlijke idealen van eenvoud en zelfkritiek (2.219-22):³¹⁵

poscentibus ipse
restiteras, et mens aliorum prona fauori,
iudex dura sui, facibus succensa pudoris
tarda uerecundis excusat praemia causis.

Pas nadat de West-Romeinse landen, elk in gepersonifieerde vorm, zich tot Roma Persona gewend hebben en zichzelf Stilicho persoonlijk benaderd heeft, aanvaardt hij de consulaire toga – haar kan hij

---

³¹³ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 297: "The value we attribute to the act prompts us to attribute a certain value to the person, but this is not a random assignment of value."

³¹⁴ Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 54.

³¹⁵ Dit thema komt ook aan bod in *VI Hon.*, wanneer Honorius Rome in triomf binnenrijdt, maar Stilicho zijn kinderen dergelijke keizerlijke eer ontzegt (552-56):

cum tamen Eucherius, cui regius undique sanguis
atque Augusta soror, fratri praeberet ouanti
militis obsequium: sic illum dura parentis
instituit pietas in se uel pignora parci
quique neget nato procerum quod praestet honori.

immers niets weigeren. Deze ontmoeting tussen twee van Claudianus' belangrijkste personages is significant omwille van meer dan één reden. Ten eerste komen Roma Persona en Stilicho, beiden uitdragers van het Roma Aeterna-ideaal, samen op het belangrijkste moment van *De consulatu Stilichonis*, namelijk tijdens de climax van het centrale boek. Beiden krijgen daarnaast erkenning van het gehele rijk, Stilicho als leidersfiguur en Roma als invloedrijke thuisgodin. Echter pas wanneer Roma de veldheer aanspreekt, is hij te overtuigen: zij staat hoger in de Romeinse hiërarchie en vormt zoals gezegd een schakel tussen mens en idee, zodat slechts haar invloed en persoonlijke verzoek Stilicho kan doen afwijken van zijn eigen principes. Het consulaat zelf wordt dan enerzijds ook voorgesteld als een bevestiging en bekroning van Stilicho's rol en verdiensten, maar anderzijds is het ook een onderdeel van zijn taak om de waardigheid verbonden aan het ambt te verzekeren: *ne pereat tam priscus honos, qui portus honorum | semper erat. nullo sarciri consule damnum | excepto Stilichone potest* (2.314-16). Roma Persona's rol in deze specifieke passage is dus dubbel: ten eerste wordt ze opgevoerd om de algemene dankbaarheid tegenover Stilicho aan te tonen en Claudianus een geldige reden te geven om Stilicho het consulaat te laten aanvaarden. Daarnaast bevestigt Roma Persona hem in zijn houding tegenover Roma Aeterna, aangezien ze zelf een uitdrager is wiens loyaliteit of autoriteit niet in twijfel getrokken wordt. Deze passage vormt een hoogstaand einde van het tweede boek en wordt enkel nog gevolgd door twee korte, symbolische beschrijvingen van de vreugde die nu heerst op aarde en in de hemel en van de Zon die Natura's grot opzoekt om er een gouden consuljaar uit te kiezen. Stilicho is dan wel de gerechtigde beschermer van Roma Aeterna, waardoor het consulaat hem toekomt, maar zijn benoeming is ook bedoeld als dankbetuiging aan zijn personage, wat alleen maar onderstreept wordt door de steun die hij krijgt van het Romeinse volk.

6.2.3 De consulatu Stilichonis liber tertius

Nu Stilicho tot consul benoemd is, wordt zijn relatie met Rome wat verder uitgediept. Die link wordt meteen benadrukt doordat de dichter Roma Persona aanspreekt als personificatie van Roma Urbs, waardoor haar essentie en dus de spatiale setting hier wordt bepaald.³¹⁶ Deze setting kan gezien worden als een vorm van karakterisering die zorgt voor een concrete uitwerking van Stilicho's personage,³¹⁷ aangezien hij hier gekoppeld wordt aan Roma's essentie als stad en dus haar absolute essentie. Bovendien vormt Roma Urbs de geografische kern van het Roma Aeterna-ideaal, zodat Stilicho ook daar mee in verband wordt gebracht, zij het onrechtstreeks. De Urbs lijkt in dit fragment te heropleven en haar vroegere status van *caput mundi* en centrum van het rijk waar te maken, waardoor het idee van *aeternitas* van haar en Roma Imperium constant aanwezig blijft onder de oppervlakte.

---

³¹⁶ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 331: "Personification will often be stressed by the use of other figures. By the use of apostrophe, a speaker will address that which is personified and has therefore become capable of being made a hearer." Roma Persona's essentie valt hier dus terug op haar oorspronkelijke, geografische kern, waaruit later Roma Imperium en Roma Aeterna zijn ontstaan. Stilicho's functie als uitdrager van Roma Aeterna wordt hier dus vanuit een nauw perspectief bekeken, zodat Roma Imperium van minder belang lijkt in deze passage.

³¹⁷ de Temmerman, "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool," 41.

In zijn apostrophe beschrijft de dichter de gelukzalige staat waarin Roma zich nu bevindt: Stilicho is eindelijk naar Rome gekomen (*Quem populi plausu, procerum quem uoce petebas, | aspice, Roma, uirum, Stil. 3.1-2*) en zijn verschijning is zelfs indrukwekkender dan gedacht (*totus adest oculis, aderat qui mentibus olim, | spe maior, fama melior, 3.5-6*). Zelfs Roma is aangegrepen bij het zien van zijn intrede in de stad, wat benadrukt wordt door haar houding: *uenerare curulem, | quae tibi restituit fasces; conplectere dextram, | sub iuga quae Poenos iterum Romana redegit (3.6-8)*. Deze vermelding van de overwinning op Gildo wordt aangewend om andermaal in te gaan op Stilicho's militaire kwaliteiten (*hic est pro te bellator ubique, | defensor Libyae, Rheni calcator et Histri, 3.12-13*), maar gedreven door zijn principes van eenvoud en bescheidenheid laat Stilicho echter nog steeds geen verering of beloning toe (*3.26-29; sed non inmodicus proprii iactator honoris | consul, Roma, tuus, 3.26-27*). Opnieuw laat Claudianus met een hyperbool zien hoezeer Stilicho openlijk bewonderd zou worden door vriend en vijand, als hij dit tenminste toestond: *ostentare suos prisco si more labores | et gentes cuperet uulgo monstrare subactas, | certassent utroque pares a cardine laurus (3.14-16)*. In Rome, het werkelijke hart van het rijk, toont Stilicho zich meer dan ooit zichzelf en verliest hij ook hier allerminst zijn deugdzaam en prijzenswaardige houding; de stabiliteit van zijn personage en wat hij belichaamt zijn verzekerd.³¹⁸

Roma heeft bovendien nooit een grotere veldheer gezien dan Stilicho (3.30-31), wat zijn personage meteen koppelt aan Romes heroïsche verleden.³¹⁹ Een dergelijke vergelijking werd al in de proloog van dit derde boek gemaakt: na een twintigtal verzen over Scipio's verdiensten in Afrika wordt Stilicho daar aangesproken met het enigszins voor de hand liggende *noster Scipiades (pr. Stil. 3.21)*.³²⁰ Gildo daarentegen wordt aangeduid als erger dan Hannibal (*alter | Hannibal antiquo saeuior Hannibale, pr. Stil. 3.21-22*), een vergelijking die later nog terugkomt om Stilicho's andere aartsvijand Alaric te karakteriseren.³²¹ Hier wordt Stilicho's intrede in Rome voorgesteld als grootser dan die van vier grote namen uit de Republiek (*Stil. 3.30-36*):

non alium certe Romanae clarius arces
 suscepere ducem, nec cum cedente rediret
 Fabricius Pyrrho nec cum Capitolia curru
 Pellaeae domitor Paulus conscenderet aulae.
 nec similis Latias patefecit gloria portas
 post Numidas Mario, post classica Martis Eoi
 Pompeio.³²²

Het effect van deze *comparatio* met helden uit het Romeinse verleden is merkbaar op verschillende niveaus, in de eerste en tweede plaats nogal vanzelfsprekend wat betreft hun militaire

³¹⁸ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 294.

³¹⁹ Cf. Levy, "Themes of Encomium," 343; Mastrangelo, "The Decline of Poetry," 326.

³²⁰ Cf. ook Sebesta, "On Stilicho's Consulship," 73.

³²¹ Michael Dewar, "Hannibal and Alaric in the Later Poems of Claudian," *Mnemosyne* (Fourth Series) 47 (1994): 349-72.

³²² Opvallend genoeg eindigt deze beschrijving met de Late Republiek en wordt de Slag bij Actium niet behandeld; cf. supra, voetnoot 295.

bekwaamheid en leiderschap.³²³ Van minstens even groot belang zijn ook de morele kwaliteiten die zij bij Claudianus belichamen,³²⁴ net zoals Stilicho in het tweede boek persoonlijk bijgestaan werd door gepersonifieerde deugden. De connectie met het beeld van de 'onbezoedelde' Republiek primeert hier, zodat Stilicho's eigen gedrag kan beoordeeld worden aan de hand van de essentieel deugdzame Romeinse *exempla*.³²⁵ Op deze drie vlakken dienen zij als model voor de lezer of toehoorder, zodat hijzelf op zijn beurt een modelfunctie vervult.³²⁶ Deze onderlinge vergelijking lijkt inderdaad geldig, maar wordt evenwel niet voorgesteld als het gevolg van directe of spontane imitatie van hun houding of optreden.³²⁷

De daaropvolgende verzen tonen dat Stilicho zijn (pseudo-)modellen overtreft op vlak van populariteit (3.36-40):

nulli pars aemula defuit umquam
 quae grauis obstreperet laudi, stimulisque malignis
 facta sequebatur quamuis ingentia liuor.
 solus hic inuidiae fines uirtute reliquit
 humanumque modum.

Alhoewel de daden van de namen die Claudianus hier aanhaalt hun plaats hebben verzekerd in de Romeinse geschiedenis³²⁸ – meer bepaald als Republikeinse helden – evenaart Stilicho hen wat betreft militaire prestaties en geniet hij daarenboven de steun van het volledige Romeinse rijk. Dit soort karakterisering door vergelijking met Republikeinen plaatst Stilicho in een bijzonder licht, vooral omdat hij eeuwen na de val van de Romeinse Republiek leeft en bij Claudianus de rechterhand is van twee keizers. Dit strookt met wat tijdens de Late Oudheid de *communis opinio* lijkt wat betreft de Republiek, namelijk dat tijdens deze periode van de Romeinse geschiedenis macht nog niet gecorrumpeerd was.³²⁹ Daarenboven was het toen nog mogelijk om als individu een grote populariteit en macht te verwerven, zowel op militair en politiek vlak als op andere niveaus, zoals de vele Republikeinse voorbeelden doorheen Claudianus bewijzen. Met dit in het achterhoofd kan gesteld worden dat Stilicho door zijn Republikeinse connectie wordt voorgesteld als een dergelijk individu, vergelijkbaar met een Brutus, een Fabricius, een Scipio.³³⁰ Deze literaire voorstelling lijkt bovendien de hoogst haalbare positie voor Stilicho, die in de politieke realiteit immers altijd onder

³²³ Mastrangelo, "The Decline of Poetry," 326.

³²⁴ Cameron, *Claudian*, 337.

³²⁵ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 331. Cf. ook Cameron, *ibid.*, 337: "For Claudian, the great Roman heroes are personifications of virtue, quoted solely to illustrate that virtue."

³²⁶ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *ibid.*, 363-64.

³²⁷ Cf. *ibid.*, 364.

³²⁸ Cf. Cameron, *Claudian*, 350, die stelt dat Claudianus' feitelijke kennis van de Romeinse geschiedenis eerder beperkt was en dat zijn vergelijkingen zich beperken tot "an anthology of *exempla virtutis et vitii*." Deze conclusie zegt echter niets over zijn (on)oprechtheid bij het gebruiken van deze *exempla* (351).

³²⁹ *Ibid.*, 340-41.

³³⁰ Door hem een Republikeinse patriot te maken, wordt Stilicho's Germaanse achtergrond ook verhuld, politiek gezien een zeer belangrijk element op dat moment. Cf. Sebesta, "On Stilicho's Consulship," 74.

de keizer zal staan, maar op deze manier toch zelf helemaal bovenaan de Romeinse hiërarchie terechtkomt en zo aanzien kan verwerven.³³¹

Het motief dat Stilicho algemene steun geniet wordt even verder nogmaals herhaald, wanneer geclaimd wordt dat dit geldt voor zowel de patriciërs als de ridders en het gewone volk: (*ductoribus illis | praeterea diuersus erat fauor*, 3.44-45; *omnis in hoc uno uariis discordia cessit | ordinibus: laetatur eques plauditque senator | uotaque patricio certant plebeia fauori*, 3.48-50). Stilicho stijgt immers boven de jaloezie van de mensen uit, net zoals Jupiter of Apollo niet benijd worden om hun goddelijke macht en kennis (3.41-43), wat Stilicho in hoog gezelschap plaatst en hem terloops een als het ware semi-goddelijke status oplevert. Deze passage in zijn geheel karakteriseert hem op verschillende manieren in zijn relatie met Roma Aeterna. Ten eerste haalt de link met Jupiter onder andere de Olympusscène in *Gild.* (17-212) voor de geest, en daarmee de rol die hij en Stilicho speelden in de strijd tegen Gildo. Ten tweede duidt de algemene steun van het volk op Stilicho's succesvolle leiderschap en het vervullen van zijn taak. Ten slotte bevestigen de Republikeinse *exempla* zijn deugdzaamheid en houding, niet in het minst als beschermer van Roma Aeterna, met als gevolg dat Stilicho's daden in dezelfde lijn lijken te liggen als die van hen.³³² Het gebruik van deze panegyrische basistechnieken stelt de dichter zo in staat om Stilicho's personage te karakteriseren als een geschikte en bekwame leidersfiguur,³³³ wiens band met Roma Aeterna hier door de historische *exempla* sterker dan anders benadrukt wordt.

Op deze band tussen Stilicho en Roma Aeterna wordt verder ingegaan in de volgende verzen, waarin hoofdzakelijk Stilicho en zijn daden worden belicht. Deze keer spreekt de dichter de veldheer zelf aan en vertelt kort hoe het Romeinse rijk hem eert en steunt (3.51-62; *o felix, seruata uocat quem Roma parentem!*, 3.51). Dankzij Stilicho's ingrijpen in Afrika bloeit Roma Urbs weer open (*his, Stilicho, cunctis inopina reluxit | te uictore salus*, 3.64-65), wat in feite niets anders is dan een alternatieve formulering van de situatie die in *Gild.* (17-212) plaatsvond op de Olympus. Zijn daden verdienen meer dan gewone overwinningstekens en kransen (3.72-80), want onder zijn leiding heeft Rome haar vroegere kracht teruggevonden: *robore freta Gabino | te duce Romana tandem se uindicat ira* (3.83-84). Om deze verjonging te benadrukken, wordt haar dringende verzoek aan Stilicho om het consulaat aan te nemen hernomen (*ipsa tibi trabeas ultro dedit, ipsa curulem | obtulit ulti fastosque ornare coegit*, 3.87-88). Daarenboven wordt opnieuw de link gelegd met de Republiek, maar ditmaal om een periode van voorspoed aan te duiden die gelijkaardig is aan de hedendaagse situatie: *nil perdit decoris prisca nec libera quaerit | saecula, cum donet fasces, cum proelia mandat | seque etiam creuisse uidet* (3.89-91). Dit alles is een gevolg van Stilicho's ingrijpen om Roma Aeterna niet ten onder te laten gaan; hij heeft Roma Urbs teruggebracht naar hun vroegere staat en zo het Roma Aeterna-ideaal veiliggesteld, met alles dat daarmee gepaard gaat (*per quem squalore remoto | pristina Romuleis iam floruit artibus aetas*, 3.123-24).

---

³³¹ Alhoewel Theodosius bij Claudianus als ideale keizer wordt afgebeeld, kan er niettemin een conflicterende voorstelling van Stilicho als Republikeinse held teruggevonden worden. Beide zijn hier uitdragers van Roma Aeterna met gelijkaardige functies, maar Claudianus' voorstellingen van hun personages tijdens het uitvoeren van die functies worden evenwel op compleet andere manieren opgebouwd.

³³² Moore, "Rome's Heroic Past," 114.

³³³ Sebesta, "On Stilicho's Consulship," 73.

De lofzang op Stilicho verandert in een eulogie op de stad Rome, die dan weer uitgebreid wordt tot Rome als metonymie voor het hele rijk en die aan Stilicho's personage gekoppeld wordt. De passage begint met een veralgemenende *ecphrasis* van de Urbs (3.130-35), die echter al snel overgaat op een uitgebreide beschrijving van Romes macht: ze heerst overal (3.136-40), ze heeft het lot getart door veel gevechten te leveren op hetzelfde moment (3.140-45), ze is niet tegen te houden, wat ook niet het geval was toen Hannibal aan haar poorten stond (3.146-49; *cum iam premerent flammae murumque feriret / hostis, in extremos aciem mittebat Hiberos*, 3.146-47), en ze durft verre veroveringen aan (3.148-49). Bovendien treedt ze ook, als enige (*sola*, 3.150), op als moederfiguur tegenover de overwonnen volkeren, niet als meesteres (*matris, non dominae ritu*, 3.152), zodat ze hen als burgers kan behandelen (*ciuesque uocauit / quos domuit*, 3.152-53). Vervolgens wordt het Roma Aeterna-idee geëxpliciteerd, om het kort daarop in verband te brengen met Stilicho: *nec terminus umquam / Romanae ditionis erit* (3.159-60), want *haec auguriis firmata Sibyllae, / haec sacris animata Numae* (3.166-67). De goden steunen Rome (3.167-73) en samen met hen beschermt Stilicho haar: *hanc tu cum superis, Stilicho praclare, tueris, / protegis hanc clipeo, patriam regumque ducumque / praecipueque tuam* (3.174-6). Nog nooit heeft iemand zo'n dankbaarheid gekregen of zo'n aanzien genoten als Stilicho in Rome, die door de burgers spontaan *dominus* en *pater* wordt genoemd (3.182-90). Slechts een uitzonderlijke persoon, die bovendien een bijzondere band met Rome moet hebben, kan bereiken wat Stilicho bereikt heeft of dergelijke titels aangeboden krijgen (3.191-201):

macte nouis consul titulis! Mauortia plebes
te dominum Bruto non indignante fatetur
et, quod adhuc nullo potuit terrore coacta
libertas Romana pati, Stilichonis amori
detulit. exultant auidi, quocumque decorus
conspiciare loco, nomenque ad sidera tollunt;
nec uaga dilecto satiantur lumina uultu.

Aangezien Stilicho tot consul gewijd wordt in het tweede boek, mag het niet verwonderen dat het derde boek dieper ingaat op de dankbaarheid die getoond wordt voor Stilicho's verdiensten tegenover Rome. De erkenning van zijn daden benadrukt het belang ervan, evenals zijn nooit aflatende inzet, en de schaal waarop hem eer bewezen wordt lijkt evenredig te zijn met de prestaties die Stilicho telkens weer levert. Stilicho's successen worden een laatste maal behandeld wanneer Victoria haar tempel voor hem opent (*quae uero procerum uoces, quam certa fuere / gaudia, cum totis exurgens ardua innis / ipsa duci sacras Victoria panderet aedes!*, 3.202-4). Ook zij wordt gelinkt aan zijn personage: hij heeft haar altijd geëerd en correct behandeld (*semper placidis te moribus egit / seruauitque piam uictis nec polluit umquam / laurum saeuitia*, 3.216-18), om welke reden de dichter luidop wenst dat dit mag blijven duren: *Stilicho tua saepius ornet / limina teque simul rediens in castra reducat* (3.213-14). Succes blijft dus een belangrijke factor voor de karakterisering van Stilicho's personage, en zijn daden worden dan ook zelden als onsuccesvol voorgesteld. Dat zijn prestaties van groot belang zijn en niet onopgemerkt blijven, blijkt uit de manier waarop Stilicho ontvangen en geëerd wordt, wat samengevat het onderwerp van dit derde boek vormt. Claudianus blijft hem ook nadrukkelijk en hardnekkig prijzen omwille van zijn houding en gedrag, zodat in het bijzonder dit boek maar eigenlijk geheel *De consulatu Stilichonis* geen nieuwe overwinningen of acties bezingt. Het resultaat van dit alles is dat dit werk een panegyriek *pur sang* is geworden, waarin de focus uitgaat

naar het prijzen van Stilicho's functie en zijn vroegere zeges, eerder dan naar het behandelen van concrete daden als beschermer van Roma Aeterna.

6.3 Interne representatie

Gezien het zeer grote aantal vermeldingen van Stilicho doorheen Claudianus' poëzie, verbaast het des te meer te ontdekken dat hij zelf bijzonder weinig aan het woord komt. Vooral in verhouding met het belang van zijn personage en de frequentie waarmee hij niet alleen vernoemd wordt, maar ook persoonlijk optreedt, is het aantal speeches uit zijn mond haast verwaarloosbaar klein. In totaal zeven keer neemt hij het woord, waarbij zijn speeches meestal zeer kort zijn, zodat slechts twee ervan langer zijn dan Claudianus' gemiddelde.³³⁴ In plaats daarvan wordt de veldheer vaak aangesproken door verschillende personages en door de dichter zelf met een apostrophe, waarop hij dan ook meermaals geen (expliciet) antwoord geeft. Ocassioneel wordt Stilicho's antwoord gewoon weggelaten, alsof een explicitering volkomen nutteloos zou zijn, zoals wanneer hij in *De consulatu Stilichonis* ondanks zijn eerdere bezwaren alsnog de consulaire toga aanneemt (*Stil.* 2.339-40). Claudianus' eigen aansprekingen hoeven niet te verbazen in het genre van de panegyriek, maar verder richten onder meer Roma Persona, Theodosius, Honorius en Aurora zich tot Stilicho, zodat zijn personage toch vaak rechtstreeks betrokken wordt in de verhaalontwikkeling. Dit gebeurt niet enkel op momenten waar dit te verwachten valt, maar daarnaast eveneens op het onverwachts, zoals tijdens Honorius intrede in Rome in *Panegyricus dictus Honorio Augusto sextum consuli (VI Hon.* 578-87).³³⁵

Een gevolg van dit kleine aantal speeches is dat Stilicho's handelingen een groter belang krijgen dan deze speeches, zodat hij eerder wordt voorgesteld als een man van daden in plaats van woorden. Daarnaast komt het (lezers)publiek zeer weinig tot niets te weten van Stilicho's absoluut persoonlijke kenmerken, waardoor de veldheer voornamelijk wordt beschreven aan de hand van relatief algemene *comparationes* en metaforen. Op zich is dit ook een vorm van karakterisering, die bovendien wellicht bewust gehanteerd werd door Claudianus, zodat Stilicho voorgesteld wordt als de gelijke van met name de Romeinse *exempla* waarmee hij vergeleken wordt.³³⁶ Desalniettemin blijven Stilicho's korte speeches een middel om hem te karakteriseren, zodat hun kleine aantal net

---

³³⁴ *Ruf.* (1.334-39; 2.206-19; 2.247-51), *Gild.* (380-414), *Get.* (269-313; 380-99; 560-78), respectievelijk 6, 14, 5, 35, 45, 20 en 19 verzen lang, terwijl Claudianus' gemiddelde speech er 24 telt; Cameron, *Claudian*, 266.

³³⁵ In deze passage verspringt de focus plotseling van een beschrijving van Honorius en zijn stoet door de ogen van een klein meisje naar Stilicho, die door de dichter wordt aangesproken (*tunc tibi magnorum merces Fortuna laborum | persoluit, Stilicho*, 579-79).

³³⁶ Cf. Cameron, *Claudian*, 268: "There are no personal touches, nothing that one could say was characteristic of Stilico rather than of a Camillus, a Scipio, a Cato. For it was Claudian's aim, precisely, to present Stilico as a Camillus, a Scipio, a Cato. Indeed, though we hear time and again in the 6,000 lines Claudian wrote over nearly 10 years, of Stilico's bravery, loyalty, patriotism, foresight, statecraft, honesty, popularity; paradoxically, we learn nothing whatever of Stilico the man. The one and only personal detail we can extract is a purely external one: Stilico had grey hair."

een uniformer beeld van zijn personage oplevert. Wat precies de effecten zijn van deze zeven speeches, zal hieronder onderzocht worden door middel van thematische analyses.

6.3.1 Stilicho als legeraanvoerder

Een eerste thema en meteen ook het belangrijkste is dat van Stilicho als veldheer of legeraanvoerder. Het merendeel van zijn speeches kan onder deze categorie ingedeeld worden, hoewel niet elke afzonderlijke speech onder één enkele noemer valt. In dit geval is het thema redelijk algemeen, aangezien Stilicho's militaire kwaliteiten de voornaamste zijn bij Claudianus. Zijn drie speeches uit *In Rufinum* tonen hem dan ook in een passende omgeving, namelijk als generaal aan het hoofd van en temidden zijn troepen. In het eerste geval richt hij zich, *ante tubas aciemque* (*Ruf.* 1.333), echter niet tot deze troepen, maar tot de oorlogsgod (1.334-39):

Mauors, nubifero seu tu procumbis in Haemo
seu te cana gelu Rhodope seu remige Medo
sollicitatus Athos seu caligantia nigris
ilicibus Pangaea tenent, accingere mecum
et Thracas defende tuos. si laetior adsit
gloria, uestita spoliis donabere quercu.

Het feit alleen al dat Stilicho, *precatus* (1.333), Mars aanroept, onderstreept zijn connectie met oorlogsvoering. Als contrast met het traditionele beeld wordt de god hier door Stilicho voorgesteld als passief en aan het rusten (*tu procumbis; te (...) tenent*), terwijl de veldheer de strijder is die Mars oproept om naast hem te strijden (*accingere mecum*). Aangezien de scène zich bovendien afspeelt in Thracië, dat aan de oorlogsgod gekoppeld wordt (*nubifero (...) in Haemo; cana gelu Rhodope; Athos; caligantia nigris / ilicibus Pangaea; Thracas (...) tuos*), komt Stilicho naar voren als de actieve beschermer van Rome: hij is immers uit Italië gekomen om strijd te leveren, terwijl Mars pas na een aansporing in actie schiet. De connectie die Mars als vader van Romulus met Rome heeft, is wellicht een extra argument in Stilicho's voordeel, terwijl zijn belofte van buit en offers niet meer lijkt dan een traditioneel element dat gebruikelijk is in een dergelijke religieuze context. Bovenal karakteriseert Stilicho zichzelf hier als aanvoerder van Romes legers in de strijd tegen haar vijanden, wat enkel maar versterkt wordt door de link die hij legt met Mars.³³⁷

Wanneer Stilicho echter op het punt staat de Gotische plundersaars te grijpen, krijgt hij het bevel van Arcadius om de strijd te staken en zich terug te trekken (*inter equos interque tubas mandata feruntur | regia et armati ueniunt ductoris ad aures*, 2.195-96). Nadat Stilicho deze verrassing te boven gekomen is, wordt hij verscheurd door innerlijke tweestrijd en roept hij ten slotte uit (2.206-19):

numina Romanis necdum satiata ruinis,
si iuuat imperium penitus de stirpe reuelli,

---

³³⁷ Het feit dat Mars na Stilicho's speech daadwerkelijk zijn wapens opneemt en naast de veldheer gaat strijden, zorgt voor nadrukkelijke bevestiging hiervan.

uno si placuit deleri saecula lapsu,
 si piget humani generis, prorumpat in arua
 libertas effrena maris, uel limite iusto
 deuius errantes Phaethon confundat habenas.
 cur per Rufinum geritur? procumbere mundum
 hoc auctore pudet. mediis reuocamur ab armis
 (pro dolor!) et strictos deponere cogimur enses.
 uos, arsurae urbes periturae moenia, testor:
 cedo equidem et miserum permitto casibus orbem.
 flectite signa, duces. redeat iam miles Eous.
 parendum. taceant litui. prohibete sagittas.
 parcite contiguo – Rufinus praecipit! – hosti.

Na exclamaties van ongeloof en protest, gericht aan de goden, buigt Stilicho uiteindelijk voor het besluit van Arcadius, die hoger in rang is maar niettemin onder sterke invloed staat van Rufinus. De veldheer, die de abominabele situatie waarin Rome zich bevindt erkent (*Romanis (...) ruinis*), verliest in een wanhopige bui even de controle over zichzelf en roept uit dat Rome dan maar ten onder moet gaan als dat de wil van de goden is (*si iuuat; si placuit; si piget*), alsof de ondergang van Rome afhangt van de afloop van het beloofde gevecht. Stilicho kan zich echter niet neerleggen bij Rufinus' rol hierbij (*cur per Rufinum geritur?*), door wiens toedoen Rome op een schandelijke manier ten onder zal gaan (*procumbere mundum / hoc auctore pudet*), wat impliceert dat hijzelf ook zal falen als agent en beschermer van Roma Aeterna. Dit alles verklaart zijn wanhoop, die ook uitgedrukt wordt door zijn woordkeuze in het beschrijven van het grootse Rome op de rand van de ondergang: *imperium penitus de stirpe reuelli; uno (...) deleri saecula lapsu*; (meer veralgemenend) *humani generis; mundum en miserum orbem*. Het belang dat Rome heeft voor Stilicho en de plaats die ze in zijn ogen inneemt in de wereld, is duidelijk zeer groot, vandaar ook zijn wanhoop en de uitroep dat zijn terugtrekking desastreuze gevolgen zal hebben (*arsurae urbes periturae moenia; miserum permitto casibus orbem*).

De band die hij heeft met zijn troepen komt duidelijk naar voren wanneer na zijn speech blijkt dat iedereen dezelfde gevoelens deelt (2.220-47), maar Stilicho blijft niettemin de leider en herhaalt zijn bevel tot terugtrekking (2.247-51):

desistite, quaeso
 atque auidam differte manum. cadat iste minacis
 inuidiae cumulus. non est uictoria tanti,
 ut uidear uicisse mihi. uos, fida iuuentus,
 ite, mei quondam socii.

Met deze derde speech karakteriseert Stilicho zichzelf door zijn eigen positie tegenover Rome duidelijk te stellen. Niet voor zichzelf, maar ter bescherming van Rome zou deze strijd gestreden zijn, zodat een overwinning tegen een keizerlijk bevel in slechts een persoonlijke overwinning zou zijn. Arcadius blijft immers één van de twee keizers van het Romeinse Rijk, aan wie Stilicho zichzelf moet onderwerpen, zeker op Oost-Romeins grondgebied. Alhoewel zijn manschappen bereid zijn hun leider te volgen en tegen Arcadius' bevelen in te gaan, profileert Stilicho zich als een ware leider door hen in de hand te houden en de situatie niet uit de hand te laten lopen. Zijn eigen belangen en het uitvoeren van zijn beschermersrol moet hij hier noodgedwongen opzij zetten door

omstandigheden die hij niet in de hand heeft, maar hij blijft niettemin de leidersfiguur die zijn verantwoordelijkheid ten allen tijde opneemt.³³⁸

Het tegenovergestelde geval komt ook voor, namelijk Stilicho die zijn troepen aanvuurt om de aanval in te zetten, in plaats van hen daarvan te moeten weerhouden. Net voor de Slag bij Pollentia spreekt hij het *poscentia castra* (*Get.* 558-59) toe met een traditionele aansporende speech, waarin hij ook een referentie maakt aan hun gedwongen terugtrekking uit Griekenland (560-78). Zijn verlangen om gerechtvaardigde wraak te nemen op de Gotische invallers blijkt al uit zijn eerste woorden (560-63):

nunc nunc, o socii, temeratae sumite tandem
Italiae poenas, obsessi principis armis
excusate nefas deploratumque Timauro
uulnus et Alpinum gladiis abolete pudorem.

Twee motieven primeren hier, namelijk wraakneming en herstel, wat duidelijk wordt uit Stilicho's woordkeuze (*temeratae (...) Italiae; poenas; excusate nefas; uulnus; abolete pudorem*), terwijl zijn ongeduld om die doelen te bereiken wordt aangetoond door het dubbele *nunc* en door *tandem*. Hij herinnert zijn mannen er bovendien aan dat het hun keizer is, hier de vertegenwoordiger van Rome in naam, die schande en onrecht is aangedaan (*obsessi principis armis | excusate nefas*), hoewel Stilicho de aanvoerder is op het slagveld en hijzelf hier dus de concrete agent is. Dat was ook het geval destijds in Griekenland, en nu biedt Stilicho zijn leger de gelegenheid ook die smaad uit te vegen door dezelfde vijand te overwinnen in Italië (*hic est, quem totiens campis fudistis Achiuis, | quem discors odiisque anceps ciuilibus orbis, | non sua uis tutata diu*, 564-66). De Gotische inval in Italië wordt dan ook voorgesteld door Stilicho als het gevolg van zijn terugtrekking uit Griekenland, maar nu houdt niets hen tegen om de strijd aan te gaan met de vijand en hen te overwinnen. Deze overwinning is bovendien op zich al cruciaal, want niet enkel de Romeinse eer moet gered worden (*Romanum reparate decus*, 571), maar ook Romes voortbestaan of *aeternitas*, nu het zo ver is gekomen dat de Goten Italië zijn binnengevallen (*molemque labantis | imperii fulcite umeris*, 571-72). Verschillende volkeren kijken dan ook met spanning toe wat de uitslag zal zijn van de komende veldslag (*credite nunc omnes quas dira Britannia gentes, | quas Hister, quas Rhenus alit, pendere paratas | in speculis*, 568-70), zodat een Romeinse overwinning volgens Stilicho veel strijd kan vermijden in de toekomst (*uno tot proelia uincite bello*, 570; *hic omnia campus | uindicat*, 572-73). Met deze overwinning zou de bescherming van het rijk weer verzekerd worden en zo ook de wereldvrede (*molemque labantis | imperii fulcite umeris*, 571-72; *haec mundo pacem uictoria sancit*, 573), wat tegelijk een instandhouding van Roma Aeterna impliceert. Hiermee stelt Stilicho zijn leger voor als het instrument waarmee hij het ideaal van Roma Aeterna zal trachten te beschermen,³³⁹ en zichzelf als aanvoerder dus als drijvende kracht achter dit leger. Het laatste punt van zijn speech hangt samen met het vorige, maar

---

³³⁸ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 365.

³³⁹ Christiansen plaatst "the dependent but invaluable army" in derde positie in zijn hiërarchie van Claudianus' personages en figuranten, na Stilicho en Theodosius op de eerste plaats en "others with some good qualities," zoals Honorius, op de tweede; *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 62.

is concreter en tastbaarder voor zijn manschappen: deze keer vechten ze niet in Griekenland, ver van huis, maar op eigen bodem (*non in Threiciis Haemi decernimus oris (...) uisceribus mediis ipsoque in corde uidetis | bella geri*, 574-78). Dit patriottische element vormt de climax van zijn speech, zodat zijn afsluitende woorden zowel een aansporing als een bevel kunnen zijn (*patrem clipeis defendite Thybrim*, 578). Het woord *clipeis* duidt hier uiteraard op de concrete schilden van de soldaten, maar bij Claudianus betekent het meer dan dat: eerder al werd Stilicho aangeduid als de *clipeus* van Honorius,³⁴⁰ nu gebruikt deze Stilicho dit woord om zichzelf en zijn leger aan te duiden als beschermers van Honorius³⁴¹ en Rome. Het feit dat deze bescherming het laatste element is van zijn speech, toont aan dat Stilicho zich goed bewust is van zijn rol en dat hij de hem gegeven militaire macht daarbij gebruikt om zijn functie te vervullen.

6.3.2 Stilicho als ordehandhaver

Bij het uitvoeren van zijn rol als beschermer gaat Stilicho verder dan het militaire commando op zich te nemen en het leger aan te voeren. Zelfs uit zijn weinige, korte speeches blijkt dat hij tracht de controle te behouden, zowel over het leger als over het volk, om zo rust en bescherming te verzekeren. Interne chaos leidt immers al te snel tot algemene chaos, wat contraproductief werkt voor Stilicho's doelen en idealen, waardoor hij verantwoordelijkheid moet opnemen om de situatie in de hand te houden. Dit blijkt onder meer op het einde van zijn wanhopige speech in *In Rufinum*, waarin hij zich eerst richt tot de goden, maar ten slotte ook zijn soldaten aanspreekt. Nadat hij in zijn wanhoop eerst zelfs de controle over zichzelf heeft verloren, daagt bij Stilicho toch enigszins het besef dat hij zijn leidersrol niet mag verwaarlozen en deelt hij bevelen uit aan zijn kapiteins. Ondanks zijn verbijstering blijft hij zijn ondergeschiktheid aan Arcadius voor ogen houden en aanvaardt hij de keizerlijke beslissing. Dat hij dit echter met tegenzin doet, tonen niet alleen zijn jammerklacht aan de goden, maar ook de beknoptheid van zijn bevelen: *flectite signa, duces. redeat iam miles Eous. | parendum. taceant litui. prohibete sagittas. | parcite contiguo - Rufinus praecipit! - hosti (Ruf. 2.217-19)*. Niettegenstaande de rol die Rufinus volgens hem speelt in deze affaire (*cur per Rufinum geritur?*, 2.212; *Rufinus praecipit!*, 2.219), blijven zijn woorden bevelen waaraan zijn soldaten moeten gehoorzamen, net zoals Stilicho zelf ook moet buigen voor Arcadius' besluit. De loyaliteit van Stilicho's mannen blijkt paradoxaal genoeg uit het feit dat ze zijn bevelen willen negeren en de Gotische plundersers toch willen aanvallen. Ondertussen heeft Stilicho zich echter al herpakt en herhaalt hij met aandrang zijn vorige bevelen om de terugtocht te blazen (*desistite, quaeso, | atque quidam differte manum*, 2.247-48). Zijn woorden klinken niet zozeer als bevelen, maar als een persoonlijk verzoek: *cadat iste minacis | inuidiae cumulus. non est uictoria tanti | ut uidear uicisse mihi* (2.248-50).³⁴² Vanuit zijn hoedanigheid als legeraanvoerder en ordehandhaver ziet Stilicho in dat hij nu moet ingrijpen om de situatie niet uit de hand te laten lopen en gebruikt hij zijn band met zijn

³⁴⁰ Dat is namelijk het geval in *De consulatu Stilichonis: hoc clipeo munitus Honorius altum | non genuit patrem* (Stil. 2.62).

³⁴¹ Cf. verzen 561-62: *obsessi principis armis | excusate nefas*.

³⁴² Cf. ook het gebruik van de conjunctief bij *cadat*.

mannen om hen te doen afzien van hun opstandige intenties (*uos, fida iuuentus, / ite, mei quondam socii*, 2.250-51).³⁴³ Zelf toont hij het voorbeeld door zonder een verder woord het slagveld te verlaten, als een leeuw die teleurgesteld zijn prooi moet laten ontsnappen (2.251-56). Persoonlijke gevoelens worden opzij gezet, maar na een kort moment van verlies van zelfcontrole heeft Stilicho zijn rol als ordehandhaver terug ingezien en zijn troepen tot orde geroepen, opdat de pijler van de discipline toch niet aangetast zou worden.

Niet enkel het leger, dat rechtstreeks onder zijn bevel staat, maar ook het volk weet Stilicho te kalmeren om chaos te vermijden. In *Bellum Geticum* heerst er na verontrustende berichten van Gotische invallen en vreemde voortekens paniek in Italië, wat de algemene situatie van Rome nog labieler maakt. Op dit moment, op de rand van een crisis, is het Stilicho die zijn verantwoordelijkheid opneemt en het volk tot bedaren tracht te brengen: *solus erat Stilicho qui desperantibus augur / sponderet meliora manu, dubiaequae salutis / dux idem uatesque fuit* (*Get.* 267-69). Op een licht verwijtende toon speelt hij in op hun logische verstand door hun houding voor te stellen als zinloze en overbodige reactie op de situatie (*durate parumper (...) et excussis muliebribus ore querelis / fatorum toleremus onus*, 269-71), waarbij hij hun paniek vergelijkt met de nutteloze *nautica lamenta* op een schip tijdens een storm (271-73).³⁴⁴ In plaats van in paniek te slaan wijst hij erop dat de burgers beter samen hard zouden werken om het Romeinse schip drijvende te houden (274-77):

nunc instare manu, toto nunc robore niti
communi pro luce decet: succurrere uelis,
exhaurire fretum, uarios aptare rudentes
omnibus et docti iussis parere magistri.

Deze metafoor uit de scheepvaart geeft Stilicho de gelegenheid om zichzelf te vergelijken met een *doctus magister*, in dit geval dus een deskundige kapitein, een beeld dat Claudianus opvallend genoeg al eerder gebruikt heeft om Theodosius aan te duiden.³⁴⁵ Als leider met kennis van zaken is hij dan ook het best geplaatst om de manoeuvres van de vijand te onderzoeken en het gevaar juist in te schatten, wat hij laat blijken wanneer hij aangeeft hoe de Gotische inval volgens hem moet bekeken worden (278-88; *mirabile posset / esse mihi, si fraude noua uel calle reperto / barbarus ignotas inuaderet inscius Alpes*, 281-83). Als geruststelling stelt hij dat dergelijke invasies al vaker zijn voorgekomen, maar nooit ongestraft bleven (289-95; *sed nec praeteritis haec res incognita saeculis. / saepe lacessitam, sed non inpune, fatemur / Ausoniam*, 289-91). Bovendien was de overwinning des te groter naarmate het gevaar dat ook was (*uile decus, quod non erexit praeuius horror; / ingentes generant discrimina magna triumphos*, 294-95). Door Romes Republikeinse verleden aan te halen, impliceert Stilicho dat de huidige situatie vergelijkbaar is met die van toen, en hijzelf dus met Republikeinse leiders – een intussen niet onbekende vorm van zelfkarakterisering. De voorwaarde is echter dat niet enkel Stilicho, maar iedereen zich op een waardige manier gedraagt, wat voorlopig echter niet het geval

---

³⁴³ In aristoteliaanse termen zijn Stilicho's argumenten voornamelijk gebaseerd op zijn *ethos* als spreker.

³⁴⁴ In deze speech baseert Stilicho zijn argumenten dan weer op de aristoteliaanse *logos*.

³⁴⁵ Cf. *IV Hon.* 59-62 en 419-27, (cf. resp. 5.2.1 en 5.2.2). Het terugkeren van deze vergelijking over Theodosius bij Stilicho bevestigt nogmaals dat hij zijn schoonvaders rol heeft overgenomen na zijn dood.

is. Stilicho wijst het volk op hun beschamende gedrag (296-301; *quid turpes iam mente fugas, quid Gallica rura / respicitis*, 296-97) met de bedoeling schaamte op te wekken en zo verandering teweeg te brengen.³⁴⁶ Als extra argument haalt hij zijn persoonlijke betrokkenheid aan, om tegelijk te tonen dat hij zich in dezelfde situatie bevindt (*uestros stimulant si pignora sensus, / me quoque non inpar naturae cura remordet*, 301-2), maar dat zijn trots en eergevoel daar niet onder lijden (*sed numquam oblita decoris / obscaenam latebram pietas ignaua requiret*, 305-6). Stilicho cultiveert hier actief het beeld van zichzelf als voorbeeld voor het Romeinse volk, zodat ze in zijn spoor hun eergevoel niet vergeten en zichzelf onder controle houden.³⁴⁷ Bovendien verklaart hij expliciet dat hij naast hen staat in deze moeilijke tijden, wat nogmaals zijn verbondenheid met hen uitdrukt (*accipe tu nostrae, tellus Oenotria, mentis / uincola communes tecum subeuntia casus*, 310-11). Vanuit deze modelrol als ordehandhaver, zowel bij zichzelf als bij het volk, spoort Stilicho hen daarna aan zich sterk te houden totdat hij met een leger terugkeert en orde op zaken komt stellen (*exiguamque moram muris inpende tuendis, / dum redeo lectum referens in classica robur*, 312-13). Met deze krachtige noot beëindigt hij zijn betoog, waarmee hij het Romeinse volk succesvol heeft beïnvloed en verdere paniek vermeden (*his dictis pauidi firmauit inertia uulgi / pectora*, 314-15).

Niet enkel het Romeinse volk meende dat de ondergang van Rome nabij was, maar ook hun Germaanse bondgenoten, die meteen alle verdragen verbraken (*iam foedera gentes / exuerant Latiiue audita clade feroces / Vindelicos saltus et Norica claustra tenebant*, 363-65). Hun enthousiasme slaat echter om in verbijstering en paniek alleen al bij het zien van Stilicho's verschijning (373-76):

sic ducis ad aspectu cuncti stupuere rebelles,
inque uno princeps Latiumque et tota refulsit
Roma uiro. frons laeta parum, non tristior aequo,
non deiecta malis, mixta sed nobilis ira.

Als een volwassene die zijn ondeugende kinderen terechtwijst, spreekt Stilicho zijn afvallige bondgenoten aan om hen tot bezinning te brengen, in zoverre dat nog niet gebeurd is. Opnieuw klinkt hij verwijtend, maar deze keer gemeend: *tantane uos (...) Getici fiducia belli / erigit? hinc animo frustra tumuistis inani?* (380-81). Ook Romes bondgenoten blijken te denken dat haar kracht gebroken is en haar ondergang nabij, wat Stilicho echter ook hier weet te weerleggen (*non ita Romanum fati uiolentia nomen / opprimit ut uestros nequeat punire tumultus / parte sui*, 382-83) en waarmee hij zich duidelijk profileert als een agent van Roma Aeterna. Zoals hij zelf ook zegt, is zijn betoog relatief kort en wil hij zijn punt enkel duidelijk maken met een voorbeeld uit de Romeinse geschiedenis, niet toevallig uit de Republikeinse tijd (*ne uos longe sermone petito / demorer, exemplum ueteris cognoscite facti*, 384-85). Als een strenge schoolmeester begint hij vervolgens te vertellen over de Macedonische opstand tijdens de Tweede Punische Oorlog (*cum ferus Ausonias perfringeret Hannibal arces...*, 386), een opstand die Rome echter "in het voorbijgaan" onderdrukte (396-99):

fusisque Philippus,

---

³⁴⁶ Ook het derde aristoteliaanse overtuigingsmiddel kan hier teruggevonden worden, nl. *pathos*.

³⁴⁷ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364.

uilia dum grauibus populis interserit arma,
praetereunte manu didicit non esse potentum
temptandas mediis quamuis in luctibus iras.

Met deze moraliserende geschiedenisles doet Stilicho er het zwijgen toe, alsof de Germaanse rebellen niet meer nodig hebben om terug in het gelid te gaan staan.³⁴⁸ Dat blijkt inderdaad het geval te zijn: *hoc monitu pariter nascentia bella repressit | et bello quaesiuit opes* (400-1). In de eerste plaats door zijn verschijning, die een diepe indruk maakte, en ten tweede door zijn terechtwijzende speech herstelt Stilicho dus de orde en de rust onder de Germaanse bondgenoten. Eerder al bereikte hij hetzelfde effect onder zijn eigen troepen en het Romeinse volk, voornamelijk door middel van zijn woorden, zodat het label van ordehandhaver gerechtvaardigd lijkt. Door interne chaos te verdrijven of te vermijden, voorkomt Stilicho telkens ook erger kwaad en behoedt hij Rome voor een zelfbereide ondergang, waardoor orderhandhaving een aspect wordt van het beschermen van Roma Aeterna.

6.3.3 Stilicho als vaderfiguur

In slechts één speech plaatst Stilicho zichzelf in de rol van voogd of vaderfiguur die Theodosius hem heeft toebedeeld, opdat hij Honorius op zijn jonge leeftijd zou kunnen beschermen.³⁴⁹ Dat gebeurt namelijk enkel in *Gild.* (380-414), wanneer Honorius hem aanspreekt nadat hij een droombeeld heeft gekregen van Theodosius de Oude. Honorius' grootvader had zijn kleinzoon immers aangespoord om Gildo zonder aarzelen aan te vallen, waarop de jonge keizer zich meteen in de strijd wilde gooien (*iuenem stimulis inmanibus aemula uirtus | exacuit*, 349-50) en zijn schoonvader over dit plan aanspreekt (354-78; *tum iubet acciri socerum dextramque uocato | conserit et, quae sit potior sententia, quaerit*, 352-53). De eerste woorden van Stilicho, die hier dus al ingeleid worden met *socer*, wijzen erop dat hij zijn schoonzoon wil beschermen tegen het oorlogsgeweld: *aduersine tubam princeps dignabere? | auferet ignauus clari solacia leti, | te bellante mori?* (380-82). Om Honorius, die nog steeds de keizer is, niet te beledigen of te kwetsen, voert Stilicho tactvol aan dat dit een te grote eer zou zijn voor een schelm als Gildo³⁵⁰ en dat Honorius' naam bovendien een doeltreffender wapen is dan zijn fysieke aanwezigheid (*plus nominis horror | quam tuus ensis aget. minuit praesentia famam*, 384-85). Op het slagveld is iedereen immers gelijk en bestaat er geen majesteit (*qui stetit aequatur campo, conlataque nescit | maiestatem acies*, 386-87). Op deze manier weet Stilicho Honorius' nobele maar ondoordachte suggestie te counteren en de veertienjarige jongen zo weg te houden van de harde strijd, zodat hij op volwassen leeftijd in staat zal zijn zichzelf te bewijzen als vertegenwoordiger van Rome en Roma Aeterna.

Op dezelfde subtiele manier verlegt hij de aandacht van Honorius' idee naar een tegenvoorstel en slaagt hij erin zijn jeugdige enthousiasme daarop te richten (*sed quod magis utile factu | atque hosti*

---

³⁴⁸ Cf. ook Cameron, *Claudian*, 268.

³⁴⁹ Deze passage is daarnaast ook vanuit Honorius' perspectief zeer interessant; cf. infra, 7.2.1 en 7.3.1.

³⁵⁰ Cf. ook Cameron, *Claudian*, 112: "Stilico tactfully dissuades [Honorius] from his rash project."

*gravius (sensus aduerte) docebo, 387-88).*³⁵¹ Hierdoor ruilt Stilicho zijn rol als beschermer voor die van raadgever, een ander aspect dat aan het vaderschap gelinkt kan worden.³⁵² In deze functie laat Stilicho zijn inzicht blijken als beschermer en bestuurder van de Romeinse staat, opdat die zijn positie zou kunnen behouden. Concreet bestaat zijn tegenvoorstel erin dat Honorius niet zelf het leger aanvoert, maar daarvoor Gildo's broer Mascezel inzet, die een volledig ander karakter heeft dan zijn broer en bovendien een slachtoffer is van de laatste: *est illi patribus, sed non et moribus isdem / Mascezel, fugiens qui dira piacula fratris / spesque suas uitamque tuo commisit asylo* (389-91). Daarop wordt Mascezels geschiedenis verhaald op een manier die slechts meer haat en weerzin oproept tegenover Gildo (392-402), wiens poging tot broedermoord daardoor zonder meer erger lijkt dan die onder de Atriden (*sceleri sed reddidit Atreus / crimen et infandas excusat coniuge mensas: / hic odium, non poena fuit, 400-2*). Gildo's gruwelijkheden tegenover zijn broer ondersteunen Stilicho's voorstel om Mascezel in te zetten, zodat dit voorstel Honorius niet alleen het zijne doet vergeten, maar daarenboven ook een slimme tactische zet lijkt. Omdat Gildo moet boeten voor zijn wandaden tegenover zowel Mascezel als Rome, is Honorius' interventie met Mascezels hulp bovendien een daad van gerechtigheid, zoals Stilicho stelt wanneer hij gelijkaardige situaties aanhaalt waarin onrechtvaardigheid afgestraft werd (404-9; *si Pandionias planctu traxere phalanges / Inachides belloque rogos meruere maritis, 406-7*). Gildo's nederlaag zal des te harder aankomen door de aanwezigheid van Mascezel, die zo symbool staat voor de bescherming die Honorius biedt: *hunc quoque nunc Gildo, tanto quem funere mersit, / hunc doleat uenisse ducem, seseque minorem / supplicibus sciat esse tuis* (410-12).³⁵³ Aangezien Honorius eigenlijk onder Stilicho's bescherming staat en dit voorstel in verband met Mascezel ook Stilicho's voorstel is, wordt zijn voogdij hier als het ware uitgebreid tot Mascezel, zodat hij niet enkel een vaderfiguur vormt voor Honorius. Dit blijft echter wel Stilicho's belangrijkste functie in deze speech, die hij persoonlijk richt tot zijn schoonzoon als antwoord op diens vragen en bedenkingen. Het tactisch inzicht van de veldheer speelt hier enkel een ondergeschikte rol, hoewel dit ondertussen toch nog maar eens vermeld wordt, en wordt overschaduwed door Stilicho's functie als vaderfiguur tegenover Honorius, niet enkel als beschermer, maar ook als adviseur.

6.4 Conclusie

Als belangrijkste personage bij Claudianus, wiens naam ook het vaakst opduikt, vormt Stilicho een niet te onderschatten figuur in het onderzoek over de uitdragers van Roma Aeterna. De uitgebreidere analyse kan op deze manier verantwoord worden, aangezien Stilicho inderdaad een kernfunctie vervult doorheen de meeste gedichten en ook onder de andere protagonisten een

³⁵¹ Cf. vers 415: *haec ubi sederunt genero.*

³⁵² Voor het beste voorbeeld daarvan, cf. *IV Hon.* (212-427), waar Theodosius zijn zoon Honorius instrueert doorheen zijn twee uitgebreide speeches. Cf. *supra*, 5.3.1.

³⁵³ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 331-32.

voornaamste rol speelt. Alle aspecten van zijn personage zijn belangrijk gebleken bij zowel externe als interne karakterisatie: niet alleen zijn voorkomen, houding en daden spelen daarbij mee, maar ook en vooral zijn karakter, dat dan ook zijn personage gevormd heeft. In dit opzicht is duidelijk gebleken welke voorbeeldfunctie Stilicho heeft naar andere personages toe, zowel als legeraanvoerder, ordehandhaver en leider van het volk. Wat dit laatste betreft, vormt zijn geruststellende speech aan het Romeinse volk uit *Bellum Geticum* een geschikt voorbeeld: Stilicho neemt hier onmiskenbaar een leiderspositie in en weet het volk ertoe te brengen zich te schikken naar zijn inzicht en leiding. Zijn functie als legeraanvoerder lijkt echter te primeren, zodat hij vooral voor zijn eigen manschappen een modelrol vervult. Elementen die deze rol ondersteunen zijn Stilicho's eigen militaire bekwaamheid, leidersprofiel en kennis van strategie en tactiek, terwijl eveneens de externe factor succes van groot belang lijkt. Hoewel ook Stilicho's daden op politiek vlak prijzenswaardig zijn, lijkt het niettemin duidelijk dat zijn verdiensten tegenover Roma Aeterna voornamelijk zijn militaire positie betreffen. Dat blijkt ook uit de Republikeinse voorstelling van zijn personage, dat als legeraanvoerder in dit opzicht bovenaan de Romeinse hiërarchie komt te staan door het aanzien dat hij geniet. Tegelijk vormen de verdiensten van de genoemde Republikeinse helden precedenten voor Stilicho, wiens eigen daden zo worden verheerlijkt. Zoals uit onder meer het derde boek van *De consulatu Stilichonis* blijkt, is als gevolg hiervan ook zijn band belangrijk met Roma Urbs, de kern van de Republiek en van Roma Aeterna. In deze zin krijgt het concept Roma Aeterna een extra connotatie wanneer het Stilicho als uitdrager en agent ervan betreft.

Stilicho's voorbeeldfunctie wordt ook uitgebreid naar een andere protagonist van Claudianus, namelijk Honorius. Als voogd neemt hij immers de rol van (plaatsvervangende) vaderfiguur op zich, wat zich op verschillende vlakken manifesteert. Zowel rechtstreeks als onrechtstreeks kan Stilicho invloed uitoefenen op de jonge keizer, aangezien zijn gedrag en daden enerzijds tot voorbeeld kunnen dienen en geïmiteerd kunnen worden, en hij zich anderzijds expliciet tot Honorius kan richten om hem te adviseren. Zijn raad schenkt Stilicho echter niet alleen om hem bij te staan, maar indien nodig ook om hem te beschermen, zodat zijn functie als vaderfiguur tegenover Honorius drievoudig lijkt, namelijk beschermen, adviseren en tot voorbeeld dienen. Deze functie heeft Stilicho overgenomen van Theodosius, zijn schoonvader en vroegere keizer, op wiens vraag hij zich daartoe verbonden had. Deze twee mannen hadden vóór Theodosius' dood onderling een enigszins gelijkaardige relatie als Stilicho tegenover Honorius, met als verschil dat Stilicho voorbereid werd op zijn toekomstige rol als vaderfiguur en zelf ook al optrad als agent van Roma Aeterna. Wat betreft de hiërarchie van de uitdragers van dit ideaal onder de protagonisten, komt Stilicho zo tussen vader en zoon in te staan, wat nogmaals wijst op zijn functie als doorgeefluik.

Hoofdstuk 7 Honorius

Als vierde en laatste protagonist komt Honorius aan bod, de keizer die heerste ten tijde van Claudianus en aan wiens hof de dichter verbonden was. Ondanks zijn belangrijke titel wordt hij in connectie met Roma Aeterna echter pas als laatste behandeld, om twee redenen: ten eerste is hij van alle personages de jongste en komt hij chronologisch gezien als laatste, en ten tweede krijgt hij doorheen Claudianus' werk een inferieure positie ten opzichte van Roma Persona, Theodosius en Stilicho.³⁵⁴ Toch verliest Claudianus Honorius' functie als keizer niet helemaal uit het oog en zijn ook vijf van zijn werken rechtstreeks aan hem opgedragen, driemaal ter gelegenheid van een consulaat en tweemaal voor zijn eerste huwelijk. Verder is Honorius de natuurlijke zoon van Theodosius, in tegenstelling tot Stilicho, en is zijn machtspositie in dat opzicht dus gerechtvaardigd, zodat hij de keizer van het West-Romeinse Rijk blijft, wat zijn leeftijd ook moge zijn. Die jonge leeftijd heeft echter altijd een rol gespeeld, zowel voor de echte Stilicho als voor de personages bij Claudianus, die hem toont als een jongen of jongeman in volle groei. Hij staat dan ook in de schaduw van Stilicho en zijn vader, die een belangrijkere plaats innemen, ook wat het Roma Aeterna-ideaal betreft. Aangezien dit thema van opvoeding al behandeld werd in de vorige twee hoofdstukken, zal daaruit informatie gebruikt worden zonder er dieper op in te gaan, zodat de focus hier niet op dezelfde elementen of passages gericht zal zijn. In dit hoofdstuk primeert immers het volledige beeld van Honorius, hoewel dit sterk beïnvloed wordt door zijn connectie met Theodosius en Stilicho.

7.1 Honorius bij Claudianus

Een frequent terugkerend motief bij Claudianus, dat samenhangt met Honorius' jeugdigheid en jonge leeftijd, is zijn opvoeding onder toezicht en begeleiding van zowel Theodosius als Stilicho. Samen zijn zij verantwoordelijk voor zijn lichamelijke en geestelijke vorming, zodat zijn goede eigenschappen een resultaat lijken van hun inzet en inbreng. Zelf wordt de jonge keizer slechts

---

³⁵⁴ Soms lijkt Honorius er zelfs simpelweg bijgesleept te zijn, bijvoorbeeld in het tweede boek van *De consulatu Stilichonis*, wanneer Roma Stilicho op het eind van haar tweede speech een laatste maal uitnodigt naar haar stad, en er plots Honorius bij betreft: *nunc te conspiciam castris permitte relictis, / mox et cum genero trabeis uisura secundis*. (Stil. 2.406-7).

weinig voorgesteld als een actief personage wiens daden prijzenswaardig zijn, maar lijkt vooral de connectie met zijn twee vaderfiguren primair. Deze *topos* werd al deels behandeld in de voorbije hoofdstukken, toen Theodosius als Stilicho werden geanalyseerd vanuit hun functie als vaderfiguur.³⁵⁵ Het ideaalbeeld dat Honorius wordt opgelegd komt dus grotendeels voort uit deze twee andere personages, wat veel zegt over de aard van dit beeld, maar niet over Honorius zelf.³⁵⁶ Bij dergelijke misleidende voorstellingen moet er telkens beoordeeld worden welke kwaliteiten of eigenschappen aan Honorius zelf toegedicht worden en welke voor hem eerder een streefdoel vormen, hoewel dit onderscheid niet altijd even duidelijk is. In zoverre Honorius het advies van Theodosius en Stilicho in de praktijk heeft omgezet, kan gezegd worden dat dit het gevolg is van hun invloed op hem en van de bescherming die zij hem bieden. Daardoor komt hij in de schaduw te staan van de twee grote agenten van Roma Aeterna, zodat zijn personage zoals gezegd ook op dit vlak een minder prominente rol krijgt bij Claudianus.

7.2 Externe representatie

Net zoals dat bij Stilicho het geval was, is externe representatie ook voor Honorius de belangrijkste manier van beeldvorming in Claudianus' werk. Aangezien zijn personage zoals gezegd een inferieure rol bekleedt tegenover de voorgaande drie andere protagonisten, zullen vooral de drie werken behandeld worden die specifiek aan Honorius gericht zijn ter ere van zijn derde, vierde en zesde consulaat. Hierin staat zijn personage immers centraal, waardoor zijn relatie met Theodosius, Stilicho en Roma het best naar voren komt en deze werken een ideaal startpunt vormen voor een analyse van zijn connectie met Roma Aeterna.

7.2.1 Honorius als toekomstige heerser

Aangezien Honorius als jeugdige keizer nog maar weinig zelf verricht heeft, richt Claudianus zich op andere aspecten van zijn personage. Om te beginnen vormt net het feit dat Honorius nog jong is en aan het opgroeien een uitgangspunt voor de dichter, die zo het hele leven van de keizer gemakkelijk kan behandelen. Traditiegewijs keert hij zelfs helemaal terug naar het moment van de geboorte, wat hem in staat stelt die gebeurtenis als een bijzonder moment voor te stellen, en Honorius zelf dus als een bijzondere persoon.³⁵⁷ De wonderlijke verschijnselen die dan plaatsvinden, wijzen volgens Claudianus immers op bepaalde vooruitzichten naar de toekomst toe, zoals de spontane uitingen van angst bij Romes vijanden (*III Hon.* 18-21):

---

³⁵⁵ Cf. supra, 5.2.2, 5.3.1 en 6.3.3.

³⁵⁶ Doordat Theodosius en Stilicho als deugdzaam worden voorgesteld, mag hun advies in dezelfde lijn worden opgevat, zoals hoger al bewezen werd. Cf. ook Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364.

³⁵⁷ Struthers, "The Rhetorical Structure of the Encomia of Claudius Claudianus," 67-68.

te nascente ferox toto Germania Rheno
intremuit, mouitque suas formidine siluas
Caucasus et positus numen confessa pharetris
ignauas Meroe traxit de crine sagittas.

Dergelijk gedrag lijkt Honorius' toekomstige regering op voorhand te bekrachtigen, zodat hijzelf nu al als een goed en efficiënt heerser wordt aangeduid. Opmerkelijk is dat de vijanden van Rome vernoemd worden, die zich ver weg bevinden van Honorius' geboorte zelf, wat onderstreept welk effect de jongen als keizer zal hebben op vlak van bestuur en bescherming van Rome. Met dit kleine puntje alleen al verbindt Claudianus Honorius en Roma Aeterna: hij is nauwelijks geboren, of hem worden al latere successen en een uitstekende reputatie voorspeld, wat hem nu al aanduidt als uitdrager en agent van Roma Aeterna. Daarnaast bevestigen verschillende voortekens de blijde stemming die in het paleis heerst (*ululata uerendis | aula puerperis. quae tum documenta futuri! quae uoces auium! quanti per inane uolatus! | quis uatum discursus erat!*, *IV Hon.* 140-43). Na deze inleiding laat Claudianus bekende zieners en orakels Honorius een gunstige toekomst voorspellen; aan bod komen achtereenvolgens de orakels van Ammon en Delphi (*corniger Hammon | et (...) Delphi*, 143-44), Perzische magiërs (*Persae (...) magi*, 145), een Etruscus augur (145-46), een Babylonische sterrenwichelaar (146), Chaldaeïsche priesters (*Chaldaei (...) senes*, 147) en de Sibylle in haar grot in Cumae (*rabidae delubra Sibyllae*, 148). Even verder wordt impliciet duidelijk gemaakt op welk vlak Honorius zich zal laten gelden: *ambitur signis augustior infans, | sentit adorantes galeas, redditque ferocem | uagitum lituis* (151-53). Honorius' latere militaire gezag wordt alvast bevestigd door zijn onmiddellijke benoeming tot consul (*inter cunabula consul | prouehere, signas posito modo nomine fastos | donaturque tibi, qui te produxerat, annus*, 154-56), een chronologische onjuistheid van Claudianus om zijn punt kracht bij te zetten.³⁵⁸

Daarnaast wordt de edele natuur van Honorius behandeld, die wijst op zijn toekomstige rol als hoogste onder de mensen, namelijk als keizer. Vanaf zijn geboorte wordt de jongen voorbereid op deze belangrijke en gezaghebbende functie, zodat hij Rome later op de juiste manier kan besturen en beschermen. Zijn situatie is dan ook niet vergelijkbaar met die van gewone Romeinen (*III Hon.* 13-17):

ardua priuatos nescit Fortuna penates
et regnum cum luce dedit. cognata potestas
excepit Tyrio uenerabile pignus in ostro,
lustrauitque tuos aquilis uictricibus ortus
miles et in mediis cunabula praebuit hastis.

Hetzelfde thema wordt nogmaals herhaald in *IV Hon.* (121-27), met verschillende gelijkaardige elementen:

hoc nobilis ortu
nascere aequa cum maiestate creatus

---

³⁵⁸ Honorius was immers 'al' twee jaar toen hij zijn eerste consulaire titel ontving; Struthers, "The Rhetorical Structure of the Encomia of Claudius Claudian," 70.

nullaque priuatae passus contagia sortis.
omnibus acceptis ultro te regia solum
protulit et patrio felix adolescens in ostro,
membraque uestitu numquam temerata profano
in sacros cecidere sinus.

Er wordt duidelijk veel nadruk gelegd op Honorius' afkomst en zijn lotsbestemming als keizer, wat wordt versterkt door woorden als *regnum*, *potestas*, *in ostro*, *aquilis*, *nobilis*, *maiestate* en *regia*. Enerzijds lijkt dit erop te wijzen dat Claudianus de klassieke encomiastische structuren hanteert,³⁵⁹ anderzijds is het opvallend dat er zoveel nadruk gelegd wordt op Honorius' geboorte en afkomst, terwijl hij ten tijde van Claudianus al keizer geworden was. Daardoor wordt de aandacht weggeleid van Honorius' daden en verwezenlijkingen als keizer, die in werkelijkheid amper vermeldenswaardig waren en in Claudianus' werk dan ook nauwelijks aan bod komen.³⁶⁰ Mogelijk om dit te verhullen wordt de aandacht verlegd naar het bekrachtigen van Honorius' gezag als keizer, namelijk door zijn bijzondere geboorte en de voorkeursbehandeling die hij geniet als keizerszoon.

Deze focus op Honorius als toekomstige keizer kan doorgetrokken worden naar zijn opvoeding, zodat zijn werkelijke maar onbelangrijke acties als keizer ook hier in de schaduw worden gesteld. In Claudianus' werk wordt de situatie aan het keizerlijke hof ook vaak op dezelfde manier voorgesteld: Honorius is de jonge heerser die wordt bijgestaan door Stilicho, zijn adviseur en generaal, die ook meestal in actie komt in plaats van de keizer zelf. Die lijkt zich immers te bevinden in een fase tussen kindertijd en volwassenheid, zodat de klemtoon op dit moment vaker komt te liggen op zijn opvoeding dan op zijn toekomstige heldendaden. Die opvoeding wordt volledig gedomineerd door Honorius' twee vaderfiguren, zoals hoger al werd aangeduid: Theodosius tijdens zijn leven, daarna Stilicho.³⁶¹ In de vorige twee hoofdstukken werden hun personages reeds onderzocht, zodat hun deugdzaamheid en functie bij Claudianus hier aangenomen kunnen worden. Met dit in het achterhoofd is het ook geen toeval dat zij borg staan voor een goede opvoeding, waardoor hun waarden en idealen op Honorius overgedragen worden. Dit lijkt althans de opzet te zijn, want door het opvolgen van Theodosius' en Stilicho's adviezen zou Honorius een zelfde, positieve status kunnen genieten als zij.³⁶² Enkele elementen die vaak terugkeren bij hun pupil hangen dan ook samen met hun functies als leidersfiguren en aanvoerders. Honorius toont immers al heel vroeg een interesse in wapens en strijd: *ambitur signis augustior infans, | sentit adorantes galeas, redditque ferocem | uagitum lituis* (IV Hon. 151-53). Zonder vrees speelt hij als kleuter met wapens of wapenrustingen (*reptasti per scuta puer, regumque recentes | exuuias tibi ludus erant, III Hon. 22-23; intrepidum ferri galeae nec triste timentem | fulgur et ad summas tendentem brachia cristas*, 31-32) en vraagt hij zijn vader bovendien om een deel van de wapenbuit na een veldtocht (*et poscere partem | de spoliis, Scythicos arcus aut rapta Gelonis | cingula uel iaculum Daci uel frena Suebi*, 26-28). Claudianus gaat zelfs zo ver te

---

³⁵⁹ Struthers, "The Rhetorical Structure of the Encomia of Claudius Claudian," 67-68.

³⁶⁰ Een voorbeeld van *paraleipsis* of "the omission of facts which damage the good name of the person who is being praised;" *ibid.*, 64.

³⁶¹ Voor de belangrijkste passages in dit opzicht, cf. *supra*; 5.2.2, 5.3.1 en 6.3.3.

³⁶² Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 364.

zeggen dat Honorius als kind gekoesterd werd door enkele godinnen, die zijn liefde voor wapens enigszins aanmoedigden (*IV Hon.* 159-64):

uberibus sanctis immortalique dearum
crescis adoratus gremio: tibi saepe Diana
Maenalios arcus uenatricesque pharetras
suspendit, puerile decus; tu saepe Mineruae
lusisti clipeo fuluamque inpune pererrans
aegida tractasti blandos interritus angues.

Op dit vlak valt de connectie tussen vader en zoon niet te ontkennen, en deze link wordt ook verder uitgewerkt wanneer Theodosius zijn opgroeiende zoontje een fysieke training oplegt (*III Hon.* 39-58; *mox, ubi firmasti recto uestigia gressu, | non tibi desidias molles nec marcida luxu | otia nec somnos genitor permisit inertes*, 39-41). Om Theodosius' opvoeding af te sluiten, vergelijkt Claudianus de leermeester en leerling op traditionele wijze³⁶³ met Chiron en Achilles: *hos tibi uirtutum stimulos, haec semina laudum, | haec exempla dabat. non ocius hausit Achilles | semiferi praecepta senis* (59-61). In navolging van zijn vader (en Stilicho) lijkt Honorius zijn aandacht te richten in de eerste plaats op het militaire aspect van zijn latere keizerschap, wat zich al heel vroeg manifesteert. In dit opzicht wordt de jonge keizer in retrospectief gekarakteriseerd als de toekomstige heerser wiens prioriteit het gewapenderhand beschermen van de staat (en het Roma Aeterna-ideaal) zal zijn, wat in de context van de Germaanse invallen wellicht een terechte keuze moet geleken hebben.

Daar moet echter aan toegevoegd worden dat vooral Honorius' kindertijd afgebeeld wordt en hijzelf om die reden enkel tekenen toont van strijdlust en er geen werkelijke wapenfeiten of dergelijke acties plaatsvinden. Honorius wordt met andere woorden wel voorgesteld als strijdlustig en klaar voor het gevecht, maar daar volgt geen bevestiging van in de vorm van veldslagen of overwinningen.³⁶⁴ Integendeel zelfs, zijn jeugdige enthousiasme wordt tot driemaal toe getemperd door Theodosius en Stilicho, die zijn reacties als onbezonnen en onverstandig lijken te beschouwen. Een eerste maal brandt Honorius van verlangen om ten strijde te trekken tegen Eugenius, samen met Theodosius (*III Hon.* 73-76):³⁶⁵

quae tibi tum Martis rabies quantusque sequendi
ardor erat! quanto flagrabant pectora uoto
optatas audire tubas campique cruenta
tempestate frui truncisque inmergere plantas!

---

³⁶³ Cf. Struthers, "The Rhetorical Structure of the Encomia of Claudius Claudian," 71-72, die erop wijst dat Claudianus zo in de voetsporen treedt van Menander, Nicolaus Sophista en Hermogenes, die al hetzelfde voorbeeld hadden aangehaald van Achilles' opvoeding bij Chiron.

³⁶⁴ Cf. ook Christiansen, *The Use of Images by Claudius Claudianus*, 34: "The poet obviously moderates his praise of the young emperor by glorifying his attractiveness, position, and potential, without crediting the young man with noble acts. The images suggest the special rank of Honorius, but Claudian limits his comparison to images less impressive than those used with the far more freely honored Stilicho."

³⁶⁵ Cf. ook Struthers, "The Rhetorical Structure of the Encomia of Claudius Claudian," 74.

Dit geeft aanleiding tot een vergelijking met een jonge leeuw die op rooftocht wil gaan met zijn vader (*ut leo (...) rupe relicta | Gaetulo comes ire patri stabulisque minari | aestuat*, 77-82). Theodosius verbiedt zijn zoon echter hem te vergezellen, maar laat hem in plaats daarvan vanop een veiligere plek kennis maken met macht (*ille uetat rerumque tibi commendat habenas*, 83). Een gelijkaardige situatie vindt plaats net nadat Honorius tot Augustus gekroond is (*nec dilatus honos: mutatus principe Caesar*, IV Hon. 169), wanneer Theodosius hem overstelpt met raadgevingen die de jongen meteen in daden wil omzetten (*sed cur non potius, uerbis quae disseris, usu | experior?*, 356-57). Op zijn vraag om mee te gaan op veldtocht (*gelidas certe nunc tendis in Alpes. | duc tecum comitem*, 357-58), volgt er echter opnieuw een korte weigering, met als reden dat Honorius nog niet klaar is voor dergelijke confrontaties (*laudanda petisti; sed festinus amor. ueniet robustior aetas; | ne propera*, 370-72). Verder houdt niet enkel zijn vader, maar ook zijn voogd Stilicho Honorius tegen om zichzelf bloot te stellen aan wapengeweld. Dit blijkt wanneer Honorius persoonlijk ten strijde wil trekken tegen Gildo, nadat hij daartoe is aangespoord door een droombeeld van Theodosius de Oudere (*quid dubitas? exurge toris, inuade rebellem, | captiuum mihi redde meum. desiste morari*, Gild. 339-40). Ondanks Honorius' eigen verlangen (*at iuuenem stimulis inmanibus aemula uirtus | exacuit*, 349-50) probeert Stilicho hem echter voorzichtig op andere gedachten te brengen en behoedt hij Honorius zo voor persoonlijke verwondingen of erger (*aduersine tubam princeps dignabere Mauri? | auferet ignauus clari solacia leti, | te bellante mori?*, 380-82).³⁶⁶ Hoewel Honorius telkens gehoor wil geven aan zijn verlangen naar strijd en zichzelf in de strijd wil werpen, krijgt hij daartoe nauwelijks de mogelijkheid. In VI Hon. vertelt Honorius aan Roma Persona dan wel over een bijna treffen met Alarics Goten, maar toen kwam Stilicho redding brengen (VI Hon. 440-90; *nec me timor inpulit ullus | et duce uenturo fretum*, 449-50). Bovendien vindt dit gesprek plaats in Honorius' thuisstad Ravenna (*dixit et antiquae muros egressa Rauennae | signa mouet*, 494-95), waar Roma hem was komen opzoeken om hem te eren voor Stilicho's overwinning in Pollentia. In het algemeen kan dus gesteld worden dat Honorius weliswaar als strijdlustig getoond wordt, maar dit gevoel nooit in daden lijkt om te (kunnen) zetten.³⁶⁷ Het mag er dan wel op lijken dat Honorius' zijn verlangen naar strijd van zijn vader overgeërfd heeft, toch wordt dit niet bevestigd door feiten en daden, waardoor zijn waarde op militair vlak niet gegarandeerd wordt, zoals dat wel het geval is bij zijn vader.³⁶⁸

Nog algemener vertoont Honorius bovendien weinig tot geen "early indications of genius or any special aptitudes," wat veel lijkt te zeggen over zijn keizerschap ten tijde van Claudianus.³⁶⁹ Afgezien van zijn strijdlust wordt Honorius' personage zelf inderdaad maar weinig afgebeeld, maar krijgt hij zoals gezegd vaak advies van Theodosius en Stilicho, die hem theoretische kennis aanbieden die echter niet vaak in de praktijk wordt omgezet. Om deze reden blijft zijn connectie met zijn vader en zijn voogd zeer belangrijk: zijn opvoeding vormt een centraal element van zijn personage, waarbij nog een bloedband komt tussen hem en zowel Theodosius, als zijn vader, als Stilicho, als zijn

³⁶⁶ Voor een behandeling van dit fragment, cf. ook supra, 6.3.3.

³⁶⁷ Dit uit zich ook in verlangens of zogenaamde 'voorspellingen' over de toekomst, die echter geen harde realiteit worden; cf. IV Hon. 521-22, over Honorius' trainingen: *promittitur ingens | dextra rudimentis Romanae uota moratur*.

³⁶⁸ Halliwell, "Traditional Greek Conceptions of Character," 48.

³⁶⁹ Struthers, "The Rhetorical Structure of the Encomia of Claudius Claudian," 72.

schoonvader. Aangezien Honorius zichzelf in Claudianus' werk wel strijdlustig toont, maar zich in de praktijk en op andere vlakken nauwelijks bewijst, gaat de aandacht eerder naar dit eerste. Tijdens het opgroeien tot en met het moment van schrijven lijkt de jonge keizer de bescherming van zijn vaderfiguren nodig te hebben, eerst van Theodosius, daarna bij het verkrijgen van werkelijke macht des te meer van Stilicho. Deze twee personages staan ook hoger dan Honorius in de hiërarchie van uitdragers van Roma Aeterna, een volgorde die hierdoor bevestigd wordt: alhoewel Honorius potentieel bezit als uitdrager, vooral op militair vlak, is hij niet in staat om zich effectief te profileren als agent.

7.2.2 Honorius en Rome

Wat Honorius' opvoeding betreft, zijn niet enkel de namen van zijn mentors belangrijk, maar ook de locatie waar hij vaak vertoefd heeft, namelijk de stad Rome. Zijn band met de antieke *caput mundi* biedt Claudianus een vertrekpunt om Honorius enigszins te verbinden met Roma Aeterna, dat in dit opzicht onlosmakelijk verbonden is met haar oorspronkelijke geografische kern.³⁷⁰ Als keizer vormt Honorius bovendien het politieke middelpunt van het West-Romeinse Rijk, zodat zijn band met Roma Urbs een zeer voor de hand liggend motief lijkt. Ook al werd Honorius in Constantinopel geboren, toch geniet Rome in Claudianus' literaire wereld al vanaf zijn jeugd zijn voorkeur, een thema dat vooral in *Panegyricus dictus Honorio Augusto sextum consuli* van groot belang is (VI Hon. 77-87):

hinc tibi concreta radice tenacius haesit
et penitus totis inoleuit Roma medullis,
dilectaeque urbis tenero conceptus ab ungue
tecum creuit amor; nec te mutare reuersum
eualuit propria nutritor Bosporos arce.
et quotiens optare tibi quae moenia malles
alludens genitor regni pro parte dedisset,
diuitis Aurorae solium sortemque paratam
sponte remittebas fratri: 'regat ille uolentes
Assyrios; habeat Pharium cum Tigride Nilum;
contingat mea Roma mihi.'

Honorius' persoonlijke band met Rome laat er voor hem geen twijfel over bestaan wanneer hij voor deze keuze wordt gesteld: nog vóór Theodosius het rijk daadwerkelijk verdeelt onder zijn zonen,³⁷¹ gaat Honorius' voorkeur uit naar 'zijn' Rome (*mea Roma*) in het Westen, ondanks de rijkdommen van het Oosten (*diuitis Aurorae solium*). Wat Arcadius' wens geweest zou zijn, wordt niet vermeld, maar wel dat de uiteindelijke verdeling zou verlopen zoals Honorius het wilde (*nec uota fefellit / euentus*, 87-

---

³⁷⁰ Cf. supra, 2.2: Claudianus en Roma Aeterna. In haar artikel "Claudian and the City: Poetry and Pride of Place" maakt Jacqueline Long ook expliciet de verbinding tussen Honorius en Rome als geografische locatie (8).

³⁷¹ Cf. *alludens*, wat erop lijkt te wijzen dat Theodosius' voorstel in dit soort situaties niet helemaal serieus genomen moet worden.

88). Deze gang van zaken wordt toegekend aan Fortuna, die in het Westen de tiran Eugenius liet opstaan, enkel opdat Honorius er uiteindelijk het roer in handen zou krijgen: *Fortuna nouum molita tyrannum / iam tibi quaerebat Latium, belloque secundo / protinus, Eoa uelox accitus ab aula / suscipis Hesperiam* (88-91). Daarmee is Honorius' wens dus uitgekomen en is de cirkel rond, zodat Claudianus een duidelijke basis heeft uitgebouwd voor Honorius' band met Rome, waarop hij later in het werk nog terug kan komen.

Roma Urbs vormt immers niet enkel op geografisch vlak een kader voor Honorius' zesde consulaat en zijn relatie met Roma Aeterna, maar ook wat betreft de structuur van het gedicht. *VI Hon.* begint immers met het aankondigen van Honorius' komst naar de stad, die enkele honderden verzen later ook daadwerkelijk plaatsvindt, terwijl daartussen Stilicho's overwinning bij Pollentia wordt beschreven en geprezen. De ultieme link die ook het structurele kader staande houdt is uiteraard Honorius' zesde consulaat, dat zorgt voor een hereniging met zijn geliefde Rome. In het begin van het gedicht wordt een vergelijking gemaakt tussen hem en Apollo: net zoals Delphi openbloeit wanneer de god terug thuiskomt, vereert Rome haar godgelijke keizer (35-38; *ecce Palatino creuit reuerentia monti / exultatque habitante deo potioraque Delphis / supplicibus late populis oracula pandit*, 35-37). Geen enkele andere stad is zo geschikt om Honorius' keizerlijke majesteit te ontvangen, en ze is zich ook maar al te goed bewust van het prestige dat ze geniet (*non alium certe decuit rectoribus orbis / esse larem, nulloque magis se colle potestas / aestimat et summi sentit fastigia iuris*, 39-41), waarin duidelijk het ideaal van Roma Aeterna verankerd zit. Een *ecphrasis* van de omgeving rond de Palatijn en het Forum volgt die Romes grandeur duidelijk maakt, waarbij niet toevallig gefocust wordt op haar politieke en sociale kern (42-52; *acies stupet igne metalli / et circumfuso trepidans obtunditur auro*, 51-52).³⁷² Nadat het spatiale kader op deze manier is ingeleid, volgt Honorius' personage onmiddellijk, dat door de dichter herinnerd wordt aan zijn connectie met Rome (*agnoscisne tuos, princeps uenerande, penates? / haec sunt, quae primis olim miratus in annis / patre pio monstrante puer*, 53-55). In de daaropvolgende passage wordt deze connectie verder uitgebouwd, zodat die als des te sterker overkomt bij het (lezers)publiek. Ook hier maakte Honorius immers kennis met de taken van een keizer, toen Theodosius hem had meegenomen en zo liet zien hoe een heerser zich moet gedragen onder het volk en in een politieke omgeving (55-76; *te consorte dies*, 58; *publicus hinc ardescit amor, cum moribus aequis / inclinat populo regale modestia culmen*, 63-64; *cum patre sedentem*, 70). Een deel van Honorius' opvoeding vindt hier niet enkel plaats in een omgeving die zijn afkomst waardig is,³⁷³ maar bovendien in Rome, niet zomaar een stad, maar de *caput mundi* en de Stad der Steden. Vanuit deze gedachte en met Honorius' genegenheid voor Rome in het achterhoofd, valt zijn attitude tegenover Roma Aeterna niet moeilijk in te schatten: hoewel niet door daden, komt zijn mentale verbondenheid met dit ideaal immers duidelijk naar voren.

De relatie tussen Roma Urbs en Honorius blijkt daarnaast bilateraal, zodat ook de attitude van de Romeinse inwoners tegenover hun keizer als belangrijk gezien moet worden. Na een uitgebreid verslag van Stilicho's overwinning op Alaric, die de veldheer in zijn clementie heeft laten

³⁷² Volgens Roberts is deze passage een herwerking van twee gelijkaardige *ecphraseis* uit *De consulatu Stilichonis* boek drie (3.65-70, 3.133-34); "Rome Personified, Rome Epitomized," 545-46.

³⁷³ Een typisch element van *encomia*; Struthers, "The Rhetorical Structure of the *Encomia* of Claudius Claudian," 71.

ontsnappen, uit de Romeinse senaat en het volk samen de wens dat hun keizer geëerd wordt voor deze triomf onder zijn heerschappij (*acrior interea uisendi principis ardor | accendit cum plebe patres et saepe negatum | flagitat aduentum*, 331-33), zodat zij zoals vroeger worden voorgesteld als een eensgezind SPQR. Hun verlangen naar een bezoek van Honorius is zelfs sterker dan bij enige ander keizer ooit het geval was, zelfs bij Honorius' Spaanse voorbeeld Trajanus³⁷⁴ of *clemens* Marcus Antonius (333-50; *nec tali publica uota | consensu tradunt atai caluisse per urbem, | Dacica bellipotens cum fregerat Vlpius arma*, 333-35). Na veelvuldig uitstel door Honorius treedt Roma Persona op en bezoekt ze de keizer in Ravenna, duidelijk in de hoedanigheid van gepersonifieerde Roma Urbs (356-60):

iam totiens missi proceres responsa morantis
rettulerant, donec differri longius urbis
communes non passa preces penetralibus altis
prosiluit uultusque palam confessa coruscus
inpulit ipsa suis cunctantem Roma querellis.

In deze passage representeert zij duidelijk de mening en de gevoelens van het Romeinse volk, de kern van wat zij personifieert. Wat de Romeinen of hun gezanten niet kunnen bereiken, kan Roma Persona echter wel; haar status als gerespecteerde en vereerde stadsgodin stelt haar zelfs in staat zich half klagend, half verwijtend tot Honorius te richten en hem te wijzen op de wensen van het Romeinse volk (361-425; *dissimulata diu tristes in amore repulsas | uestra parens, Auguste, queror. quonam usque tenebit | praelatus mea uota Ligus*, 361-63). Als laatste, pathetische argument haalt Roma de herinnering aan die zij heeft aan Honorius' vroegere bezoek, dat eerder in *VI Hon.* al beschreven werd (*pompam recolens ut mente priorem, | quem tenero patris comitem suscepit aeuo, | nunc duce cum socero iuuenem te Thybris adoret*, 423-25), waarop Honorius haar onderbreekt en zijn connectie met Roma Urbs en hier dus Roma Persona expliciteert (*orantem medio princeps sermone refouit: | 'numquam aliquid frustra per me uoluisse dolebis, | o dea, nec legum fas est occurrere matri,'* 426-28).

Honorius wijst Roma daarna op de plaatsvervangende rol die hij Stilicho in het verleden had opgedragen, zodat ook hun band nogmaals aangehaald wordt (429-35; *uidistis in illo | me quoque; sic credit pietas non sanguine solo, | sed claris potius factis experta parentem*, 433-35). Dit geeft hem aanleiding tot het uitspreken van een lange eulogie over zijn schoonvader (436-93; *cuncta quidem centum nequeam perstringere linguis, | quae pro me mundoque gerit*, 436-37), waardoor ook Stilicho's rol tegenover de staat en Roma Aeterna besproken wordt. Vreemd genoeg komt dit echter over als een (enigszins onbevredigende) verantwoording voor het feit dat Honorius zelf geëerd wordt, alsof hij deze keer Stilicho's plaatsvervanger was. In het kader van deze consulwijding wordt de gehele dialoog tussen Roma Persona en Honorius daarnaast voorgesteld als een bijzondere gebeurtenis, die tot gevolg heeft dat Honorius onmiddellijk gehoor geeft aan de wensen van het Romeinse volk en naar Rome vertrekt. Daarnaast legt deze dialoog ook hun onderlinge relatie bloot en vindt er daarenboven een complex samenspel plaats van interrelaties tussen Honorius, Roma Persona, Stilicho en Roma Aeterna, waarbij ieders rol min of meer aan bod komt. Ten eerste treedt Roma Persona op als vertegenwoordigster van Roma Urbs en, door de vele referenties aan haar verleden

---

³⁷⁴ Voor Trajanus als voorbeeld voor Honorius, cf. supra; voetnoot 251.

en haar grandeur, in zekere zin ook als gezant van Roma Aeterna. Ten tweede wordt Stilicho enerzijds benoemd als actieve uitdrager of agent van Rome en daaruitvolgend van het Roma Aeterna-ideaal, maar anderzijds is zijn secundaire rol hier ook van belang, namelijk het instaan voor de bescherming en opvoeding van Honorius. Ten slotte wordt ook Honorius' attitude tegenover Roma Persona en Urbs verduidelijkt, terwijl de vermelding van Stilicho, expliciet als zijn plaatsvervanger, lijkt te wijzen op het feit dat hij later zelf een dergelijke rol zal (kunnen) vervullen tegenover Rome en Roma Aeterna.

Na de ontmoeting tussen Honorius en de gepersonifieerde Roma Urbs komt de keizer nu aan bij de werkelijke stad met haar burgers, zodat deze samenkomst nog veel treffender is dan de vorige. Honorius' tocht wordt beschreven aan de hand van geografische *landmarks*, zodat er min of meer een climax wordt opgebouwd, letterlijk en figuurlijk in de richting van de Eeuwige Stad (494-536). Ten slotte nadert de keizer een verfraaid Rome dat speciaal voor haar keizer is opgemaakt, zoals een moeder haar dochter opmaakt wanneer een huwelijkskandidaat zich komt aanbieden (523-31; *ac uelut officiis trepidantibus ora puellae | spe propiore tori mater sollertior ornat | adueniente proco*, 523-25). Zelfs de hemel is helemaal schoongeveegd door het verschijnen van de keizer en de zon (*principis et solis radiis detersa remouit | nubila*, 539-40),³⁷⁵ zodat alles perfect is op deze feestelijke dag. Het gedicht nadert een hoogtepunt wanneer de grote opkomst van het volk en de optocht zelf worden beschreven, die Honorius' relatie met Rome en haar inwoners sterk benadrukt. Deze triomftocht herinnert aan vroegere, glorieuze tijden (*exultant iuuenes aequaevi principis annis; | temnunt prisca senes et in hunc sibi prospera fati | gratantur durasse diem*, 547-49), alsof er na Alarics nederlaag geen enkel gevaar meer dreigt; hier lijkt het alsof Rome op haar toppunt is en het Roma Aeterna-ideaal prominent aanwezig is als een tastbare werkelijkheid. Dit wordt ook geïllustreerd door het voorkomen en de uitdossing van Honorius, die zich gekleed heeft op een manier passend bij de grandeur van Rome (560-68):

conspicuas tum flore genas, diademate crinem
membraque gemmato trabeae uiridantia cinctu
et fortes umeros et certatura Lyaeo
inter Erythraeas surgentia colla zmaragdos
mirari sine fine nurus; ignaraque uirgo,
cui simplex calet ore pudor, per singula cernens
nutricem consultat anum, quid fixa draconum
ora uelint, uentis fluitent an uera minentur
sibila suspensum rapturi faucibus hostem.

Het perspectief van deze *ecphrasis* verandert wanneer de beschrijving van Honorius' extravagante consulaire toga overgaat in onschuldige vragen van een *ignara uirgo* aan haar *nutrix anus*, zodat Claudianus' (lezers)publiek enerzijds niet omvergeblazen wordt door de overdaad aan weelde, en de omstaanders anderzijds ook in beeld worden gebracht. In Rome lijkt de jonge keizer eindelijk open te bloeien en neemt hij het leiderschap op zich. Na zich eerst aan het volk getoond te hebben,

---

³⁷⁵ Opnieuw een parallelie tussen de zon en de keizer, die ook al gebruikt werd voor keizer Theodosius; cf. supra, 5.2.1.

vervult Honorius ook zijn plicht tegenover de senaat en licht hen in over zijn acties (*causas ex ordine rerum | euentusque refert ueterumque exempla secutus | digerit imperii sub iudice facta senatu*, 589-91). Bovendien wordt hij voorgesteld als de opvolger van zijn vader (*solio fultus genitoris eburno | gestarum patribus*, 588-89), wat hier uitzonderlijk niet enkel op politiek, maar ook op militair vlak lijkt te gebeuren (*agnoscunt proceres, habituque Gabino | principis et ducibus circumstipata togatis | iure paludatae iam curia militat aulae*, 594-96). De referentie naar de *Gabinus cinctus* lijkt immers te duiden op een vredevolle periode onder Honorius' heerschappij, wat echter pas mogelijk is geworden door de militaire overwinning op Alaric. Daarenboven zal deze vrede zichzelf niet in stand houden, wat hier echter wel geïmpliceerd wordt, maar blijft Roma Aeterna nog steeds een ideaal dat in de toekomst beschermd en uitgedragen zal moeten worden door agenten als Stilicho en Honorius.

Enkel in deze Romeinse omgeving lijkt Honorius open te bloeien en zijn functies te vervullen, of althans een deel daarvan, zodat de connectie met Roma Urbs van groot belang blijkt voor zijn personage. Het is ook op deze locatie dat Honorius gekoppeld wordt aan Roma Aeterna, en dan nog wel in haar optimale verschijningsvorm als verwezenlijkt ideaal. Alhoewel Stilicho verantwoordelijk is voor de belangrijke overwinning op Alaric, lijkt hij hier niet meer op te treden als mentor van zijn pupil Honorius, die inmiddels immers op eigen benen kan staan (*tum tibi magnorum merces Fortuna laborum | persoluit, Stilicho*, 578-79; *uirtutes uariae fructus sensere receptos: | depositum seruasse, Fides; Constantia, paruum | praefecisse orbi; Pietas, fouisse propinquum*, 584-86). De slotwoorden van de dichter drukken daarenboven wensen uit voor het komende jaar, wat gebaseerd lijkt op Honorius' aanwezigheid in Rome en zijn consulaire waardigheid (640-48; *consule laetatur post plurima saecula uiso | Pallanteus apex*, 643-44). Nu de keizer immers vertoeft op de plaats waarmee hij nauw verbonden is en waar hijzelf openbloeit, lijkt dit positieve gevolgen te impliceren voor de komende periode (649-60):

exeat in populos cunctis inlustrior annus,
 natus fonte suo, quem non aliena per arua
 induit hospes honos, cuius cunabula fouit
 curia, quem primi tandem uidere Quirites,
 quem domitis auspex peperit Victoria bellis!
 (...) licet unus in omnes
 consul eas, magno sextus tamen iste superbit
 nomine, praeteritis melior, uenientibus auctor.

Deze afsluitende wensen vormen de ultieme formulering van de connectie tussen Honorius en Rome: dit consulaat verbindt hen met elkaar en zal vooral om deze reden altijd een historisch moment en ijkpunt genoemd worden.

7.3 Interne representatie

De manier waarop Honorius zichzelf bij Claudianus voorstelt, verschilt weinig van wat hier strikt genomen de externe representatie van zijn personage genoemd wordt. Vijfmaal neemt de jonge

keizer het woord,³⁷⁶ en deze vijf speeches kunnen ingedeeld worden volgens één of beide van de volgende twee categorieën: Honorius die zijn relatie als pupil tegenover zijn mentors Theodosius of Stilicho onderkent, of die zich profileert als strijdlustig, hoewel het dan toch steeds bij woorden blijft. Zijn relatie met Roma Urbs komt niet zo sterk naar voren als bij zijn externe voorstelling door Claudianus, aangezien die vooral in *IV Hon.* ter sprake kwam en Honorius' speech uit dat gedicht zich op andere elementen focust. In het algemeen blijven dus voornamelijk de twee genoemde aspecten van zijn personage belangrijk, namelijk zijn connectie met zijn mentors en zijn strijdlust, zodat Honorius zichzelf als het ware karakteriseert als een toekomstige heerser die, ondanks zijn goede intenties, voorlopig echter nog niet klaar is voor zijn taak als keizer en beschermer van Roma Aeterna.

7.3.1 Honorius als pupil

In niet minder dan vier van Honorius' vijf speeches dringt het thema van mentor en pupil naar de voorgrond, waarvan enkele al behandeld zijn in hun context. Zoals eerder gezegd, wordt de jonge keizer onder de hoede gesteld van zijn vader Theodosius enerzijds van zijn schoonvader Stilicho anderzijds, die beiden opgevoerd worden als letterlijke en figuurlijke vaderfiguren. In Honorius' speeches helt de balans niet onverwachts over naar Stilicho, die in drie gevallen de opvoeding van zijn schoonzoon in handen heeft. Enkel in het ondertussen bekende fragment uit *IV Hon.* waarin Theodosius zijn zoon uitvoerig instrueert, fungeert de oude keizer als mentor voor zijn jonge maar enthousiaste opvolger. Wanneer Theodosius immers uitgebreid ingaat op militaire strategieën en zijn zoon hem onderbreekt, formuleert Honorius hun relatie in dit gesprek als volgt *equidem, faueant modo numina coeptis, | haec effecta dabo, nec me fratrique tibi que | dissimilem populi commissaque regna uidebunt* (*IV Hon.* 353-5). Theodosius' woorden beschouwt hij wel degelijk als op te volgen advies (*haec effecta dabo*) van iemand die voor hem dezelfde voorbeeldfunctie droeg (*nec (...) dissimilem populi commissaque regna uidebunt*) en die hij als leerling niet wil teleurstellen, maar opvolgen (*nec me (...) tibi que | dissimilem*). Meer nog, Honorius voelt het verlangen zijn vaders advies meteen in daden om te zetten en zichzelf zo te bewijzen tegenover hem (*sed cur non potius, uerbis quae disseris, usu | experior? gelidas certe nunc tendis in Alpes. | duc tecum comitem*, 356-58). Alsof zijn vader aansprakelijk was voor zijn jonge leeftijd, spreekt Honorius hem aan op een licht verwijtende toon (362-65):

usque adeone puer? nec me polluta potestas
nec pia cognati tanget uindicata cruoris?
per strages equitare libet. da protinus arma.
cur annos obicis? pugnae cur arguor inpar?

Door zelf de reden aan te halen waarom hij thuis moet blijven, toont Honorius dat hij zich bewust is van zijn rol als pupil onder de hoede van zijn vader. Desalniettemin waagt hij nog een poging om

---

³⁷⁶ Namelijk eenmaal in *IV Hon.* (353-68), *Epith.* (20-46) en *VI Hon.* (427-93) en tweemaal in *Gild.* (354-78; 427-66).

Theodosius te overtuigen, misschien net door dit inzicht te laten blijken, maar de verantwoordelijke vader houdt voet bij stuk (*laudanda petisti; / sed festinus amor. ueniet robustior aetas; / ne propera*, 370-71).

Op dezelfde beschermende manier tracht Stilicho Honorius van zijn idee af te brengen om persoonlijk ten strijde te trekken tegen Gildo. Na het droomvisioen van Theodosius de Oude voelde de jonge keizer immers het verlangen om zijn moed te tonen en aan het hoofd van een leger naar Afrika te varen (*at iuuenem stimulis inmanibus aemula uirtus / exacuit; iam puppe uehi, iam stagna secare / feruet et absentes inuadere cuspide Mauros*, Gild. 349-51), waarop hij Stilicho laat ontbieden om zijn advies te vragen (*tum iubet acciri socerum dextramque uocato / conserit et, quae sit potior sententia, quaerit*, 352-53). Na het vertellen van zijn droom, stelt Honorius op dezelfde manier als in de passage hierboven voor om niet langer te wachten, maar zelf het heft in handen te nemen (*quonam usque remoti / cunctamur? decuit pridem conplere biremes / et pelagi superare minas. transmittere primus / ipse paro*, 368-71). Hier voelt de jonge keizer zich echter al een volgroeiende man: *an patiar tot proba sedens iuuenisque relinquam / quae tenui rexique puer?* (375-76). Dit gevoel van volwassenheid zorgt ook voor opstandigheid (*nos praedae faciles insultandique iacemus?*, 378), maar Stilicho stelt zoals intussen bekend Honorius' welzijn boven zijn wensen en antwoordt negatief (*aduersine tubam princeps dignabere Mauri? auferet ignauus clari solacia leti, / te bellante mori?*, 380-82). Opnieuw voelt Honorius zich volwassen genoeg voor de oorlog, maar toont zijn mentor niettemin de verantwoordelijkheid om hem niet aan het oorlogsgevaar bloot te stellen, gezien de twijfelachtige uitkomst van zo'n strijd.

Niet enkel op dit vlak komen Honorius' mentors tussen in zijn eigen belang, maar ook wat betreft zijn huwelijk. In het begin van het *Epithalamium dicti Honorio Augusto et Mariae* wordt een verliefde Honorius getoond, ongeduldig om met Maria in het huwelijk te treden (*Epith. 1-19; incusat spes aegra moras longique uidentur / stare dies segnemque rotam non flectere Phoebe*, 14-15). In een monoloog drukt de jonge keizer zijn ongeduld uit en laat hij duidelijk blijken welke organisatorische rol Stilicho heeft in zijn verbintenis met Maria: *quonam usque uerendus / cunctatur mea uota socer? quid iungere differt, / quam pepigit, castasque preces implere recusat?* (20-2). Ondanks zijn ongeduld spreekt Honorius niettemin met respect over zijn voogd (*uerendus (...) socer*) en verwijst hij even later naar het feit dat zijn toekomstige huwelijk lang geleden reeds vastgelegd was door Theodosius (*quae sponsa mihi pridem patrisque relicta / mandatis uno materni sanguinis ortu / communem partitur auum*, 29-31). Hieruit blijkt dat niet enkel zijn liefde voor Maria een rol speelt, maar dat zij voor elkaar bestemd waren en dat ze later naar elkaar toe gegroeid zijn. Theodosius had op voorhand een goede partij uitgezocht voor zijn zoon, wat binnenkort door toedoen van zijn schoonzoon Stilicho (die inderdaad rechtstreeks betrokken is als vader van Maria) in de praktijk bevestigd zal worden. Niet enkel Stilicho houdt zich aan deze overeenkomst, ook Honorius zelf vertelt hoe hij zijn toekomstige schoonvader uit eigen beweging nederig om de hand van zijn dochter vroeg: *fastidia supplex / deposui gessique procum; de limine sacro / oratum misi proceres, qui proxima nobis / iura tenent* (31-34). Hoewel zijn verzoek naar eigen zeggen niet klein is (*fateor, Stilicho, non parua poposci*, 34), stelt hij het huwelijk met Maria voor als een soort schuld die afgelost moet worden, nadat Stilicho zelf Serena als echtgenote had gekregen (35-38):

sed certe mereor princeps hoc principe natus,
qui sibi te generum fraterna prole reuinxit,
cui Mariam debes. faenus mihi solue paternum,
redde suos aulae.

Honorius ziet deze verbintenis met Stilicho's dochter dus als een soort wederdienst van haar vader aan zijn mentor, Theodosius, die deze functie hier dus vervult tegenover zowel zijn schoonzoon als zijn echte zoon. Het feit dat Honorius zich in deze situatie al volwassen voelt, blijkt enerzijds uit zijn eigen woorden (*iuueni (...) alumno*, 44), maar toont zich anderzijds ook in het feit dat hij zelf stappen onderneemt om zijn voogd beleefd maar rechtuit op zijn 'plicht' tegenover Theodosius te wijzen. Het blijft echter Stilicho die niet enkel zijn dochter schenkt aan Honorius, maar blijkbaar ook de datum van het huwelijk zelf vastgesteld heeft (*quonam usque uerendus / cunctatur mea uota socer?*, 20-21), zodat hij nog steeds boven Honorius staat. Doorheen deze passage wordt de relatie tussen Stilicho en Honorius dus duidelijk en vormt deze een fundament voor latere discussies over andere onderwerpen, zodat Stilicho ook daar als Honorius' meerdere optreedt.

Honorius maakt deze relatie op een gegeven moment ook zelf duidelijk, meer bepaald ten overstaan van Roma Persona. Wanneer zij de jonge keizer immers komt opzoeken om hem tot consul te wijden na de Romeinse overwinning bij Pollentia, onderbreekt hij haar smeken en gaat hij graag in op de heldendaden van Stilicho (*VI Hon.* 433-93). Dankzij Honorius' persoonlijke betrokkenheid zorgt zijn eigen herinnering aan Alarics invasie voor een geschikt en geloofwaardig voorbeeld (*ab omnibus unum (...) docebo, / subiectum nostris oculis et cuius agendi / spectator uel causa fui*, 437-40).³⁷⁷ Van een algemene uitspraak over Stilicho's prestaties (*cuncta quidem centum nequeam perstringere linguis, / quae pro me mundoque gerit*, 436-37) vernauwt de focus al snel naar wat hij betekend heeft voor Honorius, die in het nauw gedreven was door Alaric: *populator (...) meque minabatur calcato obsidere uallo (...) nec me timor inpulit ullus / et duce uenturo fretum* (440-50). Stilicho's manoeuvres worden beschreven vanuit het standpunt van Honorius, die zijn beschermer voorstelt als een onbaatzuchtige redder (459-66):

quid faceret? differret iter? discrimina nullas
 nostra dabant adeunda moras. perrumperet agmen?
 sed paucis comitatus erat; nam plurima retro,
 dum nobis properat succurrere, liquerat arma
 extera uel nostras acies. hoc ille locatus
 ancipiti, longum socias tardumque putauit
 expectasse manus et nostra pericula tendit
 posthabitis pulsare suis.

Woorden en woordgroepen als *nobis properat succurrere, longum (...) tardumque putauit* en *posthabitis (...) suis* wijzen op de toewijding en de verantwoordelijkheid die Stilicho aan de dag legt om Honorius te beschermen, wat zijn pupil beslist waardeert. De heroïsche manier waarop de veldheer hem vervolgens in een risicovolle charge weet te ontzetten, wordt door Honorius gedetailleerd uiteengezet, in die mate zelfs dat Stilicho in zijn *aristeia* de Griekse Diomedes ver overtreft en beter vergeleken kan worden met de Romeinse Horatius Cocles (470-90; *Diomedeis tantum praeclarior ausis / quantum lux tenebris manifesta proelia furtis!*, 479-80).³⁷⁸ Als voogd waakt Stilicho over Honorius,

³⁷⁷ Cf. ooggetuigenis als gezagsargument; Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 308.

³⁷⁸ Opnieuw is kan hier gezien worden hoe Stilicho wordt voorgesteld als of vergeleken met Republikeinse helden; cf. supra, 6.2.3.

zelfs in extreme situaties waarin zijn eigen leven op het spel staat, wat de jonge keizer zelf maar al te goed lijkt te beseffen.

Zowel Theodosius en Stilicho kwijten zich van hun taak als mentor en beschermer van Honorius, wat eerder in dit onderzoek al ter sprake kwam, maar zoals blijkt ook door Honorius onderkend wordt. Doordat hun bilaterale relatie daarenboven vanuit het perspectief van beide partijen op dezelfde manier beschouwd wordt, namelijk als mentor en pupil, wordt deze relatie voorgesteld als zowel harmonieus als gefundeerd. Enerzijds staan Theodosius en Stilicho in voor de opvoeding van de jonge keizer en geven ze dus hun waarden en idealen aan hem door,³⁷⁹ anderzijds waken ze ook over hem en beschermen ze hem, wat verklaard kan worden vanuit hun onderlinge hiërarchische posities als uitdragers van Roma Aeterna. Bovenaan staan de twee mentors,³⁸⁰ met onder hen Honorius, die geleidelijk aan meer verantwoordelijkheid en bevoegdheid lijkt te krijgen: na Theodosius' overlijden verkrijgt hij de officiële heerschappij over het Westen, zodat enkel Stilicho nog boven hem staat, terwijl hem een toekomst wacht als volwassen heerser en volwaardige uitdrager van Roma Aeterna.

7.3.2 Honorius' strijdlust

Zoals hoger al aangetoond werd, heeft Honorius als jonge keizer weliswaar het verlangen om zijn dapperheid te tonen, maar komt van feitelijke daden uiteindelijk weinig terecht. Onder externe representatie werd voornamelijk de negatieve conclusie besproken, terwijl het hier interessanter is om, in de lijn van interne representatie, Honorius' eigen standpunt te bekijken. Het feit dat er bij hem strijdlust aanwezig is, werd hoger al aangetoond, maar hieronder zal onderzocht worden hoe en in welke mate hij zijn verlangen naar strijd aangeeft en zich door zijn intenties dus profileert als een potentiële agent van Roma Aeterna.

Twee van de drie relevante fragmenten werden al min of meer behandeld, zoals dit eerste waarin Honorius zijn vader wil vergezellen op veldtocht, nadat hij uitgebreid militair advies heeft gekregen (*IV Hon.* 353-69). Hier lijkt de jeugdige Honorius zijn eigen krachten te overschatten en gaat hij op in een gevoel van patriottisme, dat hij wil laten blijken door zijn pas vergaarde kennis om te zetten in de praktijk. Nadat hij zich expliciet heeft geschikt naar de wil van zijn vader, denkt hij hardop na over dadelijk in actie treden (*sed cur non potius, uerbis quae disseris, usu | experior?*, 356-57), waarop hij zich weer tot zijn vader richt om hem een kans te geven zichzelf te bewijzen (*gelidas certe nunc tendis in Alpes. | duc tecum comitem; figant sine nostra tyrannum | spicula; pallescat nostro sine barbarus arcu,* 357-59). Bovendien lijkt zijn eigen machteloosheid tot dan toe hem te storen (*Italiamne feram furiis praedonis acerbi | subiectam?*, 360-61; *usque adeone puer? nec me polluta potestas | nec pia cognati tanget uindicta cruoris?*, 362-63), terwijl hij zich goed bewust is van zijn status als zoon van Theodosius en dus als toekomstige Romeinse keizer (*patiar Romam seruire clienti?*, 361). Dit verlangen om zelf

---

³⁷⁹ Cf. Perelman en Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, 363-64.

³⁸⁰ Zij staan weliswaar nog onder Roma Persona, maar die treedt niet op als mentor van Honorius en wordt hier om die reden niet in beschouwing genomen.

stappen te ondernemen en de *tyrannus* Eugenius te verslaan, wordt daarenboven ondersteund door een statement waarin hij zich bereid toont tot het gevecht: *per strages equitare libet* (364). Met een hernieuwde poging om zijn jonge leeftijd niet te laten meetellen als bezwaar (*cur annos obicis? pugnae cur arguor inpar?*, 365) vergelijkt Honorius zichzelf wat overmoedig met Pyrrhus, zoon van Achilles, die op dezelfde jonge leeftijd Troje aan zijn voeten had gekregen (*aequalis mihi Pyrrhus erat, cum Pergama solus / uerteret et patri non degeneraret Achilli*, 366-67). Als Theodosius' geweten gesust zou worden wanneer Honorius niet in de keizerlijke tent verbleef, geeft hij aan dat hij zich even graag onder de troepen zelf zou mengen (*si princeps castris haerere nequibo, / uel miles ueniam*, 368-69), zijn laatste maar absurde argument, waarmee hij lijkt te willen aantonen dat zijn enthousiasme op dit moment belangrijker is dan dergelijke *practicalities*. Vol geestdrift beëindigt Honorius zo zijn korte maar krachtige betoog, waaruit duidelijk zijn verlangen blijkt om zich te kunnen inzetten voor de Romeinse zaak.

Met gelijkaardige argumenten richt een wat oudere Honorius zich in *In Gildonem* tot Stilicho, opnieuw met het verlangen om persoonlijk ten strijde te trekken. In zijn slaap had zijn grootvader Theodosius de Oudere hem immers aangespoord om Gildo aan te pakken, wat Honorius beschouwt als een toekomstvoorspelling (*per somnos mihi, sancte pater, iam saepe futura / panduntur multaeque canunt praesagia noctes, Gild. 354-55; nunc etiam paribus secum certare tropaeis / hortator me cogit auus*, 367-68). Ook hier stelt Honorius zich hardop vragen over zijn eigen passieve gedrag tot dan toe (*quonam usque remoti / cunctamur?*, 368-69) en wil hij zich zonder verder oponthoud aan de strijd tegen Gildo wijden (*decurt pridem complere biremes / et pelagi superare minas*, 369-70). Persoonlijk initiatief ontbreekt niet: *transmittere primus / ipse paro* (370-71). Nu Honorius bovendien zelf keizer is geworden en niet enkel meer de zoon van Theodosius is, heeft hij de macht over de door Rome onderworpen volkeren, die hij zonder aarzelen zou willen inzetten voor de Romeinse zaak (*quaecumque meo gens barbara nutu / stringitur, adueniat*, 371-72). Alsof hij echter nu al verhinderd is of alsof Stilicho zijn voorstel al op voorhand geweigerd heeft, beschrijft Honorius ook hier verontwaardigd hoe het er zou uitzien als hij niet in actie kwam: *an patiar tot probra sedens iuuenisque relinquam / quae tenui rexique puer?* (375-76). Het thema van volwassenheid heeft duidelijk veel betekenis voor hem (*iuuenis, puer*), nu hij de functie heeft overgenomen van zijn vader, die zichzelf meermaals heeft bewezen in het verleden (*bis noster ad Alpes / alterius genitor defensum regna cucurrit*, 376-77). Verschillende elementen spelen hier dus een rol voor de jonge keizer, in de eerste plaats zijn persoonlijke inbreng en betrokkenheid. Zelf voelt hij zich immers geprikkeld om ten strijde te trekken (*iuuenem stimulis inmanibus aemula uirtus / exacuit*, 349-50) en ziet hij de woorden van Theodosius de Oudere als een persoonlijke aansporing. Als keizer van het Westen wil hij daarenboven gezag uitoefenen, zowel over zijn bondgenoten als over vijanden als Gildo, wat zijn machtspositie en capaciteiten benadrukt. Daarbij lijkt hij de druk te voelen om niet onder te doen voor zijn voorgangers in de familie, de twee Theodosii, of hen op z'n minst niet teleur te stellen. Met dit element van dreigende schande sluit Honorius dan ook zijn speech af (*nos praedae faciles insultandique iacemus?*, 378), zodat het lijkt alsof negatief advies van Stilicho allerminst aanvaardbaar zou zijn.

Desalniettemin weet Stilicho Honorius er echter van te overtuigen om af te zien van persoonlijke deelname aan de strijd, zoals hierboven al bleek, en stemt de jonge keizer uiteindelijk toe (*haec ubi sederunt genero*, 415). Nu hij zijn patriottisme niet kan laten blijken in de strijd, steekt Honorius zijn

energie in zijn speech aan de vertrekkende troepen.³⁸¹ Daarin tracht hij zijn eigen strijdlust over te brengen op hen, onder meer door hen meermaals expliciet voor te stellen als wrekers van het onrecht dat hem, als vertegenwoordiger van Rome, is aangedaan (*Gildonem domitura manus, promissa minasque / tempus agi. si quid pro me doluistis, in armis / ostentate mihi*, 427-30). Op een spottende manier beschrijft Honorius hoe Gildo allesbehalve het voorkomen heeft van een leider (444-49):

umbratus dux ipse rosis et marcidus ibit
unguentis crudusque cibo titubansque Lyaeo,
confectus senio, morbis stuprisque solutus.
excitet incestos turmalis bucina somnos,
inploret citharas cantratricesque choreas
offensus stridora tubae.

Ironisch genoeg is deze beschrijving gecentreerd rond Gildo's verschijning op het slagveld, terwijl Honorius zelf helemaal niet aanwezig zal zijn en dus in feite een nog minder verantwoordelijke 'leider' is. Helemaal ingepalmd door Stilicho's beschermende woorden gaat Honorius verder op dit thema zonder de ironie te beseffen: *nonne mori satius, uitae quam ferre pudorem?* (451). Desondanks geeft dit hem een grond om zijn manschappen te steunen in hun belangrijke taak. Zij moeten er immers voor zorgen dat Romes machtspositie hersteld wordt, zodat Roma Aeterna een streefdoel en ideaal vormt (452-60):

nam quae iam regio restat, si dedita Mauris
regibus Illyricis accesserit Africa damnis?
ius Latium, quod non Meroe rubroque solebat
Oceano cingi, Tyrrhena clauditur unda?
et cui non Nilus, non intulit India metas,
Romani iam finis erit Trinacria regni?
ite recepturi, praedo quem sustulit, axem
ereptumque Notum; caput insuperabile rerum
aut ruet in uestris aut stabit Roma lacertis.

Heel expliciet stelt hij de interventie van zijn troepen voor als een beslissend moment voor het voortbestaan van Rome en Roma Aeterna, zodat de paradox inherent aan dit ideaal zeer duidelijk wordt (*caput insuperabile rerum / aut ruet (...) aut stabit Roma*). Tegelijk karakteriseert Honorius zichzelf ook als uitdrager van dit ideaal, aangezien het vertrekkende leger zijn plaats inneemt op aanraden van zijn mentor Stilicho. De vurigheid waarmee hij zijn punt verkondigt, lijkt hier dan ook te wijzen op zijn persoonlijke verlangen om Gildo verslagen te zien in de strijd, hoewel hij daar zelf niet bij aanwezig zal zijn. In zijn speech lijkt het er daarom op dat Honorius zijn strijdlust tracht over te

---

³⁸¹ De context van deze speech komt enigszins vreemd over: de keizer spreekt zijn manschappen toe zoals een legeraanvoerder dat zou doen, maar hij houdt zich daarna ver weg van de eigenlijke strijd en blijft zelfs achter in Italië, wat normaliter een demoraliserend effect op de troepen zou moeten hebben. Bij Claudianus speelt dit geen enkele rol, alsof de troepen Stilicho's redenering gevolgd hebben en er zich helemaal in kunnen vinden, en worden Honorius' woorden bevestigd door een voorteken (*omina conueniunt dicto (...) illicit auguriis alacres per saxa citati / torrentesque ruunt*, 467-73).

brengen naar zijn manschappen, die daardoor zijn plaats innemen als agenten of effectieve uitdragers van Roma Aeterna.

7.4 Conclusie

In het algemeen lijkt Honorius' wereldlijke positie als West-Romeinse keizer amper weerspiegeld te worden in Claudianus' oeuvre, tenminste wat zijn relatie met Roma Aeterna betreft. Zijn personage lijkt immers in de schaduw te staan van Theodosius en Stilicho, die beiden optreden als vaderfiguren en mentors van de jonge keizer. Daardoor blijft hij ook constant onder hun bescherming, zodat hij enerzijds een inferieure positie krijgt toebedeeld, althans ten opzichte van hen, en het thema van opvoeding anderzijds primair blijft bij Claudianus' voorstelling van zijn personage. Honorius toont niettemin dat hij goede intenties heeft, waar in de praktijk evenwel niets van terecht komt, vaak doordat zijn mentors zich genoodzaakt zien zijn jeugdige overmoed te temperen. Concrete daden stelt hij dus niet of amper doorheen Claudianus' werk, maar hij plaatst zich wel graag onder de hoede van zijn vader of schoonvader. Wat de laatste betreft, vervult Honorius' personage nog een extra functie, namelijk die van passieve steunpilaar waarop Stilicho zijn gezag kan steunen. De Vandaal bekleedt immers op wereldlijk vlak een lagere rang dan de keizer, maar net daardoor kan hij optreden als Honorius' generaal en vertegenwoordiger. In de privésfeer wordt Stilicho's rol dus uitgebreid tot beschermer, wat hem de gelegenheid geeft om zijn schoonzoon ervan te weerhouden persoonlijk ten strijde te trekken. Hun onderlinge rangorde wordt immers omgedraaid als het gaat over ervaring of verdiensten, in het bijzonder in het licht van het Roma Aeterna-ideaal.

Honorius' passiviteit heeft uiteraard gevolgen wat zijn houding ten opzichte van dit ideaal betreft. Als zoon en pupil van Theodosius en Stilicho, die al bekeken werden in hun functie als uitdragers en agenten van Roma Aeterna, is hij bij hen in de leer en geven zij hun waarden en idealen aan hem door, aangezien zij borg staan voor zijn opvoeding. In dit opzicht kan Honorius' positie gezien worden als een tussenfase, nu hij oud genoeg is om te leren, maar nog te jong en te onervaren is om als agent op te treden. Zelf is hij immers nog niet in staat om de rol van Theodosius en Stilicho op zich te nemen, die zich op politiek en voornamelijk militair vlak ruimschoots hebben bewezen. Op die rol wordt hij echter wel al op voorbereid, en Honorius laat dan ook zijn patriotisme blijken door zich bereid te verklaren om op te treden als beschermer van Rome en Roma Aeterna. Daarbij lijkt hij duidelijk in de voetsporen van zijn mentors te willen treden, want zijn strijdlust laat blijken dat hij zichzelf vooral als een militaire aanvoerder ziet, terwijl hij beseft dat daarnaast ook politiek bestuur onder zijn verantwoordelijkheid zal vallen. De consistente weigeringen van zowel Theodosius als Stilicho, telkens omwille van dezelfde redenen, zorgen er echter voor dat Honorius' positie voorlopig ondergeschikt blijft aan die van henzelf. Als een gevolg daarvan kan de jonge keizer misschien wel een uitdrager van Roma Aeterna genoemd worden, maar dan eerder in woorden en gedachten dan in daden.

Eindconclusie

In de literaire wereld van Claudius Claudianus neemt het ideaal van Roma Aeterna duidelijk een cruciale positie in. Door als panegyricus steeds een optimistische en lovende toon aan te houden, creëert hij een constante spanning tussen realiteit en fictie die gericht is op het hoog houden en verheerlijken van het (West-)Romeinse Rijk. Alhoewel een dergelijke positieve houding enerzijds eigen is aan het genre van de panegyriek, gaat Claudianus niettemin op een bijzondere manier om met de literaire traditie die verbonden is met Roma Aeterna. Zoals vooraf gesteld werd en ondertussen bevestigd werd in de bovenstaande analyse, manifesteren Roma en Roma Aeterna zich in zijn werk op verschillende wijzen, die telkens in zekere mate gekoppeld zijn aan Roma Urbs, het Eeuwige Rome, de *caput mundi* van weleer. Op deze manier vormt het Roma Aeterna-ideaal als het ware een schakel tussen verleden, heden en toekomst, die zo met elkaar verbonden zijn en samen een geheel vormen dat niet mag uiteenvallen.

Om te onderzoeken hoe Roma Aeterna zich precies manifesteert bij Claudianus, werd de focus gericht op de vier voornaamste protagonisten in zijn oeuvre, namelijk de gepersonifieerde godin Roma, de vroegere keizer Theodosius, zijn schoonzoon en generaal Stilicho en ten slotte Theodosius' jongste zoon, de West-Romeinse keizer Honorius. Alle vier boden zij net omwille van hun belangrijke positie een interessante basis voor dit onderzoek, dat gevoerd werd door de karakterisering van personages door de dichter te analyseren. Deze methode heeft aangeduid dat zowel het karakter van de personages als de daarop gebaseerde houding en daden van belang zijn voor de constructie van hun literaire *personae*. Hieruit bleek dat elke protagonist in het geheel van Claudianus' werk een aantal min of meer vastgelegde functies heeft, die hem of haar profileren inzake hun verhouding tot Roma Aeterna. Vaak bleken deze functies te wijzen op hun interrelaties met andere personages of protagonisten, zodat zij samen een hiërarchisch geheel vormen. Aan de hand van de afzonderlijke analyses werd deze hiërarchie opgesteld, waarbij het Roma Aeterna-ideaal het overkoepelende idee vormt.

Helemaal boven de rangorde van protagonisten staat Roma Persona, die als personificatie in essentie Roma Urbs en bij uitbreiding Roma Imperium vertegenwoordigt. Daarenboven lijkt Roma Aeterna naargelang de context in zekere mate een deel van haar personage te vormen, aangezien zij naar de andere protagonisten toe dit ideaal lijkt uit te dragen en te belichamen. In dit opzicht neemt ze als gepersonifieerde en dus geconcretiseerde abstractie een middenpositie in tussen Roma Aeterna enerzijds en Theodosius, Stilicho en Honorius anderzijds, en vormt zij als het ware een brug tussen een ideaal en zijn agenten. In het algemeen kan dus gesteld worden dat Roma Persona eerder

een gezant genoemd kan worden dan een actieve agent, een rol die op zich genomen wordt door andere protagonisten.

De eerste die Roma Persona bij Claudianus benadert is Theodosius, de tweede protagonist, die wel een actieve uitdrager en beschermer van Roma Aeterna genoemd kan worden. Op consistente en transparante wijze wordt zijn personage afgebeeld als de ideale keizer die een onbetwistbare autoriteit vormt op verschillende niveaus. Op zowel militair als politiek vlak weet hij de Romeinse staat op een adequate manier te besturen en te beschermen, wat zijn voornaamste functie vormt als uitdrager en agent. Daarnaast oefent hij als autoriteit eveneens invloed uit op Stilicho en Honorius, tegenover wie hij de rol van vaderfiguur en mentor vervult. Aan hen geeft hij zijn waarden en idealen door, waaronder ook dat van Roma Aeterna, zodat hij in ook deze zin letterlijk een spilfiguur wordt.

Theodosius' positie en functie als bestuurder en beschermer van Rome draagt hij over aan Stilicho, de derde protagonist, die tegelijk expliciet ook zijn andere functie als vaderfiguur overneemt. Hun twee personages lijken tot op zekere hoogte gelijkaardige rollen te vervullen, hoewel Stilicho bij Claudianus veel vaker in de aandacht staat. Op politiek maar vooral ook op militair vlak wordt Stilicho voorgesteld als de beschermer van Roma Aeterna. Een groot verschil echter met Theodosius, die het ideale keizerschap belichaamt, is dat Stilicho frequent wordt afgebeeld als een Republikeinse held, wat enerzijds de nadruk legt op zijn militaire inzicht en bekwaamheid, en waardoor hij anderzijds in Romeinse ogen toch nog veel aanzien kan genieten naast de figuur van de keizer. Net zoals zijn schoonvader wordt Stilicho daarnaast ook geplaatst in de rol van vaderfiguur en mentor van Honorius, als wiens beschermer en adviseur hij telkens optreedt. Stilicho's rol van vaderfiguur kan daarenboven in zekere zin verder uitgebreid worden naar zowel de manschappen die onder Stilicho's bevel staan als het Romeinse volk, ten opzichte van wie hij optreedt als leider en ordehandhaver. Deze nadruk die op het leger gelegd wordt, duidt bovendien nogmaals op wat het belangrijkste aspect vormt van Stilicho's rol als uitdrager van Roma Aeterna.

Als vierde protagonist komt de jonge keizer Honorius aan bod, die echter niet dezelfde status geniet als zijn twee mentors. Tegenover hen wordt hij in de positie geplaatst van leerling en toekomstige opvolger, aangezien hij hoofdzakelijk door zijn jeugdige leeftijd nog geen volwaardige uitdrager van Roma Aeterna kan zijn. Theodosius en Stilicho dienen hem dan ook tot voorbeeld en staan hem bij als beschermers en adviseurs, met als gevolg dat Honorius' enthousiasme en strijdlust opgewekt wordt: ondanks zijn (tijdelijke) onbekwaamheid, vormt hij niettemin een potentiële opvolger voor zijn vader en schoonvader. Onder leiding van in het bijzonder Stilicho lijkt Honorius als aspirant-uitdrager immers op degelijke wijze voorbereid te worden op zijn toekomstige rol tegenover Roma Aeterna. Daarmee vormt hij als vierde protagonist de laatste belangrijke schakel in Claudianus' hiërarchie van uitdragers van dit ideaal.

Uit dit overzicht van voornaamste protagonisten kan afgeleid worden dat niet alleen elk van hen afzonderlijk betekenis heeft doorheen Claudianus' oeuvre, maar dat zij samen ook een draagvlak vormen om Roma Aeterna uit te dragen. Terwijl Roma Persona een gezant vormt van dit ideaal, vervullen zowel Theodosius als Stilicho de functies van actieve agenten, onder wie Honorius staat als hun potentiële maar voorlopig nog onbekwame opvolger. Aan de hand van deze hiërarchische

indeling is Claudianus erin geslaagd een consistente en idealistische literaire wereld op te bouwen waarin Roma Aeterna als ideaal een essentiële rol speelt, onderbouwd door de voorstellingen van zijn personages. Ten opzichte van de reële situatie van de Late Oudheid blijft het oeuvre van de dichter een interessant onderzoeksdomein wat de spanning tussen realiteit en fictie betreft, een vaststelling die op zich al Claudius Claudianus' bijzondere status in de laatantieke Latijnse literatuur rechtvaardigt.

Bibliografie

Primaire bronnen

- Hall, John B., bew. *Claudii Claudiani Carmina*. Leipzig: B.G. Teubner, 1985.
d'Hane-Scheltema, Marietje, vert. *Claudius Claudianus - Verzamelde gedichten*. Amsterdam: Athenaeum-Pollak & Van Genneep, 2008.

Secundaire bronnen

- Baldwin, Charles S. *Ancient Rhetoric and Poetic*. New York: Macmillan, 1924.
Born, Lester K. "The Perfect Prince According to the Latin Panegyrists." *AJPh* 55 (1934): 20-35.
Bowen, Edwin W. "Claudian, the Last of the Classical Roman Poets." *CJ* 49 (1954): 355-58.
Cameron, Alan. "Theodosius the Great and the Regency of Stilicho." *HSPH* 73 (1969): 247-80.
———. *Claudian: Poetry and Propaganda at the Court of Honorius*. Oxford: Clarendon Press, 1970.
———. *The Last Pagans of Rome*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
Caplan, Harry. *Of Eloquence. Studies in Ancient and Mediaeval Rhetoric*. Ithaca (NY) en Londen: Cornell University Press, 1970.
Christiansen, Peder G. "Claudian Versus the Opposition." *TAPhA* 97 (1966): 45-54.
———. *The Use of Images by Claudius Claudianus*. Den Haag: Mouton, 1969.
———. "Claudian and the East." *Historia* 19 (1970): 133-20.
———. "Claudian and Eternal Rome." *AC* 40 (1971): 670-74.
———. "Claudian: A Greek or a Latin?" *Scholia* 6 (1997): 79-95.
de Temmerman, Koen. "Ancient Rhetoric as a Hermeneutical Tool for the Analysis of Characterization in Narrative Literature." *Rhetorica* 28 (2010): 23-51.
Dewar, Michael. "Hannibal and Alaric in the Later Poems of Claudian." *Mnemosyne* (Fourth Series) 47 (1994): 349-72.
Fletcher, David T. "Whatever Happened to Claudius Claudianus? A Pedagogical Proposition." *CJ* 104 (2009): 259-73.
Formisano, Marco. "Late Antiquity, New Departures." In *The Oxford Handbook of Medieval Latin Literature*, bewerkt door Ralph J. Hexter en David Townsend, 509-34. Oxford: Oxford University Press, 2011.
Fuhrmann, Manfred. "Die Romidee der Spätantike." *HZ* 207 (1968): 529-61.
Glover, Terrot R. *Life and Letters in the Fourth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1901.
Halliwell, Stephen. "Traditional Greek Conceptions of Character." In *Characterization and Individuality in Greek Literature*, bewerkt door Christopher Pelling, 32-59. Oxford: Clarendon Press, 1990.
Kennedy, George A. *The Art of Rhetoric in the Roman World*. Princeton: Princeton University Press, 1963.
———. *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
———. *Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times*. 2de ed. Chapel Hill en Londen: The University of North Carolina Press, 1999.
Kurfeß, A. "Zu Claudius Claudianus' Invektiven." *Hermes* 76 (1941): 93-95.
Lanham, Richard A. *A Handlist of Rhetorical Terms*. 2de ed. Berkeley, Los Angeles en Londen: University of California Press, 1991.
Lausberg, Heinrich. *Handbook of Literary Rhetoric: A Foundation for Literary Study*. Vertaald door Matthew T. Bliss, Annemiek Jansen en David E. Orton, bewerkt door David E. Orton en R. Dean Anderson. Leiden: Brill, 1998.

- Leefers, Steven. "Visies op de toekomst van Rome: thematiek in de literatuur van de Late Oudheid." Proefschrift, Universiteit Utrecht, 2004. Laatste geopend op 21 mei 2013. igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0920-200547/Rome%20-%20Laus%20Romae%20essay.doc.
- Levy, Harry L. "Themes of Encomium and Invective in Claudian." *TAPhA* 89 (1958): 336-47.
- Long, Jacqueline. "Claudian and the City: Poetry and Pride of Place." In *Aetas Claudiana. Eine Tagung an der Freien Universität Berlin vom 28. bis 30. Juni 2002*, bewerkt door Widu-Wolfgang Ehlers, Fritz Felgentreu en Stephen M. Wheelers, 1-15. München en Leipzig: K.G. Saur, 2004.
- Mastrangelo, Marc. "The Decline of Poetry in the Fourth-Century West." *ICJT* 16 (2009): 311-29.
- Meijer, Louk C. "De plundering van Rome door Alaric (410). Enige contemporaine getuigenissen." *Lampas* 12 (1979): 193-207.
- Moore, Clifford H. "Rome's Heroic Past in the Poems of Claudian." *CJ* 6 (1910): 108-15.
- Mulligan, Bret. "The Poet From Egypt? Reconsidering Claudian's Eastern Origins." *Philologus* 151 (2007): 285-310.
- Paschoud, François. *Roma Aeterna. Études sur le patriotisme romain dans l'Occident latin à l'époque des grandes invasions*. Olton: Institut suisse de Rome, 1967.
- Perelman, Chaïm, en Olbrechts-Tyteca, Lucie. *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Vertaald door John Wilkinson en Purcell Weaver. Notre Dame (IN) en Londen: University of Notre Dame Press, 1969.
- Praet, Danny. *Stijlvol overtuigen. Geschiedenis en systeem van de antieke rhetorica*. Gent: Didactica Classica Gandensia, 2001.
- Roberts, Michael. *The Jeweled Style: Poetry and Poetics in Late Antiquity*. Ithaca (NY) en Londen: Cornell University Press, 1989.
- . "Rome Personified, Rome Epitomized: Representations of Rome in the Poetry of the Early Fifth Century." *AJPh* 122 (2001): 533-65.
- Sebesta, Judith L. "On Stilicho's Consulship: Variations on a Theme by Claudian." *CB* 54 (1978): 72-75.
- Smith, Richard U. *A Glossary of Terms in Grammar, Rhetoric and Prosody for Readers of Greek and Latin: A Vade Mecum*. Mundelein (IL): Bolchazy-Carducci Publishers, 2011.
- Struthers, Lester B. "The Rhetorical Structure of the Encomia of Claudius Claudian." *HSPh* 30 (1919): 49-87.
- Vanderspoel, John. "Claudian, Christ and the Cult of the Saints." *CQ* (New Series) 36 (1986): 244-55.
- Ware, Catherine. "Gildo tyrannus: Accusation and Allusion in the Speeches of Roma and Africa." In *Aetas Claudiana. Eine Tagung an der Freien Universität Berlin vom 28. bis 30. Juni 2002*, bewerkt door Widu-Wolfgang Ehlers, Fritz Felgentreu en Stephen M. Wheelers, 96-103. München en Leipzig: K.G. Saur, 2004.
- Zarini, Vincent. "Trois éloges comparés de Rome: Ammien Marcellin, Claudien, Rutilius Namatianus." *Camena* 2 (2007): 1-15.